

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

OULUN YLIOPISTON KAUPPAKORKEAKOULU

Liisa Majuri

**TILINTARKASTAJAN TARJOAMIEN OHEISPALVELUIDEN VAIKUTUKSET
LAKISÄÄTEISEEN TILINTARKASTUKSEEN**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Tammikuu 2018

Yksikkö Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu			
Tekijä Majuri Liisa		Työn valvoja Sahlström P., Dekaan, Professori	
Työn nimi Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen			
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu	Aika Tammikuu 2018	Sivumäärä 77 + liitteet 1 kpl
Tiivistelmä			
<p>Tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut ja niiden vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen on ollut yksi laskentatoimen ja tilintarkastuksen tutkituimmista aiheista viime vuosikymmenten aikana. Varsinkin 2000-luvun puolella oheispalveluiden tarjontaa koskeva lainsäädäntö on kiristynyt ja tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota erilaisia oheispalveluita tilintarkastusasiakkailleen on rajoitettu voimakkaasti. Keskeisenä huolenaiheena on ollut tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuminen ja tilintarkastuksen laadun heikkeneminen lakisääteisen tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjonnan myötä.</p> <p>Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tutkia tilintarkastajan näkökulmasta tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen suomalaisissa pk-yrityksissä, joita eivät koske tilintarkastuslain (1141/2015) sisältämät EU-asetuksen (537/2014) säännökset koskien PIE-yhteisöjen oheispalveluiden tarjonnan rajoittamista. Tutkielman keskeisimpänä tavoitteena on ottaa selvää, millä tavoin erityyppiset oheispalvelut vaikuttavat lakisääteiseen tilintarkastukseen, tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessa pyritään selvittämään erilaisten oheispalveluiden tarjontaa ja käyttöä, eri oheispalveluita hankkivien asiakkaiden tyypillisimpiä ominaisuuksia sekä tilintarkastajien näkemyksiä oheispalveluiden vaikutuksista lakisääteiseen tilintarkastukseen. Tutkimus on toteutettu laadullisena tutkimuksena käyttäen tutkimusmenetelmänä teemahaastattelua. Tutkimusaineisto koostuu neljästä Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen asiantuntijoiden haastattelusta.</p> <p>Tutkimustuloksista kävi ilmi, ettei tilintarkastusasiakkaille pääsääntöisesti tarjottu kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyviä palveluita. Merkittävimmät pk-yrityksille tarjotut oheispalvelut liittyivät erilaisiin verotus- ja yritysjärjestelypalveluihin. Oheispalveluita hankkivien asiakkaiden osalta tulokset osoittivat, ettei erityyppisiä oheispalveluita hankkivien asiakkaiden välillä ollut havaittavissa merkittäviä eroja, eli asiakkaat eivät muodostaneet selkeitä asiakasryhmiä. Tyypillisiä oheispalveluita hankkivien asiakkaiden ominaispiirteitä olivat kasvuhakuisuus, asiakkaan koko, kansainvälisyys sekä toiminnan muutostilanteet. Oheispalveluiden vaikutusten osalta oheispalveluiden tarjonnalla ei havaittu olevan tilintarkastajan riippumattomuutta heikentäviä seurauksia. Sen sijaan yhteisöjen näkemykset liittyen oheispalveluiden vaikutuksiin, tilintarkastuksen tehokkuuteen ja tilintarkastuksen laatuun poikkesivat osin toisistaan.</p> <p>Tutkimus tuo uutta näkökulmaa tilintarkastajan oheispalveluiden tarjontaan suhteessa Yhdysvaltoihin painottuneeseen, listayhtiöihin keskittyneeseen ja sijoittajien näkökulmasta tilastollisin menetelmin toteutettuun aiempaan tutkimuspohjaan. Tutkimusaineiston suhteellisen suppeuden ja muiden laadulliselle tutkimukselle luonteenomaisten rajoitusten huomioon ottaen tuloksia voitaneen hyödyntää tulevaisuudessa pk-yrityksien oheispalveluiden tarjontaa koskevan kotimaisen lainsäädännön suunnittelussa sekä lähteenä potentiaalisille jatkotutkimusaiheille.</p>			
Asiasanat Tilintarkastus, tilintarkastajan oheispalvelut, tilintarkastajan riippumattomuus, tilintarkastuksen laatu			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS	11
	2.1 Tilintarkastuksen tarkoitus ja sääntely	11
	2.2 Tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu.....	16
3	TILINTARKASTAJAN TARJOAMAT OHEISPALVELUT	21
	3.1 Oheispalveluita koskeva sääntely	22
	3.2 Oheispalveluiden luokittelua.....	25
4	AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA OHEISPALVELUIDEN VAIKUTUKSISTA	29
	4.1 Tilintarkastuksen tehokkuus ja tietämyksen siirtyminen	30
	4.2 Tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu.....	33
	4.2.1 Johdon tulosohjaus.....	33
	4.2.2 Mukautetut lausunnot.....	35
	4.2.3 Tuloksen konservatiivisuus ja tulosoikaisut	37
	4.2.4 Markkinareaktiot.....	38
	4.3 Erityyppisten oheispalveluiden kysyntä ja palveluiden vaikutukset...	40
	4.4 Yhteenvedo aiemmista tutkimustuloksista	44
5	EMPIIRINEN TUTKIMUS: BIG 4 -YHTEISÖJEN HAASTATTELUT ..	46
	5.1 Tutkimusaineisto ja -menetelmä.....	46
	5.2 Tutkimustulokset ja analysointi.....	49
	5.2.1 Oheispalvelukategorioiden sisältämät oheispalvelutyypit ja tarjonnan volyymit	49
	5.2.2 Palvelukategorioiden ja -tyyppien asiakkaiden yhtäläisyydet ja ominaispiirteet.....	55
	5.2.3 Oheispalveluiden vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen.....	59
6	YHTEENVETO	72
	LÄHTEET	78

LIITTEET

Liite 1 Teemahaastattelulomake.....	83
--	-----------

KUVIOT

Kuvio 1. Tilintarkastajan oheispalveluiden vaikutukset ja tilintarkastuksen laadun mittarit (mukaillen Habib 2012: 219)	30
--	-----------

TAULUKOT

Taulukko 1. Merkittävimmät tilintarkastusasiakkaille tarjotut oheispalvelukategoriat	51
---	-----------

1 JOHDANTO

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tutkia tilintarkastajan oheispalveluiden tarjontaa suomalaisille tilintarkastusasiakkaina oleville pk-yritykselle (pl. pörssiyritykset) ja muut yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt eli PIE-yhteisöt) ja oheispalveluiden vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen tilintarkastajan näkökulmasta. Palveluiden tarjontaa kartoittamalla tutkitaan eri oheispalvelukategorioiden kuuluvia erilaisia oheispalvelutyyppejä, palveluita hankkivien asiakkaiden yhteisiä piirteitä sekä tilintarkastajan näkemyksiä erilaisten oheispalveluiden vaikutuksista varsinaiseen tilintarkastukseen. Tutkimus toteutetaan haastattelemalla volyymiltaan merkittävimpien oheispalveluiden tarjoajien, Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen asiantuntijoita.

Taustaa

Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden (non audit services) tarjonnan ja lakisääteisen tilintarkastuksen välinen suhde on herättänyt keskustelua jo vuosien ajan, ja oheispalveluiden vaikutuksia on tutkittu lukuisista eri viitekehyksistä. Huolimatta pitkästä historiastaan tutkimuskohteena aihe on edelleen ajankohtainen erityisesti EU-alueella ja Suomessa, sillä vuoden 2016 elokuussa voimaan astunut tilintarkastuslaki (1141/2015) sisältää EU:n tilintarkastusdirektiiviin tehdyt muutokset PIE-yhteisön tilintarkastajaa ja tilintarkastusta koskevan EU-asetuksen (537/2014) erityissäännökset. Lakimuutoksen myötä tilintarkastajien mahdollisuuksia tarjota PIE-tilintarkastusasiakkailleen muita kuin tilintarkastuspalveluita on kavennettu.

Tilintarkastuslain (TTL) muutokset eivät kuitenkaan rajoita oheispalveluiden tarjontaa listaamattomille yrityksille. Näin ollen muiden kuin PIE-yhteisöjen palvelutarjontaa voidaan kuitenkin katsoa sääntelevän lakisääteinen riippumattomuuden velvoite (TTL 4:6.1 §), velvollisuus noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (TTL 4:3 §) ja ammattieettisiä periaatteita (TTL 4:1 §), joihin sisältyy muun muassa objektiivisuuden vaatimus. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena onkin selvittää, mitä oheispalveluita tilintarkastajat katsovat pystyvänsä tarjoamaan suomalaisille listaamattomille tilintarkastusasiakkailleen riippumattomuuden ja objektiivisuuden vaarantumatta.

Aiempi tilintarkastajan tarjoamia oheispalveluita käsittelevä tutkimuskirjallisuus on keskittynyt pitkälti yhdysvaltalaisiin pörssiyrityksiin (esim. Agrawal & Chadha 2005, Frankel, Johnson ja Nelson 2002) ja toteutettu erilaisin tilastollisin menetelmin (esim. Mitra & Hossain 2007, Krishnan, Zhang & Sami 2005). Lisäksi oheispalveluiden vaikutuksia on muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta tyypillisesti tutkittu tarkastelemalla oheispalveluita kokonaisuutena, eri palvelukategorioita erittelemättä (poikkeuksena esim. Alexander & Hay 2013, Ezzamel, Gwilliam & Holland 2002, Svanström 2013, Svanström & Sundgren 2012). Tällöin voi käydä niin, että mahdolliset erot erityyppisten palveluiden vaikutuksista tilintarkastukseen saattavat jäädä havaitsematta.

Edellä mainittujen aiempien tutkimusten tunnuspiirteiden lisäksi tutkimuksissa on tyypillisesti keskitytty tilinpäätöksen käyttäjien näkemyksiin oheispalveluiden vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilinpäätöksen laatuun (Wines 1994). Haastatteleamalla oheispalveluita tarjoavien tilintarkastusyhteisöjen edustajia selvitetään tilintarkastajien näkemyksiä erilaisten oheispalveluiden vaikutuksista. Tällöin voidaan saavuttaa uutta tietoa eri palvelutyypin mahdollisista eroista ja vaikutuksista nimenomaan lakisääteisen tilintarkastuspalvelun tuottamiseen. Eri palvelukategorioita hyödyntävien asiakkaiden tyypillisiä ominaisuuksia ja käyttöyhteyksiä kartoittamalla pyritään lisäksi kerryttämään tietämystä oheispalveluiden kysynnän taustalla vaikuttavista tekijöistä. Kysyntää ohjaavien tekijöiden ohella tutkimuksessa selvitetään erilaisten oheispalveluiden tarjonnan volyymeja pk-sektorilla.

Tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tilintarkastajan oheispalveluiden vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen ja erityisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun on tutkittu runsaasti jo vuosikymmenien ajan lukuisista eri näkökulmista. Valtaosa tutkimuksista on kuitenkin toteutettu käsittelemällä oheispalvelukategorioita yhtenä kokonaisuutena, jolloin potentiaaliset erot erityyppisten palveluiden vaikutuksissa saattavat jäädä havaitsematta. (Ezzamel ym. 2002.) Aiempi tutkimuskirjallisuus on pitkälti painottunut Yhdysvaltoihin, koskenut julkisia osakeyhtiöitä (Svanström 2013) sekä keskittynyt sijoittajien käsityksiin oheispalveluiden vaikutuksista (Wines 1994).

Aiemman tutkimuspohjan täydentämiseksi tämän tutkimuksen tavoitteena on tuoda uutta näkökulmaa aiheeseen keskittymällä tilintarkastajan eri oheispalvelukategorioiden tarjontaan suomalaisille listaamattomille pk-sektorin tilintarkastusasiakkaille sekä palveluita tarjoavan tilintarkastajan näkemyksiin oheispalveluiden vaikutuksista lakisääteiseen tilintarkastukseen. Tämän päämäärän saavuttamiseksi tutkimuksessa pyritään vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia yläkategoriaan kuuluvia oheispalveluita tilintarkastusasiakkaille tyypillisesti tarjotaan (alakategoriat)?
- 2) Millaisia yhtäläisyyksiä kunkin kategorian palveluita tyypillisesti käytävillä asiakkailla on, ja onko kategoriaan sisältyvien eri palveluiden tyypillisten asiakkaiden välillä eroja?
- 3) Millainen vaikutus kategorian oheispalveluilla on lakisääteiseen tilintarkastukseen, ja onko kategoriaan sisältyvien eri palveluiden vaikutusten välillä eroja?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkoitetut yläkategoriat vastaavat Ezzamelin ym. (2002) tutkimuksessa käytettyjä palvelukategorioita. Oheispalveluiden yläkategoriat ovat seuraavat:

- a) Kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvät palvelut
- b) Rahoitukseen liittyvät palvelut
- c) Verotukseen liittyvät palvelut
- d) Johdon konsultointipalvelut
- e) Muut oheispalvelut.

Toisen tutkimuskysymyksen avulla pyritään selvittämään, onko kunkin oheispalvelun kysynnän muodostavassa asiakaskunnassa havaittavissa yhtenäisiä piirteitä. Selvitettäviä yhtäläisyyksiä ovat esimerkiksi asiakkaan koko, toimiala, yrityksen elinkaaren vaihe, oheispalvelun käyttöyhteys sekä muut yhtäläisyydet.

Kolmannen tutkimuskysymyksen tavoitteena on tuoda esille mahdolliset erot eri palvelutyypin vaikutuksista tutkimalla useista oheispalvelutyypeistä muodostuvien yläkategorioiden kokonaisvaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen sekä selvittä-

mällä, poikkeako jokin alakategorioista yläkategorian vaikutuksista. Erityisesti kiinnostuksen kohteena ovat vaikutukset tilintarkastuksen tehokkuuteen ja tietämyksen siirtymiseen palveluiden välillä, tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun, tilintarkastuspalvelun hinnoitteluun ja tilintarkastuksen yhteydessä annettavan tavanomaisen neuvonnan määrään sekä asiakkaan liiketoimintaan.

Tutkimuksen keskeisin rajaus on keskittyminen suomalaisiin listaamattomiin yhtiöihin, jolloin mahdolliset institutionaaliset erot saattavat selittää eroja verrattuna esimerkiksi yhdysvaltalaisiin tutkimustuloksiin. Tutkittavien yritysten kokorajauksella pois suljetaan PIE-yhteisöt, minkä seurauksena tutkimuskohteiden oheispalvelutarjontaa eivät koske vuoden 2016 aikana voimaan astuneen EU-asetuksen (537/2014) säännökset. Vastaavasti rajaamalla oheispalveluiden tarkastelu maakohtaisesti otetaan huomioon haastateltavien Big 4 -yhteisöjen kansainvälinen toiminta, sillä oheispalveluiden tarjonnan maakohtaisessa sääntelyssä voi olla eroja. Keskittymällä yksinomaan Big 4 -yhteisöihin jätetään pienemmät tilintarkastustoimistot ja yksittäiset tilintarkastajat tutkimuksen ulkopuolelle, sillä näiden oheispalvelutarjonta on nykyisellään selvästi suurimpia kansainvälisiä yhteisöjä suppeampaa.

Tutkimusmenetelmä ja keskeisimmät tulokset

Empiriaosuus toteutettiin laadullisena tutkimuksena käyttäen menetelmänä puolistrukturoituihin haastattelumuotoihin lukeutuvaa teemahaastattelua, joka on täysin strukturoitua lomakehaastattelua vapaamuotoisempi. Sille on tyypillistä, että kaikkien haastateltavien kanssa käydään läpi samat, ennakolta päätetyt teemat eli aihealueet, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys voivat vaihdella (Ruusuvuori & Tiittula 2005: 9). Haastatellut asiantuntijat edustavat kukin yhtä Big 4 -tilintarkastusyhteisöä, joilla oheispalveluiden tarjonta on olennainen osa liiketoimintaa lakisääteisen tilintarkastuksen rinnalla.

Aiheeseen liittyvät aiemmat tutkimukset on toteutettu pääasiallisesti tilastollisin menetelmin käyttäen erilaisia riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua kuvaavia indikaattoreita. Tällöin tulokset ovat pitkälti riippuvaisia siitä, millä tavoin laatua on päätetty mitata ja kuinka hyvin valittu mittari todellisuudessa kuvaa tilintarkastuksen laatua. Tutkimusmenetelmän valinnan taustalla vaikuttaa pyrkimys tuottaa lisäarvoa

aiempaan tutkimuspohjaan toteuttamalla tutkimus haastattelututkimuksena, mikä mahdollistaa erityyppisten oheispalveluiden vaikutusten laajemman tarkastelun yhteen tilastolliseen muuttujaan keskittymisen sijaan.

Oheispalvelukategorioiden sisältämien oheispalvelutyyppeiden ja niiden tarjonnan määrän osalta keskeisimmät tutkimustulokset osoittivat, etteivät tilintarkastusyhteisöt pääsääntöisesti tarjoa tilintarkastusasiakkailleen kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyviä palveluita. Sen sijaan tarjontavolyymiltaan merkittävimiksi oheispalveluiksi osoitettiin verotukseen liittyvät sekä erilaiset yritysjärjestelypalvelut. Eri oheispalvelutyyppejä hankkivien asiakkaiden välillä ei ollut havaittavissa merkittäviä eroja, vaan ominaisuuksiltaan tietynlaiset asiakkaat hankkivat yleisesti enemmän kaikentyyppisiä palveluita. Keskeisimmiksi oheispalveluita hankkivien asiakkaiden ominaispiirteiksi nousivat asiakkaan koko, kasvuhakuisuus ja yrityksen kasvuvaihe, kansainvälisyyden taso sekä erilaiset merkittävät muutokset asiakkaan toiminnassa. Tilintarkastajan riippumattomuuden osalta tulokset osoittivat yksiselitteisesti, ettei oheispalveluiden tarjonnalla nähty olevan tilintarkastajan riippumattomuutta heikentäviä seurauksia tai haitallisia vaikutuksia sidosryhmien käsityksiin tilintarkastuksen luotettavuudesta. Pääsääntöisesti oheispalveluiden ei myöskään nähty vähentävän tavanomaisen tilintarkastuksen yhteydessä annettavan neuvonnan määrää tai vaikuttavan lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioon. Keskeisimmät eroavaisuudet yhteisöjen välillä liittyivät näkemyksiin palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista tilintarkastuksen tehokkuuteen ja laatuun.

Tutkielma etenee seuraavasti: aluksi tarkastellaan lakisääteistä tilintarkastusta, sen tarkoitusta ja sääntelyä sekä tämän tutkimuksen kahta keskeistä käsitettä, tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua. Kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden sääntelyä ja luokituksia, esitellään aiempia tutkimustuloksia oheispalveluiden vaikutuksista riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun sekä käydään läpi oheispalveluiden kysyntää ja vaikutuksia käsitteleviä tutkimuksia. Neljännessä luvussa esitellään empiirinen tutkimus tutkimusaineiston ja -menetelmän kuvauksineen, haastatteluteemojen esittelyineen ja tulosten analysointineen. Tutkielman lopussa tehdään yhteenveto sen pääkohdista ja tärkeimmistä havainnoista sekä otetaan kantaa tutkimuksen luotettavuutta ja yleistettävyyttä koskeviin rajoituksiin ja esitetään ajatuksia jatkotutkimuksen kohteiksi.

2 LAKISÄÄTEINEN TILINTARKASTUS

Tilintarkastuksen kysynnän syntyminen taustalla vaikuttaa historiallinen kehitys: yritysten johtaminen ja omistaminen on ajan saatossa eriytynyt, minkä seurauksena yritysten omistajilla ei ole enää ollut mahdollisuutta valvoa johdon toimintaa riittävän yksityiskohtaisesti. Riittävän valvonnan tason varmistamiseksi valvonta ja tarkastustehtävä onkin päätetty delegoida ulkopuoliselle ja riippumattomalle asiantuntijalle, tilintarkastajalle, jonka yhtenä keskeisimpänä tehtävänä on omistajien etujen valvominen varmentamalla näiden vastaanottaman tiedon oikeellisuus. Ajan myötä tilintarkastajien tehtäväkenttä on laajentunut ja monimuotoistunut sitä mukaa, kun yhä useammat sidosryhmät ovat tulleet riippuvaisiksi yritysten taloudellisten tietojen luotettavuudesta. Omistajatahon luottamusta ja tietojen luotettavuutta pyritään turvaamaan tilintarkastusta koskevalla sääntelyllä sekä valvomalla yritysten toiminnan lainmukaisuutta. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 23.)

2.1 Tilintarkastuksen tarkoitus ja sääntely

Historiallisen kehityksen myötä yrityksen omistajataho on nykyisin yhä useammin joku muu kuin yrityksen toimintaa johtava taho. Esimerkiksi suurille listayhtiöille on tyypillistä, että niiden omistus jakautuu satojen, ellei tuhansien osakkeenomistajien kesken, jotka eivät osallistu millään tavoin niiden jokapäiväiseen liiketoimintaan. Tällöin yritysten toiminnasta vastaavalla johdolla on omistajia enemmän tietoa yrityksen todellisesta taloudellisesta tilanteesta ja operatiivisen toiminnan tuloksista, eli johdon ja omistajien välillä vallitsee niin sanottu epäsymmetrinen informaatio. Tätä asetelmaa, jossa yritysten omistajat (päämiehet) palkkaavat ulkopuolisia johtajia (agentteja) hoitamaan yrityksen toimintaa ja huolehtimaan yrityksen omaisuudesta, kutsutaan tilintarkastuskirjallisuudessa agenttiteoriaksi. (Eilifsen, Messier, Glover & Prawit 2014: 5–6.)

Tilintarkastuksen tarvetta onkin perusteltu agenttiteorian ja informaation epäsymmetrian avulla. Yrityksissä, joissa resurssien omistus ja valvonta ovat eriytyneet, yritysomaisuuden hoidosta vastuussa olevien johtajien intressit saattavat olla ristiriidassa omistajatahon intressien kanssa. Tällöin riskinä on, että omistajien palkkaamat agentit

saattavat toimia omaa etuaan tavoitellen omistajien hyödyn kustannuksella. Päämiehen roolissa toimivien omistajien on käytännössä mahdotonta valvoa kattavasti agenttinsa toimintaa. Omistajilla ei yleensä ole mahdollisuutta saada käyttöönsä samoja tietoja kuin johtajilla, eivätkä he myöskään voi olla varmoja johtajien raportoiman informaation luotettavuudesta. Riittävän valvonnan ja informaation luotettavuuden varmistamiseksi on katsottu tarpeelliseksi hyödyntää ulkopuolisten tilintarkastajien suorittamia varmennuspalveluita. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 24.) Tilintarkastajan antama varmennus taloudellisen informaation oikeellisuudesta lisää tällöin johdon raportoiman tiedon luotettavuutta ja vähentää informaation epäsymmetriaa omistajatahon ja johtoportaan välillä (Eilifsen ym. 2014: 6).

Tilintarkastusta ja sen käsitettä on määritelty alaa koskevassa kirjallisuudessa monin eri tavoin. Eilifsenin ym. käyttämän määritelmän mukaan tilintarkastus on systemaattinen prosessi, jossa objektiivisesti hankitaan ja arvioidaan todisteita taloudellisten toimien ja tapahtumien vaikutuksista taloudellista informaatiota koskeviin väittämiin. Näin voidaan varmistaa riittävä yhteys kyseisten väittämien, todellisten tapahtumien ja asetettujen arviointikriteerien välillä sekä informoida näistä havainnoista kaikkia sidos- ja intressiryhmiä. (Eilifsen ym. 2014: 9.) Samankaltaista määritelmää ovat käyttäneet myös Arens, Beasley ja Elder (2008: 4), joiden mukaan tilintarkastus on toimivaltaisen ja riippumattoman persoonan suorittamaa, tiettyyn informaatioon kohdistuvaa todisteiden keräämistä ja arvioimista, minkä avulla määritetään arvioinnin kohteena olevan informaation ja sille asetettujen kriteerien vastaavuus ja raportoidaan siitä sidosryhmille.

Näiden määritelmien mukaan tilintarkastuksen tulee siis olla ennen kaikkea hyvin suunniteltu ja kattavasti toteutettu tarkastuskokonaisuus – eli toteutuksen tulee olla luonteeltaan järjestelmällistä (Eilifsen ym. 2014: 9). Taloudellista tilaa ja tapahtumia koskevan informaation tulee ensinnäkin olla vahvistettavassa muodossa, jotta tilintarkastaja voi arvioida taloudellista tietoa koskevia väittämiä tiettyjä, tarkastuskohteesta riippuvia kriteerejä vasten. Lakisääteisen tilintarkastuksen kohdalla tämä arviointi toteutetaan sovellettavissa olevaa tilintarkastusnormistoa vasten. Tilintarkastajan täytyy siis kerätä riittävästi tilintarkastusevidenssiä voidakseen arvioida, täyttääkö arvioinnin kohteena oleva informaatio asetetut kriteerit. Tyypillisesti tilintarkastusevidenssinä

käytetään esimerkiksi elektronisessa muodossa olevaa dataa, tilintarkastajan omia havaintoja, asiakkaan kuulemista ja ulkopuolisia varmuksia. (Arens ym. 2008: 4–5.) Prosessin päätteeksi tilintarkastajan tulee myös kommunikoida taloudellista informaatiota koskevista havainnoistaan kiinnostuneille sidosryhmille tilintarkastusraportin muodossa (Eilifsen ym. 2014: 9).

Kansallisella tasolla keskeinen tilintarkastusta koskeva sääntely perustuu Suomessa tilintarkastuslakiin (1141/2015), joka velvoittaa yhteisöjä valitsemaan tilintarkastajan ja toimittamaan yhteisön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastuksen (TTL 2:2 §, 3:1 §). Tämän ohella tilintarkastuslain 4. luku sisältää tilintarkastajaa koskevia säännöksiä liittyen muun muassa ammattieettisiin periaatteisiin ja hyvän tilintarkastustavan noudattamiseen, ammattitaidon ylläpitämiseen ja kehittämiseen, laadunvarmistamiseen, tilintarkastusaineiston säilyttämiseen, salassapitovelvollisuuteen sekä tilintarkastajan riippumattomuuteen ja esteellisyyteen (TTL 4:1–8 §).

Tilintarkastajien toimintaan kuuluu varsinaisen tilintarkastuksen (TTL 3:1 §) lisäksi muitakin asiantuntijapalveluja, joista osa on lakisääteisiä varmennus- ja tarkastustehtäviä. Lakisääteisille oheispalveluille on luonteenaomaista, etteivät ne ole säännöllisesti toistuvia, vaan liittyvät tiettyihin erityistilanteisiin, ja sovellettavat tarkastusmenetelmät saattavat poiketa toisistaan huomattavasti. Yleensä yritysten omat tilintarkastajat huolehtivat kyseisten lakisääteisten palveluiden suorittamisesta, sillä usein nämä voivat hyödyntää varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä saamiaan tietoja lakisääteisen oheispalvelun suorittamisessa. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 27.)

Lakiin perustuvien muiden tarkastustehtävien lisäksi tilintarkastajat tekevät myös vapaaehtoisia tarkastuksia ja antavat erilaisia lausuntoja. Vapaaehtoiset tarkastukset ovat luonteeltaan vapaamuotoisempia, sillä laki ei velvoita niiden tekemiseen eikä näin ollen sääntele tarkastuksen toteuttamista ja raportointia. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 30.) Mikäli tilintarkastaja kuitenkin suorittaa tarkastuksen tai antaa lausunnon tilintarkastajan ominaisuudessa (TTL 1:1.4 §), tulee tämän soveltaa tehtävään lakisääteiselle tilintarkastukselle tyypillisiä keinoja ja menetelmiä, käyttää hyväkseen lakisääteisen tilintarkastuksen myötä kerryttämäänsä kokemusta sekä noudatettava ammattieettisiä periaatteita ja hyvää tilintarkastustapaa (Horsmanheimo & Steiner 2017:

30, 33). Esimerkiksi niin sanotut erityistarkastukset ovat luonteeltaan tällaisia vapaa-
muotoisia tarkastuksia, ja ne voivat liittyä esimerkiksi yrityskauppoihin, vähemmistöintresseihin tai konkurssipesiin (Horsmanheimo & Steiner 2017: 31).

Tilintarkastuslakiin sisältyvät säännökset määrittävät suomalaista tilintarkastusta ja tilintarkastajien toimintaa lyhytsanaisesti ja yleisellä tasolla. Yksityiskohtaisemmasta ammattikuntaa koskevasta ohjeistuksesta ja valvonnasta vastaavat erilaiset riippumattomat toimielimet, kuten Patentti- ja rekisterihallitus (PRH) sekä sen alaisuudessa toimiva tilintarkastuslautakunta. Toinen keskeinen tilintarkastajien ammatillista osaamista kehittävä ja hyvää tilinpäätöskäytäntöä ja tilintarkastustapaa edistävä taho on Suomen Tilintarkastajat ry. Tilintarkastajien etua valvova yhdistys pyrkii toiminnallaan vahvistamaan päätöksenteossa käytettävän taloudellisen informaation luotettavuutta ja uskottavuutta antamalla lausuntoja ja kannanottoja lainsäädännön muutosehdotuksista, tarjoamalla koulutus- ja julkaisupalveluja, osallistumalla alan kehityshankkeisiin sekä toimimalla aktiivisesti kansainvälisissä yhteistyöverkostoissa. (Suomen Tilintarkastajat ry 2017.)

Tilintarkastusalan kansainvälisen sääntelyn näkökulmasta Suomen Tilintarkastajat ry kuuluu jäsenenä yhteen keskeisimpään kansainväliseen tilintarkastusalan toimieliimeen, IFAC:iin (International Federation of Accountants), joka puolestaan toimii laskentatoimen ammattihenkilöiden ja kansallisten tilintarkastajajärjestöjen kattojärjestönä. IFAC:in alaisuuteen kuuluvat komiteat ovat julkaisseet lukuisia alaa koskevia merkittäviä julkaisuja, kuten IAASB:n (International Auditing and Assurance Standards Board) kansainväliset toimeksianto- ja laadunvalvontastandardit ja suomalaisiin tilintarkastajiin sovellettavat ISA-standardit (International Standards on Auditing) sekä IESBA:n (International Ethics Standards Board for Accountants) ammattieettisiä säännöt (The Code of Ethics for Professional Accountants). (Horsmanheimo & Steiner 2017: 85–87.)

KHT-yhdistyksen (2012: 13) suomeksi julkaisemat IAASB:n ammattieettiset säännöt sisältävät tilintarkastusammattilaisten ammattietiikan peruseriaatteet sekä käsitteellisen viitekehyksen, jotka yhdessä velvoittavat tilintarkastajia tunnistamaan peruseriaatteita vaarantavat uhat, arvioimaan tunnistettujen uhkien merkittävyyttä ja ryhtymään tarvittaessa varotoimiin uhkien poistamiseksi tai vähentämiseksi hyväksyttävälle

tasolle. Tilintarkastajien tulee alansa ammattilaisina noudattaa seuraavia peruseriaatteita:

- *Rehellisyys*: tilintarkastajan tulee olla suora ja rehellinen kaikissa ammattiin liittyvissä liikesuhteissa ja muissa suhteissa.
- *Objektiivisuus*: tilintarkastaja ei saa antaa tarkoitushakuisen suhtautumisen, intressiristiriitojen tai toisten osapuolten epäasianmukaisen vaikutuksen syrjäyttää ammattiin tai liiketoimintaan liittyvää harkintaa.
- *Ammatillinen pätevyys ja huolellisuus*: tilintarkastajan tulee pitää ammatilliset tietonsa ja taitonsa vaadittavalla tasolla varmistaakseen, että asiakas saa pätevää asiantuntijapalvelua sekä toimittava tunnollisesti ja asiayhteydessä sovellettavien standardien mukaisesti.
- *Salassapitovelvollisuus*: tilintarkastajan tulee pitää kaiken ammattiin liittyvien suhteiden ja liikesuhteiden kautta saamansa tiedon luottamuksellisena, eikä tämän tule antaa edellä mainittuja tietoja kolmansille osapuolille ilman asiakkaan erillistä valtuutusta, ellei tiedon luovuttaminen perustu lakiin tai ammattiin liittyvään oikeuteen tai velvollisuuteen, eikä myöskään käyttää tietoa omaksi tai kolmansien osapuolten hyödyksi.
- *Ammatillinen käyttäytyminen*: tilintarkastajan tulee noudattaa toiminnassaan kaikkia relevantteja säädöksiä ja määräyksiä sekä vältettävä kaikkea ammatikunnan mainetta heikentävää toimintaa. (KHT-yhdistys 2012: 14.)

Yleisesti ottaen tilintarkastusta koskevan sääntelyn osalta on keskeistä erottaa kansainväliset ISA-tilintarkastusstandardit IASB:n (International Accounting Standards Board) laatimista kansainvälisistä IFRS-tilinpäätöstandardeista (International Financial Reporting Standards). Yleisesti ottaen IFRS-standardeja käytetään tilinpäätöksen laadintaan, kun taas ISA-standardit antavat ohjeita tilinpäätösinformaation tilintarkastamiseen. IFRS-standardit puolestaan voidaan rinnastaa Yhdysvaltojen kirjanpitolautakunnan FASB:n (Financial Accounting Standards Board) julkaisemiin US GAAP -tilinpäätösstandardeihin (US Generally Accepted Accounting Principles). (Horsmanheimo & Steiner 2017: 87.) Eurooppalainen IFAC voidaan puolestaan rinnastaa yhteen Yhdysvalloissa keskeisimmin tilintarkastuksen sääntelyyn vaikuttavaan toimielimeen, SEC:iin (Securities and Exchange Commission), joka osallistuu merkittävässä määrin

yhdysvaltalaisia listayhtiöitä koskevaan sääntelyyn velvoittamalla yrityksiä noudattamaan muun muassa sijoittajien intressejä turvaavaa Sarbanes Oxley -lakia (2002). (Horsmanheimo & Steiner 2017: 110–111, SEC 2001.)

2.2 Tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuslain 4. luvun 6 § sisältää tilintarkastajia koskevan veloitteen riippumattomuudesta. Tilintarkastajan tulee olla riippumaton lakisääteistä tarkastustehtävää suorittaessaan, ja tämän tulee kieltäytyä toimeksiannosta tai luovuttava siitä, mikäli riittävät edellytykset riippumattomaan tarkastukseen puuttuvat. Riippumattomuus onkin keskeinen ominaisuus tilinpäätöksen vahvistavalle ja tilintarkastuskertomuksella siitä raportoivalle tilintarkastajalle, jotta ulkopuoliset sidosryhmät voivat luottaa siihen (Arens ym. 2008: 5).

Tilintarkastajan riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä voi aiheutua monenlaisista osapuolten välisistä yhteyksistä ja olosuhteista. Nämä uhat saattavat vaarantaa – tai niiden voidaan nähdä vaarantavan – tilintarkastajien ammattieettisten peruseriaatteiden noudattamisen. (KHT-yhdistys 2012: 15–16.) Riippumattomuuteen liittyviä uhkia ovat:

- *Oman intressin uhka*: uhka, että taloudellinen tai muu oma intressi vaikuttaa epäasianmukaisesti tilintarkastajan harkintaan tai käyttäytymiseen.
- *Oman työn tarkastamisen uhka*: uhka, ettei tilintarkastaja arvioi asianmukaisesti omaa tai oman tilintarkastusyhteisönsä aiemmin tekemän, harkintaan perustuvan ratkaisun tai palvelun tuloksia, joita hän hyödyntää nykyisen palvelun tuottamisessa.
- *Asian ajamisen uhka*: tilintarkastaja tukee asiakkaan näkemystä niin pitkälle, että hänen objektiivisuutensa vaarantuu.
- *Läheisyyden uhka*: uhka, että pitkä tai läheinen suhde asiakkaan kanssa aiheuttaa sen, että tilintarkastaja suhtautuu liian myönteisesti tai hyväksyvästi asiakkaan intresseihin tai työhön.

- *Painostuksen uhka*: tilintarkastaja estyy toimimasta objektiivisesti todellisen tai koetun painostuksen vuoksi johtuen esimerkiksi asiakkaan yrityksistä vaikuttaa tilintarkastajaan epäasianmukaisella tavalla. (KHT-yhdistys 2012: 15–16.)

Tilintarkastajan on arvioitava edellä mainitut riippumattomuuden uhat ottaen huomioon myös seuraavat tekijät:

- Tilintarkastusyhteisö, jossa tämä työskentelee.
- Henkilöt, jotka osallistuvat merkittävästi tilintarkastajan valvonnassa toimeksiannon suorittamiseen.
- Henkilöt, jotka välittömästi johtavat tai valvovat tilintarkastajan toimintaa.
- Tilintarkastusyhteisön sellaiset omistajat tai johtoon kuuluvat henkilöt, jotka osallistuvat merkittävästi toimeksiannon toteuttamiseen. (TTL 4:6.6 §.)

Tilintarkastajan riippumattomuus on tyypillisesti jaettu havaittavissa olevaan eli näkyvään riippumattomuuteen (”independence of appearance”) ja tosiasialliseen eli mielen riippumattomuuteen (”independence of fact”). Havaittavissa olevalla riippumattomuudella viitataan ulkopuolisten, kuten sijoittajien, käsityksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta. Mielen riippumattomuudella puolestaan tarkoitetaan tilintarkastajan tosiasiallista asennoitumista tehtäväänsä, jonka ansiosta tilintarkastajan on mahdollista suoriutua tehtävästään riippumattomuutensa säilyttäen. Koska tilintarkastuksesta saatava lisäarvo on vahvasti riippuvainen ulkopuolisten sidosryhmien riippumattomuutta koskevista mielikuvista, tulee tilintarkastajan käytännössä olla riippumaton sekä tosiasiallisella että näkyvällä tasolla. (Arens ym. 2008: 85.)

Tilintarkastuskirjallisuudessa ja tieteellisissä tutkimuksissa riippumattomuutta on käsitelty runsaasti. Esimerkiksi Bazerman (2002) nostaa artikkelissaan esille tilintarkastajan riippumattomuuden psykologisen puolen toteamalla, että tilintarkastajan omat halut ja toiveet vaikuttavat tiedostamattomalla tasolla informaation tulkintaan. Kun tilintarkastajalla on motivaatio saavuttaa tietty johtopäätös, on hänellä myös taipumus päätyä siihen huolimatta, että tietoisesti pyrkisikin olemaan objektiivinen ja puoluee-

ton. Toisin sanoen Bazermanin mukaan ihmisillä on vahva taipumus oman edun tavoitteluun: samoilla tiedoilla varustettuna eri ihmiset tekevät erilaisia johtopäätöksiä – niitä, jotka hyödyttävät heitä itseään eniten. Mikäli tilintarkastaja tarjoaa lakisääteisen tilintarkastuspalvelun ohella erilaisia oheispalveluita, oman edun tavoittelun voi olettaa vain vahvistuvan. Oheispalveluiden tarjonta tilintarkastusasiakkaille onkin saanut runsaasti kritiikkiä osakseen, sillä sen on nähty vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden lisäämällä erilaisia riippumattomuuden uhkia (Eilifsen 2014: 640).

Tilintarkastuksen laatu puolestaan kytkeytyy läheisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen. Käsitteenä tilintarkastuksen laatu on kompleksinen, tulkinnanvarainen ja kontekstisidonnainen, ja sille lieneekin mahdotonta antaa yksiselitteistä ja kaiken kattavaa määritelmää; tilintarkastuslaki (1141/2015) ei myöskään ole määritellyt käsitettä erikseen. Tilintarkastuksen laadun voidaan katsoa liittyvän läheisesti sen ydintarkoitukseen tarjota riittävä varmuus siitä, että tarkastuksen kohteena olevan yhteisön julkaisema taloudellinen informaatio on luotettavaa ja kriteerien mukaista (Arens ym. 2008: 4–5). Tilintarkastusyhteisöt kontrolloivatkin laadunvalvontaprosessien avulla tarjoamiensa palveluiden laatua varmistaakseen, että tilintarkastajat ovat noudattaneet tarkastustehtävissään yleisesti hyväksytyjä tilintarkastusperiaatteita ja että yhteisö täyttää ammatilliset velvoitteensa asiakasta ja ulkopuolisia sidosryhmiä kohtaan (Arens ym. 2008: 37).

Toisaalta tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat olennaisesti myös tilintarkastajaan liittyvät ominaisuudet, kuten tämän osaaminen, objektiivisuus ja maine, sillä voidakseen luottaa tilintarkastajan tekemään tarkastustyöhön ja julkaistun informaation laatuun, tulee asiakkaiden voida luottaa myös informaatiota arvioineeseen tilintarkastajaan. Tätä luottamusta ja tietojen luotettavuutta pyritään turvaamaan tilintarkastajan toimintaa ja toiminnan lainmukaisuutta koskevilla erilaisilla vaatimuksilla. (Eilifsen ym. 2014: 6, 9.) Näin ollen laadun voisi ymmärtää kuvaavan sitä, kuinka hyvin tilintarkastaja toteuttaa tärkeintä tehtäväänsä eli taloudellisten tietojen luotettavuuden varmentamista (Horsmanheimo & Steiner 2017: 23).

”Laatu” käsitteenä on jo itsessään moniulotteinen, ja sitä voidaan tarkastella erilaisten dimensioiden avulla (Garvin 1988: 61). Laadun käsite saa valitun näkökulman mukaan erilaisia merkityksiä: esimerkiksi *valmistuslähtöisessä* näkökulmassa korostetaan

määräystenmukaisuutta, *tuotelähtöisessä* tuotteen luotettavuutta, kestävyyttä ja toimivuutta, kun taas *käyttäjälähtöisessä* näkökulmassa kiinnitetään huomiota estetiikkaan, havaittavissa olevaan laatuun ja asiakkaan subjektiiviseen kokemukseen tarpeidensa tyydyttymisestä. *Arvolähtöiselle* näkökulmalle on puolestaan tunnusomaista kustannus-hyötysuhde ja ”vastinetta rahalle” -ajattelu. Niin sanotussa *transkendenttisuuden* näkökulmassa taas korostuu tarkasteltavan kohteen ylivertaisuus muihin verrattuna; synnynnäinen erinomaisuus, ajattomuus ja pysyvyys, johon muuttuvat trendit tai maut eivät vaikuta. (Garvin 1988: 40–60.) *Sidosryhmälähtöinen* näkökulma kiinnittää huomiota tuotteiden ja palvelujen yhteensopivuuteen ja turvallisuuteen tavalla, joka hyödyttää samanaikaisesti monia sidosryhmiä ja yhteiskuntaa yleisesti. *Laadun vastuullisuuden* näkökulma taas liittyy eettisesti kestävään kehitykseen, joka muodostuu taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristöön liittyvästä vastuullisuudesta. (Kihn 2017: 84.)

Myös tieteellisissä tutkimuksissa tilintarkastuksen laatua on määritelty monin tavoin. Esimerkiksi tilintarkastuksen laadun teoriaa ja sitä koskevaa empiiristä tutkimuskirjallisuutta tutkineet Watkins, Hillson ja Morecroft (2004) nimeävät yleisimmiksi tilintarkastuksen laadun määrittelemiseen käytetyiksi tekijöiksi seuraavat:

- Miten todennäköiseksi markkinat arvioivat sen, että tilinpäätös sisältää olennaisia virheitä ja tilintarkastaja sekä löytää että raportoi niistä?
- Miten todennäköistä on, ettei tilintarkastaja julkaise puhdasta tilintarkastuskertomusta virheitä sisältävästä tilinpäätöksestä?
- Miten tarkkaa tilintarkastajien raportoima tieto on?
- Missä määrin tilintarkastus kykenee vähentämään laskentainformaation häiriötä (noise) ja puolueellisuutta/harhaisuutta (bias) sekä parantamaan sen hienousastetta/puhtautta (fineness)?

Tilintarkastuksen havaittu laatu ei välttämättä tarkoita samaa kuin tosiasiallinen laatu. Tästä johtuen Watkins ym. (2004) viittaavatkin ”valvontavoimalla” tosiasialliseen ja ”maineella” havaittuun laadun ulottuvuuteen. ”Valvontavoima” vaikuttaa tilinpäätösinformaation laatuun, kun taas tilintarkastajan ”maine” siihen, kuinka luotettavaksi sidosryhmät arvioivat informaation laadun. Tilintarkastuspalveluiden kysynnän varmistamiseksi tilintarkastajan tulee vakuuttaa sidosryhmät riippumattomuudestaan, jolloin hänen kerryttämänsä maine lisää sekä palveluiden kysyntää että palkkioita. Tämän

lisäksi maine toimii riippumattomuuden vakuutena, sillä mikäli tilintarkastajan havaitaan toimivan odotetusta riippumattomuuden tasosta poikkeavalla tavalla, maineen heikentyminen aiheuttaisi myös palveluiden kysynnän vähentymistä (Wines 1994). Tilintarkastuksen laatua koskevissa tutkimuksissa on Watkinsin ym. mukaan erotettavissa seuraavat osatekijät:

- Laadun taustatekijät (tilintarkastuksen kysyntä- ja tarjontatekijät), kuten asiakasriski ja agenttiristiriita, riskienhallintamenetelmät ja tarkastuspalkkiot.
- Tilintarkastuksen laatu, joka muodostuu tilintarkastajan maineesta ja valvonnan vahvuudesta.
- Laadun seuraukset, kuten sidosryhmien näkemykset informaation luotettavuudesta sekä informaation tosiasiallinen laatu (missä määrin informaatio vastaa todellisia olosuhteita).
- Itse taloudellisen informaation tarjoava tilinpäätös. (Watkins ym. 2004.)

3 TILINTARKASTAJAN TARJOAMAT OHEISPALVELUT

Lakisääteisen valvontatehtävän ohella tilintarkastajan rooliin katsotaan tavanomaisesti kuuluvan myös ei-lakisääteinen neuvonantotehtävä. Esimerkiksi tilintarkastaja harjoittaa neuvonantotehtäväänsä silloin, kun hän antaa asiakkaalleen tämän pyynnöstä ohjeita siitä, kuinka lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä havaitut virheet tai puutteet tulisi korjata. Varsinkin pienissä yrityksissä tilintarkastajan antamalla neuvonnalla on suhteellisesti suurempi rooli kuin suuremmissa yrityksissä. Monet pienet yritykset valitsevatkin yritykselleen tilintarkastajan vapaaehtoisesti ilman lakisääteistä velvoitetta, koska haluavat tilintarkastuksen ohella saada häneltä ohjeistusta esimerkiksi sisäisen valvonnan tai verosuunnittelun kehittämiseksi. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 36.)

Lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi varsinkin suuremmat tilintarkastusyhteisöt tarjoavat lukuisia muita tarkastus-, varmennus- ja oheispalveluita osaamiseensa ja laskentatoimen erityisasiantuntemukseensa perustuen. Erityisesti Big 4 -yhteisöiden muiden ammatillisten palveluiden tarjonta on runsasta, ja joissakin maissa nämä yhteisöt saattavat saada yli puolet tulovirroistaan muusta kuin tilintarkastuspalvelusta. Vaikka Big 4 -yhteisöillä onkin markkinoiden laajin palveluvalikoima, nykyisin monet pienemmätkin tilintarkastustoimistot tarjoavat lisääntyvässä määrin erilaisia oheis- ja lisäpalveluita vastatakseen markkinoiden kysyntään. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 37, 41.)

Varsinkin viime vuosina huoli oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun on lisääntynyt; taustalla vaikuttavat varsinkin 2000-luvun alun kirjanpitoskandaalit ja niiden seurauksena tapahtuneet lukuisat konkurssit. Oheispalveluiden tarjonnan voidaan nähdä vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuutta lisäämällä erityisesti oman työn tarkastamisen, oman edun ja asian ajamisen uhkia. Tilintarkastajia velvoittavat ammattieettiset säännöt kieltävätkin tiettyjen oheispalveluiden tarjonnan PIE-yhteisöille, jotka ovat luonteeltaan merkittävämpiä ja joiden osalta uhkia on luonnollisesti enemmän. (Eilifsen ym. 2014: 640.)

3.1 Oheispalveluita koskeva sääntely

Riippumattomuuden vaatimus rajoittaa lakisääteisen tilintarkastajan ja tämän edustaman yhteisön mahdollisuuksia tarjota oheispalveluita tilintarkastusasiakkailleen. Yhtenä keskeisenä edellytyksenä oheispalveluiden tarjonnalle on, ettei tilintarkastajan asemassa toimivan henkilön tule ottaa vastuulleen johdolle kuuluvia tehtäviä tai muutoinkaan millään tavoin osallistua asiakkaan päätöksentekoon, päätöksen toteuttamisen johtamiseen, valvontaan tai kontrollointiin. (Eilifsen 2014: 641, Horsmanheimo & Steiner 2017: 38.) Pienten yritysten kohdalla tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjonnan pääsääntönä on, että tilintarkastaja saa riippumattomuusvaatimuksen puitteissa tarjota tilintarkastuskohteelleen myös muita palveluita edellyttäen, ettei tilintarkastuslain (1141/2015) riippumattomuus-, esteettömyys- tai ammattieettisiä periaatteita rikota (Horsmanheimo & Steiner 2017: 477).

Julkisten listayhtiöiden ja muiden PIE-yhteisöjen osalta oheispalveluiden tarjontaa koskevan lainsäädännön kehitys on ollut viime vuosina samansuuntainen sekä Yhdysvalloissa että Euroopassa. Yhdysvalloissa yksi keskeisimmistä ja tunnetuimmista oheispalveluiden tarjontaa sääntelevistä laeista lienee vuonna 2002 voimaan astunut Sarbanes Oxley -laki (SOX), jonka ensisijaisena tavoitteena on suojella julkisten yhtiöiden tilinpäätöstietojen luotettavuutta ja koskemattomuutta vahvistamalla tilintarkastajan riippumattomuutta varmentavia säännöksiä. SOX muun muassa lisäsi pörssiyrityksiä koskevia raportointivelvollisuuksia, rajoitti tilintarkastajan mahdollisuuksia tarjota erilaisia konsultointipalveluita lakisääteisille tilintarkastusasiakkaille sekä edellytti jatkossa asiakasyrityksen tilintarkastuskomitealta ennakkohyväksyntää sallittujen oheispalveluiden hankinnalle. (Arens ym. 2008: 85.)

Vuonna 2003 SEC puolestaan hyväksyi SOX:in kanssa yhteneväiset tilintarkastajan riippumattomuutta vahvistavat säännökset. Päivitetyt SEC-säännökset niin ikään rajoittivat oheispalveluiden tarjontaa tilintarkastusasiakkaille, kielsivät tilintarkastusyhteisöjen entisten työntekijöiden siirtymisen asiakasyritysten palvelukseen tilintarkastusuransa jälkeen sekä vaativat listayhtiöiden tilintarkastajien säännöllistä rotaatiota. Julkisilta osakeyhtiöiltä kiellettiin yhdeksän oheispalvelutyypin tarjonta:

- 1) Kirjanpito- ja laskentatoimen palvelut

- 2) Taloudellisten informaatiojärjestelmien suunnittelu ja toteutus
- 3) Arvonmäärityspalvelut
- 4) Vakuutusmatemaattiset palvelut
- 5) Ulkoistetun sisäisen tarkastuksen palvelut
- 6) Johtamis- ja HR-palvelut
- 7) Sijoitusneuvontaan tai arvopapereiden välitys- ja myyntitoimintaan liittyvät palvelut
- 8) Oikeudelliset ja tilintarkastustoimeksiantoon liittymättömät oikeusavustuspalvelut
- 9) Muut palvelut, jotka SEC:in alaisuuteen kuuluva tilintarkastusta ja tilintarkastajia valvova PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board) on määritellyt kielletyiksi. (Arens ym. 2008: 85.)

Suomen tavoin Yhdysvalloissa ei ole rajoitettu tilintarkastusyhteisöjen oheispalveluiden tarjontaa yksityisille listaamattomille yhtiöille eikä niille pörssiyrityksille, jotka eivät hanki lakisääteistä tilintarkastuspalveluaan samalta yhteisöltä. Myöskään muiden kuin edellä lueteltujen oheispalveluiden tarjontaa tilintarkastusasiakkaille ei ole rajoitettu – näiden osalta edellytyksenä kuitenkin on, että asiakkaan tilintarkastuskomitea on ennakkoon hyväksynyt kyseisen oheispalvelun hankinnan. Tämän lisäksi SEC vaatii yrityksiä julkaisemaan tiedon tilintarkastusyhteisöille maksetuista palkkioista eriteltynä varsinaisesta tilintarkastuksesta maksettuihin korvauksiin, tilintarkastukseen liittyviin korvauksiin, veropalveluista maksettuihin korvauksiin sekä muihin palkkioihin. (Arens ym. 2008: 86.)

Euroopassa tuorein ja oheispalveluiden tarjonnan näkökulmasta keskeisin sääntömuutos on Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista (537/2014). Aiempaan EU:n tilintarkastusdirektiiviin tehdyt muutokset sekä edellä mainitun EU-asetuksen säännökset on sisällytetty Suomessa elokuussa 2016 voimaan astuneeseen tilintarkastuslakiin (1141/2015). EU-asetuksessa perustellaan tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sovellettavien vaatimusten tiukentumista sillä, että EU-maita koskeva yhteinen sääntely lisää PIE-yhteisöjen lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen rehellisyyttä, riippumattomuutta, objektiivisuutta, vastuullisuutta, avoimuutta ja

luotettavuutta, mikä puolestaan parantaa EU-alueella suoritettavien lakisääteisten tilintarkastusten laatua sekä kuluttaja- ja sijoittajasuojaa.

EU:n tilintarkastusasetus (537/2014) sisältää niin sanotun kiellettyjen palveluiden listan, joita PIE-yhteisön tilintarkastaja tai muu ketjun jäsen ei saa tarjota tilintarkastusasiakkailleen. Kiellettyihin palveluihin kuuluvat muun muassa monet veropalvelut, tarkastuskohteen johtamiseen tai päätöksentekoon liittyvät palvelut, kirjanpito- ja palkanlaskentapalvelut mukaan lukien kirjanpitoaineiston ja tilinpäätöksen laatiminen, sisäisen valvonnan tai riskienhallintamenetelmien suunnittelu ja toteutus, taloudellisten tietojen käsittelyssä käytettävien tietoteknisten järjestelmien suunnittelu ja toteutus sekä erilaiset arvonmäärittämis- ja oikeudelliset palvelut, rahoituksen ja pääomarakenteen suunnitteluun ja sijoittamiseen liittyvät palvelut, asiakasyrityksen osakkeiden kaupankäyntiin liittyvät palvelut sekä erilaiset henkilöstöresursseihin liittyvät palvelut. (Torniainen 2015.)

Rajoituksia kuitenkin keventää EU-asetukseen (537/2014) sisällytetty niin sanottu jäsenvaltio-optio, eli jäsenvaltioiden mahdollisuus sallia tiettyjen kiellettyjen palveluiden listalla olevien palveluiden tarjoaminen kansallisesti (Horsmanheimo & Steiner 2017: 478). Edellytyksenä kuitenkin on, ettei palvelulla ole välitöntä tai merkittävää vaikutusta tilinpäätökseen ja sen arviointi on dokumentoitu kattavasti. Kyseinen arviointi on esitettävä tilintarkastusvaliokunnalle, jonka tulee hyväksyä kyseisen palvelun hankinta. Myöskään yleiset riippumattomuusperiaatteet eivät saa vaarantua. (Torniainen 2015.) Suomi on hyödyntänyt tämän mahdollisuuden sallimalla tiettyjen vero- ja arvonmäärittämis- ja oikeudellisten palveluiden tarjoamisen, kuten veroneuvonnan ja verolomakkeiden täyttämisen sekä arvonmäärittämis- ja oikeudelliset palvelut mukaan lukien arvonmäärittämis- ja oikeudenkäyntiin liittyvien tukipalvelujen yhteydessä (Horsmanheimo & Steiner 2017: 479, Torniainen 2015).

Sallittuja palveluita puolestaan ovat kaikki muut palvelut, jotka eivät sisälly kiellettyjen palveluiden listalle tai joita ei ole jäsenvaltio-option myötä sallittu tiettyin edellytyksin. Näitä ovat muun muassa erilaiset varmennuspalvelut, kuten yritys vastuutietojen varmentaminen, yritysjärjestelytilanteissa avustaminen ja neuvonta, due diligence-palvelut ja comfort letterit, taloudelliseen informaatioon liittymättömät tietojärjestelmäpalvelut ja vastaavat teknologiaan tai digitalisaatioon liittyvät palvelut sekä muut

erilliset asiantuntijatyöt kuten tilinpäätösstandardien tulkinta. (Horsmanheimo & Steiner 2017: 479.) EU-asetus (537/2014) on kuitenkin rajoittanut näiden sallittujen palveluiden tarjonnan määrää. Tarkastettavalle yhteisölle, sen emolle tai määräysvallassa oleville yhtiöille kolmena peräkkäisenä tilikautena tarjottujen tilintarkastajan oheispalvelupalkkioiden kokonaismäärä ei saa ylittää 70 prosenttia kolmena viimeisimpänä tilikautena maksettujen tilintarkastuspalkkioiden keskiarvosta. Mikäli oheispalveluita ei tarjota kolmena vuotena peräkkäin, laskenta käynnistyy uudelleen. 70 prosentin palkkiokatto ei kuitenkaan koske tilintarkastajan muita lakisääteisiä tehtäviä, ja käytännössä se tulee rajoittamaan oheispalveluiden tarjontaa vuodesta 2020 eteenpäin. (Torniainen 2015.)

3.2 Oheispalveluiden luokittelua

Tilintarkastusalan kirjallisuudessa ja aihetta käsittelevissä tutkimuksissa tilintarkastajan tarjoamia tarkastus-, varmennus- ja oheispalveluita on luokiteltu lukuisin eri tavoin. Yksiselitteisen ja kaikenkattavan luokituksen laatiminen on vaikeaa, sillä eri tilintarkastusyhteisöt saattavat tarjota sisällöltään samankaltaisia asiantuntijapalveluja eri palvelunimikkeillä. Vastaavasti samankaltaisesti nimettyjen palveluiden sisällöt saattavat jossain määrin poiketa toisistaan. Markkinoiden kehittymisen ja kysynnän muutosten myötä on myös luonnollista, että palvelutarjonta muuttuu ja kehittyy ajallisesti, jolloin pysyvän luokituksen tekeminen on mahdotonta.

Eilifsen ym. (2014) erottavat tilintarkastajan tarjoamista palveluista (pl. lakisääteinen tilintarkastus) muut tarkastuspalvelut, varmennuspalvelut ja oheis- eli liitännäispalvelut. *Muut tarkastuspalvelut* jakautuvat neljään pääkategoriaan: sisäisen valvonnan tarkastukset, sääntöjen mukaisuutta koskevat tarkastukset, operatiiviset tarkastukset ja rikostekniset tarkastukset. Toteuttaessaan edellä mainittuja tarkastuspalveluita tilintarkastajalla on mahdollisuus samalla saada käsiinsä epäsuoria todisteita tilintarkastuksen kohteena olevan asiakkaan tilinpäätösinformaation luotettavuudesta tutustuessaan informaation tuottamiseen osallistuviin prosesseihin. Samalla tavoin tilintarkastaja pystyy esimerkiksi operatiivisten prosessien tarkastusten yhteydessä arvioimaan niiden tehokkuutta ja tunnistamaan osa-alueita, joissa on kehittämisen varaa sekä antamaan näihin liittyviä kehitysehdotuksia. (Eilifsen ym. 2014: 32.)

Asiakkaan virallisen tilinpäätösinformaation varmennuksen ohella tilintarkastajat tarjoavat myös monenlaisia *muita varmennuspalveluita*, joille on tyypillistä, että ne ovat lakisääteistä tilintarkastusta selkeästi suppeampia ja tarjoavat näin ollen alhaisemman varmuuden informaation oikeellisuudesta (Eilifsen ym. 2014: 32–33). Tällaisia ovat esimerkiksi kolmansia osapuolia varten annetut, lakiin tai erilliseen sopimukseen perustuvat todistukset ja lausunnot erilaisten raporttien tai yksittäisten tietojen luotettavuudesta ja oikeellisuudesta. Arens ym. nimeävät niin ikään neljä erityyppistä varmennuspalvelua: 1. tilintarkastukseen rinnastettavat tarkastuspalvelut (ns. suppeat tilintarkastukset/review-tarkastukset), 2. sisäisten kontrollien varmentamiset (Yhdysvalloissa SOX:in velvoittama), 3. tietoturvaan ja IT-toimintoihin liittyvät varmennuspalvelut (esim. WebTrust- ja SysTrust-palvelut) ja 4. muut, ei-lakisäätteiset varmennuspalvelut, joissa tilintarkastajan kuitenkin odotetaan toimivan riippumattomana informaation varmentajana. (Arens ym. 2008: 8–12.)

Tarkastus- ja varmennuspalveluiden lisäksi tilintarkastajat ovat perinteisesti tarjonneet asiakkailleen lukuisia muita omaan erikoisosaamisalaansa liittyviä palveluita eli *oheis- tai liitännäispalveluita*. Erityisesti suuret tilintarkastusyhteisöt tarjoavat nykyisin asiakkailleen laajan ja monipuolisen valikoiman erilaisia ammatillisia lisäpalveluita, ja varsinkin erilaiset konsultointiin liittyvät palvelut ovat olleet yksi nopeimmin kasvavista palvelutarjonnan osa-alueista (Horsmanheimo & Steiner 2017: 37). Tavallisimmiksi tilintarkastajan tarjoamiksi oheispalveluiksi Horsmanheimo ja Steiner listaavat muun muassa veroneuvontaan ja -suunnitteluun liittyvät palvelut, erilaiset yritysjärjestelypalvelut, liikkeenjohdon konsultointipalvelut, sisäiseen valvontaan ja sisäiseen tarkastukseen liittyvät palvelut, IT-neuvonta- ja riskienhallintapalvelut, ympäristö- ja yhteiskuntavastuupalvelut, corporate governance -palvelut sekä IFRS-neuvontapalvelut (Horsmanheimo & Steiner 2017: 41–48).

Oheispalveluiden valikoiman laajuuteen viitaten tilintarkastajien ammattieettisissä säännöissä todetaan, ettei tilintarkastajien tarjoamista muista palveluista ole mahdollista laatia kaikenkattavaa luetteloja johtuen liiketoiminnan, rahoitusmarkkinoiden ja tietotekniikan jatkuvasta kehityksestä. Koska muiden palveluiden tarjoamisesta saattaa kuitenkin aiheutua tilintarkastusyhteisön tai tilintarkastustiimin jäsenten riippumattomuutta vaarantavia uhkia, tulee tilintarkastajan arvioida tapauskohtaisesti palvelun

tuottamisesta aiheutuvat riippumattomuuden uhat. Mikäli kyseessä olevaa palvelua eivät koske erikseen laaditut säännökset, on sovellettava yleistä käsitteellistä viitekehystä ja kieltäydyttävä tuottamasta palvelua, mikäli riippumattomuutta vaarantavia uhkia ei saada poistettua tai alennettua hyväksyttävälle tasolle. (KHT-yhdistys 2012: 45–47.) Ammattieettiset säännöt kuitenkin tunnistavat seuraavat oheispalvelutyypit, joiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen voi olla merkittävä:

- Toimivalle johdolle kuuluvat tehtävät
- Kirjanpidon hoitaminen ja tilinpäätöksen laadinta
- Arvonmäärityspalvelut
- Veropalvelut
- Sisäisen tarkastuksen palvelut
- Tietojärjestelmäpalvelut
- Oikeudenkäyntiin liittyvät tukipalvelut
- Lakipalvelut
- Rekrytointipalvelut
- Yritysjärjestelypalvelut. (KHT-yhdistys 2012: 73–89.)

Edellä mainittujen oheispalveluiden tarjontaan otetaan ammattieettisissä säännöissä erikseen kantaa, sillä niille on luonteenomaista, että ne voivat aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantavia uhkia. Selkeimmin kielletyn oheispalveluluokan muodostavat palvelut, jotka kuuluvat toimivan johdon vastuulle. Tällaisia ovat esimerkiksi yhteisön johtaminen ja ohjaaminen sekä merkittävien päätösten tekeminen aineellisten tai aineettomien resurssien hankkimisesta, käyttämisestä ja valvonnasta. Tilintarkastusyhteisön ei tule missään määrin osallistua johdolle kuuluviin tehtäviin oheispalveluita tarjotessaan. (KHT-yhdistys 2012: 73–74.) Tapauskohtaisen harkinnan perusteella puolestaan voidaan tarjota esimerkiksi kirjanpidon hoitamiseen ja tilinpäätöksen laadintaan liittyviä palveluita (pl. PIE-yhteisöt), mikäli palvelut ovat luonteeltaan niin rutiininomaisia tai mekaanisia, ettei niiden voida katsoa vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuutta (KHT-yhdistys 2012: 75).

Muidenkin palvelutyyppeiden kohdalla (esim. vero-, arvonmääritys- ja lakipalvelut) oheispalveluiden tarjontamahdollisuudet ovat pitkälti tilannesidonnaisia. Tarjontamahdollisuuksiin vaikuttavat muun muassa toimeksiannon luonne ja erityispiirteet, palvelun olennaisuus tilinpäätöksen kannalta, vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen, asiakkaan asiantuntemuksen taso ja tämän yhteiskunnallinen merkittävyys sekä palvelua suorittavan tilintarkastajan rooli. Tällöin mahdollisuus tarjota kyseessä olevaa palvelua riippuu siitä, pystytäänkö riittävässä määrin varmistamaan, ettei osallistuta johdolle kuuluviin tehtäviin eikä riippumattomuus tule muullakaan tavoin uhatuksi. Mikäli uhkien arvioinnin jälkeen kyetään tarvittavin varotoimin alentamaan uhat hyväksyttävälle tasolle, voidaan oheispalvelu suorittaa. Edellä mainittuna varotoimena voidaan riippumattomuuden uhkaa alentaa esimerkiksi käyttämällä oheispalvelun suorittamiseen muita yhteisön asiantuntijoita kuin tarkastustiimiin kuuluvia henkilöitä. (KHT-yhdistys 2012: 79–89.)

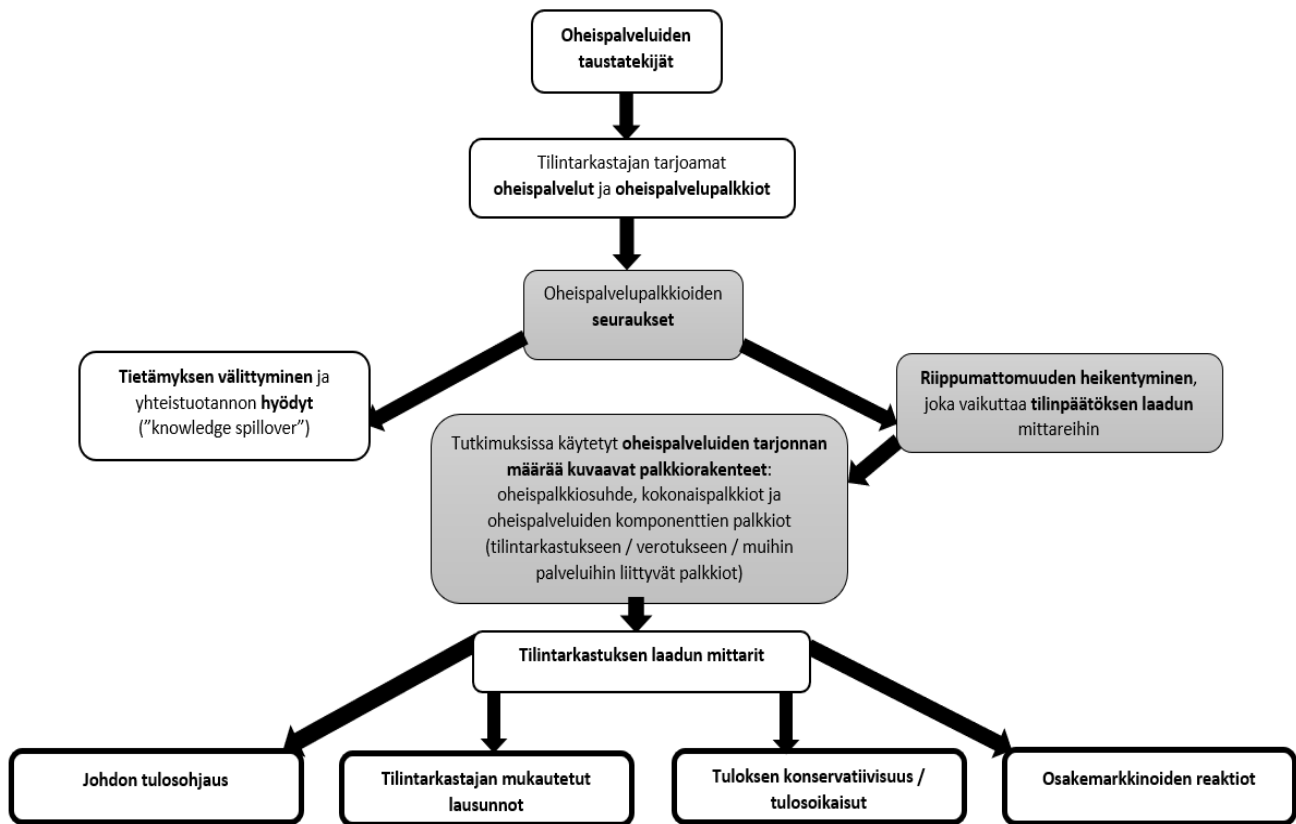
4 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA OHEISPALVELUIDEN VAIKUTUKSISTA

Oheispalveluiden tarjonta lakisääteisille tilintarkastusasiakkaille on ollut jo vuosien ajan kestoaihe alan kirjallisuuden lisäksi tilintarkastukseen liittyvissä tutkimuksissa. Viime vuosina selkeänä suuntauksena on ollut tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden rajoittaminen lainsäädännöllisin keinoin; varsinkin PIE-yhteisöjen osalta oheispalveluiden tarjontaa on rajoitettu muita enemmän. Myös tilintarkastajia velvoittava ammattieettinen säännöstö kieltää useat erikseen mainitut palvelut.

Sääntelyn lisääntymisen ja tiukentumisen trendistä on pääteltävissä, että oheispalveluita koskevien tutkimusten huomio on keskittynyt nimenomaan palveluiden negatiivisiin vaikutuksiin lakisääteiseen tilintarkastukseen, tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan oheispalvelutarjonnan on yleisesti uskottu uhkaavan joko tilintarkastajan tosiasiallista tai havaittavissa olevaa riippumattomuutta johtuen tilintarkastajan taloudellisen riippuvuuden lisääntymisestä ja asiakkaan kanssa yhteisten intressien muodostumisesta, mikä saattaa aiheuttaa puolueettomuuden ja objektiivisuuden menettämisen (Wines 1994). Vaikka tilintarkastaja tosiasiallisesti kykenisikin toimimaan tilintarkastustoimeksiantoa suorittaessaan riippumattomasti, se ei välttämättä tarkoita, että tämä olisi osakkeenomistajien ja muiden sidosryhmien silmissä riippumaton, mikäli riittävä objektiivisuuden vaikutelma puuttuu.

Meta-analyysin avulla oheispalveluiden tarjontaa tutkinut Habib (2012) kategorisoi eri tutkimukset oheispalveluiden tarjoamisen vaikutusten perusteella tiedon välittymisestä seuraavia etuja puoltaviin ja tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilinpäätöksen laadun heikentymistä osoittaviin tutkimuksiin. Tutkimuksissa oli käytetty runsaasti erilaisia riippumattomuuden ja laadun mittareita, joista tyypillisimpiä olivat muun muassa johdon tulosohjauksen määrä, tilintarkastajan antamat mukautetut kertomukset, tuloksen konservatiivisuus ja tilinpäätösoikaisut sekä markkinareaktioiden voimakkuus (Earnings Responsive Coefficient, ERC, voittojen vastekerroin). Useimmissa tutkimuksissa oheispalveluiden tarjonnan merkittävyyttä tilintarkastajalle oli mitattu joko oheispalkkioiden suhteellisella osuudella kokonaispalkkiosta tai pelkästään kokonaispalkkiolla. Alla oleva kuvio 1 havainnollistaa aiemmissä tutkimuksissa mainittuja

oheispalveluiden keskeisimpiä vaikutuksia sekä tilintarkastuksen laadun määrittämiseen käytettyjä mittareita.

Kuvio 1. Tilintarkastajan oheispalveluiden vaikutukset ja tilintarkastuksen laadun mittarit (mukaillen Habib 2012: 219).

4.1 Tilintarkastuksen tehokkuus ja tietämyksen siirtyminen

Huolimatta siitä, että valtaosa aiemmasta tutkimuksesta on keskittynyt tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnan negatiivisten vaikutusten selvittämiseen, on löydettävissä myös oheispalveluiden tarjoamisen hyötyjä tukevia tutkimustuloksia. Oheispalveluiden tarjonnan positiivisia vaikutuksia puoltavia näkemyksiä perustellaan tyypillisesti sillä, että tilintarkastajista on ajan myötä kehittynyt tilinpäätösinformaation asiantuntijoita, minkä lisäksi he tuntevat hyvin asiakasyrityksen toiminnan ja erityisolosuhteet, jotka vaikuttavat virallisen tilinpäätöksen laadintaan. Lisäksi tilintarkastajille on kertynyt kokemusta muista tarkastustehtävistä, mikä voi hyödyttää johtajia tilinpäätöksen suunnitteluvaiheessa. Esimerkiksi, mikäli yrityksen tilintarkastajalla ja johdolla on mahdollisuus keskustella tilinpäätöksen sisältöön vaikuttavista asioista

ennen tilinpäätöksen laatimista ja tilintarkastuskertomuksen antamista, voidaan mahdollisesti ennakolta eliminoida muussa tapauksessa tilintarkastuskertomukseen sisällytettävä kritiikki. (Hallbäck 1989: 11.)

Torpon (2012) mukaan varsinkin omistajayrittäjien toiveena on, etteivät tilintarkastajat keskittyisi yksinomaan rutiiniasioiden tarkastamiseen, vaan näiden tulisi lisäksi antaa ohjeita lainsäädäntöön liittyvistä ajankohtaisista muutoksista sekä osoittaa, missä asioissa on toimittu virheellisesti ja kuinka nämä virheet voitaisiin korjata. Haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessaan Torpo havaitsi erityisesti pienyritysten tilintarkastajien antavan neuvoja laajasti yli lakisääteisen tilintarkastuksen luokittelematta niitä erillisiksi lisäpalveluiksi; ylimääräinen neuvonta ilman erillistä sopimusta katsottiin kuuluvan osaksi pienyhtiön hyvää tilintarkastustapaa. Käytännössä tilintarkastuksen kokonaisuus muodostuu Torpon mukaan varsinaisesta tarkastuksesta, keskustelusta, ehdotuksista, kriittisestä pohdinnasta, neuvonnasta ja ohjeistamisesta. (Torpo 2012: 149, 151–152.)

Arruñada (1999) esitti tutkimuksessaan kahdenlaisia oheispalveluiden tarjoamisesta syntyviä etuja: 1. produktiivisia eli tietämyksen karttumisesta seuraavia hyötyjä, jolloin toisen palvelun suorittamisessa saatua informaatiota voidaan hyödyntää toisen palvelun tuottamiseen, sekä 2. sopimuksellisia, jolloin asiakkaan kannalta on helpompaa valita sama tuottaja sekä lakisääteiselle tilintarkastukselle että oheispalveluille, sillä neuvottelut vieraan palvelutuottajan kanssa ovat tyypillisesti alttiita erilaisille konflikteille, kuten hintakiistoille. Lisäksi aiemmin tilintarkastuspalveluja hankkineet asiakkaat ovat jo etukäteen jossain määrin informoituja tulevan palvelun laadusta, jolloin mahdolliset väitteet palvelun laadun heikentymisestä eivät Arruñadan mukaan päde. Riippumattomuuden osalta Arruñada havaitsi palveluiden yhteistarjonnan kasvattavan paitsi tilintarkastajan asiakaskohtaista laskutusta, myös tilintarkastajan saamia palkkioita kaikkien asiakkaiden kohdalta, mikä puolestaan osoittaa, ettei tilintarkastajan riippumattomuus heikenny yksittäiseen asiakkaaseen liittyvän taloudellisen siteen muodostumisen perusteella.

Niin ikään oheispalveluiden tarjonnan hyötyvaikutuksia tutkineet Krishnan ja Yu (2011) keskittyivät tutkimuksessaan palveluiden yhteistuotannosta syntyvien syner-

giaetujen ja tiedon välittymisen seurauksena alentuvien uuden tiedon hankintakustannuksien selvittämiseen. He totesivat tilintarkastus- ja oheispalveluiden olevan negatiivisessa riippuvuussuhteessa keskenään, mikä tukee näkemyksiä tiedon välittämisestä oheispalveluiden ja lakisääteisen tilintarkastuksen välillä. Esimerkiksi yhden prosentin nousun oheispalkkioissa havaittiin aiheuttavan yli puolen prosentin laskun asiakkaan tilintarkastuskorvauksissa ja vastaavasti prosentin noususta tilintarkastuskustannuksissa seurasi noin puolen prosentin lasku oheispalvelupalkkioissa. Taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna palveluiden hinnoittelun välinen yhteys viittaa Krishnanin ja Yun mukaan siihen, että palveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja ja kustannussäästöjä palvelun tuottamisessa, jotka erityisesti Big 4 -yhteisöjen kohdalla ainakin osittain välittyvät myös asiakkaille alhaisemman palveluveloituksen muodossa.

Edellä mainittujen tutkimusten kanssa samansuuntaisia tuloksia saivat myös Joe ja Vandervelde (2007) tutkiessaan voidaanko tilintarkastajan henkilökohtaisesti tarjoaman oheispalvelun kautta saavutettu tietämys siirtää parantamaan lakisääteisen tilintarkastuksen toteuttamista. Tämän lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, tapahtuuko vastaavaa tiedonsiirtoa, mikäli tilintarkastaja pelkästään tarkastelee saman yhteisön muun jäsenen tai ulkopuolisen asiantuntijan valmistelemaa työpapereita. Joen ja Vandervelden tulokset osoittivat palveluiden yhteistarjonnan lisäävän sellaisen tiedon välittymistä, joka auttoi tilintarkastajaa tilintarkastusriskin arvioinnissa. Tilintarkastajilla, jotka henkilökohtaisesti tuottivat myös asiakkaan oheispalvelut, oli taipumus muuttaa tilintarkastuksen luonnetta, laajuutta tai ajoitusta palvelemaan tarkastustehtävää paremmin, mikä taas lisäsi tarkastuksen tehokkuutta. Sen sijaan Joe ja Vandervelde eivät havainneet, että oheispalveluiden yhteistarjonta olisi johtanut tilintarkastajan skeptisyyden vähentymiseen raportoinnin kriittisyyden näkökulmasta katsottuna.

Vastakkaiseen johtopäätökseen tiedon leviämisestä ja sen hyödyistä päätyivät puolestaan Davis, Ricchiute ja Trompeter (1993), joiden tutkimuksen lähtökohtana oli oletus, että mikäli tilintarkastuspalvelun suorittamisen tehostuminen johtaa tilintarkastajan kustannussäästöihin ja sen myötä odotettua suuremman tuoton kertymiseen, tilintarkastaja saattaisi vältellä ristiriitoja asiakkaan kanssa ja pyrkiä ratkaisemaan mahdolliset näkemuserot asiakkaan hyväksi. Davisin ym. saamat tulokset eivät osoittaneet merkittävää yhteyttä tilintarkastus- ja oheispalkkioiden välillä, mikä olisi todistanut tilin-

tarkastajan saavuttavan kustannussäästöjä tai tavanomaista suurempia palkkioita työ-
määrää lisäämättä. Sen sijaan tiettyjen oheispalveluiden havaittiin edellyttävän tilin-
tarkastajalta selkeästi enemmän työpanosta, mikä puolestaan on ristiriidassa tietämyk-
sen siirtymistä tukevien tutkimusten kanssa. Tilintarkastajan riippumattomuuden
osalta tulokset eivät kuitenkaan tarjonneet todisteita siitä, että oheispalveluiden tar-
jonta olisi aiheuttanut varsinaisesti riippumattomuuden heikentymistä.

4.2 Tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutuksia käsittelevä tutkimuskirjalli-
suus on yleensä keskittynyt tutkimaan palveluiden yhteistarjonnan ja tilintarkastajan
riippumattomuuden – ja siitä olennaisesti riippuvan tilintarkastuksen laadun – välistä
suhdetta. Vaikka edellisessä luvussa esiteltiin tutkimuksia, joissa käsiteltiin oheispal-
veluiden tarjonnan mahdollisia positiivisia vaikutuksia tiedon välittymisen ja tilintar-
kastuksen tehostumisen näkökulmasta, on valtaosa tutkimuksista kuitenkin painottu-
nut oletettujen haittavaikutusten selvittämiseen. Koska käsitykset riippumattomu-
udesta ja laadusta ovat osin kontekstisidonnaisia ja määrittelijän omista subjektiivisista
intresseistä riippuvaisia, on aihetta lähestytty lukuisista eri viitekehyksistä ja erilaisia
laadun mittareita hyödyntäen. Yleisesti käytettyjä laadun indikaattoreita ovat muun
muassa tulosohjauksen mittarit, tilintarkastajan antamat mukautetut lausunnot, tulok-
sen konservatiivisuutta ja tulosohjauksia koskevat havainnot sekä markkinoiden reak-
tiot oheispalvelupalkkioita sisältävään informaatioon (Habib 2012).

4.2.1 Johdon tulosohjaus

Eräs tunnetuimmista ja siteeratuimmista aihetta käsittelevistä tutkimuksista on Fran-
kelin, Johnsonin ja Nelsonin (2002) tutkimus tilintarkastajan palkkioiden ja tulosoh-
tamisen välisistä yhteyksistä. Frankelin ym. tulokset osoittivat tilintarkastajan oheis-
palkkioiden ja erilaisten johdon tulosohjauksen määrästä kertovien mittarien, kuten
harkinnanvaraisten erien, olevan positiivisessa yhteydessä toisiinsa. Tilintarkastus-
palkkioiden ja edellä mainittujen tulosjohtamisen merkkien välillä puolestaan oli ha-
vaittavissa negatiivinen riippuvuussuhde. Tutkimuksessa ei sen sijaan löydetty yh-
teyttä kokonaispalkkioiden ja tulosjohtamisen indikaattorien välillä, mikä Frankelin

ym. mukaan viittaa siihen, että oheis- ja tilintarkastuspalkkioiden yhdistäminen yhdeksi vertailuperusteeksi häivyttää palkkioiden erilaiset vaikutukset. Tilintarkastaja-kohtainen analyysi osoitti, etteivät edellä kuvatut tulokset olleet riippuvaisia yksittäisistä tilintarkastajista, vaan tulokset olivat yleisiä kaikkien tarkastajien kohdalla, mikä osaltaan tukee Frankelin ym. tutkimustulosten yleistettävyyttä.

Niin ikään harkinnanvaraisten erien avulla tilintarkastuksen laatua mitanneet Chung ja Kallapur (2003) käyttivät erilaisia palkkioihin perustuvia, asiakkaan merkittävyyttä kuvaavia tunnuslukuja tilintarkastajan riippumattomuuden määritteenä. Chung ja Kallapur eivät löytäneet tilastollisesti merkittävää yhteyttä harkinnanvaraisten erien kokonaisuuteen ja asiakkaan merkittävyyden tai muidenkaan tavanomaisesti tilintarkastajan riippumattomuutta heikentävinä pidettyjen tekijöiden kanssa. Kokonaisuutena tulokset osoittivat, ettei asiakkaan arvokkuudella ole yhteyttä riskiin tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymisestä.

Ferguson, Seow ja Young (2004) käyttivät tutkimuksessaan tulosjohtamisen mittareina harkinnanvaraisen käyttöpääoman määrää, asiakkaan joutumista sääntelyviranomaisen tutkinnan tai kritiikin kohteeksi sekä viranomaisten määräyksiä korjata jo raportoituja tilinpäätöstietoja. Yhtä vaihtoehdoisen tutkimusasetelman poikkeusta lukuun ottamatta tulokset osoittivat, että kaikki kolme tulosjohtamisen mittaria olivat positiivisessa yhteydessä oheispalveluiden hankinnan määrää kuvaaviin muuttujiin. Fergusonin ym:n mukaan havainnot tukivat näkemystä, että oheispalveluiden tarjonnan myötä muodostuva taloudellinen sidos saattaa heikentää tilintarkastajan halukkuutta rajoittaa asiakasyrityksen johdon aggressiivista tulosjohtamista ja opportunistisia kirjanpito menetelmiä ja näin ollen heikentää tilinpäätöksen laatua.

Ashbaugh, LaFond ja Mayhew (2003) puolestaan kyseenalaistivat Frankelin ym. (2002) tutkimuksen tulokset ja testasivat tulosten muutosherkkyyttä replikoimalla Frankelin ym. tutkimuksessa käytetyt testit käyttäen omassa tutkimuksessaan yrityksen menestyksellä oikaistuja harkinnanvaraisia eriä. Suorituskyvyllä oikaistujen tutkimustulosten perusteella he eivät löytäneet positiivista yhteyttä harkinnanvaraisten erien ja tilintarkastajan ansaitsemien palkkioiden välillä. Heidän mukaansa tulokset todistivat, ettei ole löydettävissä riittäviä perusteita Frankelin ym. johtopäätöksille

siitä, että oheispalveluita hankkivissa yrityksissä olisi havaittavissa enemmän tulosjohtamista tai että tilintarkastajat vaarantaisivat riippumattomuutensa oheispalveluita tarjotessaan.

Huang, Mishra ja Raghunandan (2007) laajensivat edelleen Ashbaughin ym. (2003) tutkimusta keskittymällä etsimään viitteitä oheispalvelupalkkioiden ja vääristeltyjen tilinpäätösten välisestä yhteydestä. Samalla he ottivat omassa tutkimuksessaan huomioon mahdollisuuden, että erityyppisillä oheispalveluilla saattaa olla erilainen vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tulosten perusteella ei löydetty todisteita, että korkeita verotus- tai muita oheispalvelupalkkioita maksaneet asiakkaat raportoisivat todennäköisemmin manipuloituja tilinpäätöslukuja. Päinvastoin, kyseisillä asiakkailla tahallisen manipuloinnin todennäköisyys oli jopa marginaalisesti alhaisempi, mikä Huangin ym. mukaan osoittaa tilintarkastajien olevan tavanomaista konservatiivisempia oheispalveluita tarjotessaan.

4.2.2 Mukautetut lausunnot

Wines (1994) käytti tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun heikentymisen indikaattorina mukautettuja lausuntoja tutkiessaan, onko tilintarkastajan tarjoamilla oheispalveluilla potentiaalista vaikutusta tilintarkastajan näkyvään riippumattomuuteen. Tulosten perusteella ne tilintarkastajat, joiden asiakkaat eivät saaneet mukautettua lausuntoa, ansaitsivat merkittävästi korkeampia oheispalkkioita kuin mukautetun lausunnon antaneet. Winesin mukaan tulokset viittaavat siihen, että tilintarkastajat antavat epätodennäköisemmin mukautetun lausunnon asiakkaan tilinpäätöksestä, mikäli he saavat tältä korkeita oheispalkkioita – tämä puolestaan todistaa tilintarkastajan *näkyvän* riippumattomuuden uhkasta. Sen sijaan *tosiasiallisen* riippumattomuuden heikentyminen edellyttäisi syy-seuraus -yhteyttä, jonka olemassaoloa Wines ei tutkimuksessaan selvittänyt. Toisin sanoen on mahdollista, että Winesin tutkimuksessa puhtaat lausunnot oli annettu pelkästään siitä syystä, ettei mukauttamiselle ollut tarvetta.

Mukautetuista lausunnoista erityisesti going concern -lausuntoihin keskittyivät DeFond, Raghunandan ja Subramanyam (2002), joiden hypoteesin mukaan going concern -lausunnon antaminen osoittaa, että tilintarkastaja kykenee riippumattomuutensa

säilyttäen objektiivisesti arvioimaan asiakasyrityksen taloudellista tilaa. Vastaavasti, mikäli oheispalveluiden tarjonta puolestaan heikentäisi riippumattomuutta, tilintarkastaja olisi taipuvainen jättämään antamatta mukautetun lausunnon pyrkiessään välttämään oheispalveluiden tarjonnasta seuraavien taloudellisten hyötyjen menetyksen. Tutkimuksessaan DeFond ym. eivät löytäneet todisteita tilastollisesti merkittävästä yhteydestä oheispalvelupalkkioiden ja lausunnon mukauttamatta jättämisen välillä. Havaintoa perusteltiin todennäköisyydellä, että markkinaperusteiset kannustimet, kuten maineen menettämisen riski ja mahdolliset oikeuskulut, ylittävät ne hyödyt, joita riippumattomuuden uhraamisesta seuraisi. Päinvastoin, tutkimuksessa havaittiin tilintarkastajan antavan todennäköisemmin going concern -lausunnon niille asiakkaille, jotka tuottivat korkeampia tilintarkastuspalkkioita, mikä puolestaan viittaa lisääntyneeseen riippumattomuuteen paremmin tuottavia asiakkaita kohtaan.

DeFondin ym. (2002) tuloksia tukeviin johtopäätöksiin päätyivät Zhang, Hay ja Holm (2016), jotka tutkivat oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia tilintarkastajan tosiasialiseen ja näkyvään riippumattomuuteen Norjan tilintarkastusmarkkinoilla. He testasivat molempia riippumattomuuden ulottuvuuksia eri testein, joista yksi mittasi oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastajan halukkuuteen antaa asiakkaalleen varauksen sisältävä tai mukautettu lausunto. Zhangin ym. eivät myöskään löytäneet viitteitä, että oheispalveluiden tarjonnan yhteydessä tilintarkastajan antamien mukautettujen lausuntojen määrä olisi vähentynyt, minkä perusteella tilintarkastajan tosiasiallinen tai näkyvä riippumattomuus ei vaikuta heikentyvän oheispalveluiden tarjonnan myötä.

Tilintarkastajan julkaisemien going concern -lausuntojen osalta DeFondin ym. (2002) ja Zhangin ym. (2016) kanssa vastakkaisesti tuloksiin päätyivät Ye, Carson ja Simnett (2011) tutkiessaan oheispalveluiden tarjonnan ja erityyppisten tilintarkastaja-asiakas -suhteiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. He havaitsivat, että varsinkin vastuunalaisen tilintarkastajan pitkäaikainen toimeksiantosuhde sekä aiemmin tilintarkastusyhteisön palveluksessa olleen entisen yhteisön jäsenen läsnäolo asiakasyrityksessä (ns. alumnisuhte) vähensivät tilintarkastajan halukkuutta antaa asiakkaalle mukautettu going concern -lausunto. Tosin he eivät löytäneet merkkejä vastaavanlaisesta yhteydestä tilintarkastusyhteisön ja asiakkaan välisen suhteen tai vastuunalaisen tilintarkastajan ja yritysjohton tuttavuussuhteiden osalta.

4.2.3 Tuloksen konservatiivisuus ja tulosoikaisut

Konservatiivisuutta ja tuloksen reagoinnin ajantasaisuutta tilintarkastuksen laadun määrittäenä käyttivät Ruddock, Taylor ja Taylor (2006), jotka tutkivat oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia vastuussa olevien tilintarkastajien ehdolliseen konservatiivisuuteen eli siihen, reagoivatko tulokset huonoihin uutisiin viivytyksettä. Erilaisista testausmalleista huolimatta he eivät havainneet odotettuja korkeampien oheispalkkioiden vähentävän tilintarkastajan konservatiivisuutta riippumatta siitä, oliko tilintarkastajana Big 6 -tilintarkastusyhteisön tarkastaja vai ei. Ruddockin ym. tulosten voidaan näin ollen nähdä olevan ristiriidassa yleisten käsitysten kanssa korkeiden oheispalvelupalkkioiden tilintarkastajan riippumattomuutta heikentävistä vaikutuksista. Havainnot sen sijaan tukevat DeFondinkin (2002) esittämää oletusta, että erityisesti markkinaperusteiset mekanismit, kuten maineen menettämisen uhka, kannustavat oheispalvelupalkkioiden määrää enemmän tilintarkastajaa puuttumaan asiakkaan aggressiivisiin kirjanpitoratkaisuihin.

Francis (2006) kyseenalaisti Ruddockin ym. (2006) australialaistutkimuksen yleistettävyyden Yhdysvaltojen institutionaalisiiin puitteisiin ja tutki 40 vuoden ajalta tehtyjä oheispalveluita käsitteleviä aiempia tutkimuksia. Niistä Francis ei kuitenkaan löytänyt pitäviä todisteita tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta palveluiden yhteistarjonnan seurauksena eikä myöskään havainnut yhteyttä oheispalveluiden tarjonnan ja tilintarkastajien tekemien virheiden välillä. Riippumattomuuden säilymistä tukevista tuloksista huolimatta Francisin mukaan osakemarkkinoilla on kuitenkin havaittavissa sijoittajien parissa vallitseva käsitys oheispalveluiden tarjonnan tilintarkastajan riippumattomuutta heikentävistä vaikutuksista, sillä tilintarkastajilleen huomattavan korkeita oheispalkkioita maksaneiden yritysten osakkeiden arvo oli tyypillisesti muita yrityksiä matalampi.

Konservatiivisuuden sijaan Agrawal ja Chadha (2005) keskittyivät tilinpäätösten oikaisuihin tutkimalla liittyvätkö tietyt corporate governance -mekanismit yritysten taipumukseen oikaista tilinpäätöksiään tulosvaikutteisesti. Tutkitut corporate governance -mekanismit sisälsivät myös tilintarkastukseen liittyviä tekijöitä, kuten tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden yhteys tuloksen oikaisuihin sekä Big 5 -yhteisöjen käyttö yrityksen lakisääteisenä tilintarkastajana. Tilintarkastukseen liittyvien tekijöiden

osalta kyseisten corporate governance -elementtien ja tilinpäätöksen osoittaman tuloksen oikaisun todennäköisyyden välillä ei havaittu yhteyttä. Tältä osin Agrawalin ja Chadhan tulokset olivat samansuuntaiset Chungin ja Kallapurin (2003) havaintojen kanssa, joiden mukaan oheispalvelutarjonnan ja yrityksen corporate governancen tason tai asiakkaan merkittävyyttä kuvaavien tunnuslukujen välillä ei ollut löydettävissä olennaista yhteyttä.

4.2.4 Markkinareaktiot

Markkinareaktioita tilintarkastuksen laadun mittarina käyttäneet tutkimukset ovat pitkälti keskittyneet tilintarkastajan havaittavissa olevaan riippumattomuuteen eli ulkopuolisten sidosryhmien ja erityisesti sijoittajien käsityksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta. Tästä näkökulmasta aihetta lähestyivät muun muassa Krishnan, Zhang ja Sami (2005), jotka tutkivat oheispalveluiden ja lakisääteisen tilintarkastuspalvelun yhteistarjonnan vaikutuksia sijoittajien näkemyksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta. Sijoittajien reaktiota julkaistuihin palkkiotietoihin mitattiin voittojen vastekertoimen, ERC:n, avulla, jonka katsottiin viestivän sijoittajien näkemyksistä tilintarkastajan riippumattomuudesta. Krishnanin ym. (2005) tulosten perusteella tilintarkastajan ansaitsemien kokonais- ja oheispalkkioiden sekä ERC:n välillä oli negatiivinen yhteys, mikä osoittaa tilintarkastajan havaittavissa olevan riippumattomuuden kärsivän oheispalveluiden tarjonnasta riippumatta tilintarkastajan tosiasiallisen riippumattomuuden tasosta.

Vastaaaviin tuloksiin päätyivät myös Campa ja Donnelly (2016), jotka tutkivat molempia riippumattomuuden muotoja käyttäen brittiläisistä yrityksistä kerättyä aineistoa. Myös he havaitsivat tilintarkastajan riippumattomuuden heikentyvän korkeiden oheispalvelupalkkioiden myötä erityisesti silloin, kun asiakkaat maksoivat varsinaisesta tilintarkastuspalvelusta odotettua vähemmän. Tämän lisäksi Campan ja Donnellyn tulokset osoittivat osakemarkkinoiden yleisesti kokevan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuneen oheispalveluiden tarjonnan myötä, vaikka markkinat vaikuttivatkin samanaikaisesti tunnustavan oheispalveluiden mukanaan tuomat mahdolliset hyödyt, mikä jossain määrin tasapainotti markkinareaktioita.

Osakemarkkinoiden reaktioiden osalta Frankel ym. (2002) havaitsivat edellä mainittujen tutkimusten tapaan negatiivisen, joskin vähäisen yhteyden oheispalvelupalkkioiden ja näitä koskevan informaation julkaisupäivän osakkeen hinnan välillä. Toisin sanoen tilintarkastajan oheispalvelutarjonta vaikutti alentavan yrityksen osakkeen markkina-arvoa sijoittajien silmissä. Pienin muutoksin Frankelin ym. tutkimuksen toistaneet Asbaugh ym. (2003) eivät sen sijaan löytäneet selviä merkkejä markkinoiden reaktiosta oheispalvelupalkkioita koskevien tietojen julkaisuun. Markkinoiden reagoimattomuuden arvioitiin johtuvan siitä, että yritykset tyypillisesti julkaisevat samalla muutakin informaatiota eikä näin ollen voida varmuudella tietää, aiheutuuko muutos juuri oheispalkkioiden julkaisutiedoista.

Vieraan pääoman kustannukset puolestaan nostettiin keskeiseksi tilintarkastajan riippumattomuuden mittariksi Dhaliwalin, Gleasonin, Heitzmanin ja Melendrezin (2008) tutkimuksessa, jossa selvitettiin tilintarkastus- ja oheispalvelupalkkioiden vaikutuksia yrityksen lainakustannuksiin sekä kannattavuuden ja velkaantuneisuuden tunnuslukuihin. Tulosten perusteella havaittiin sekä kokonais- että oheispalkkioiden ja lainakustannusten välillä olevan positiivinen yhteys korkean sijoitusluokan (investment grade) yritysten lainoissa, kun taas tilinpäätösinformaation luotettavuuden heikentymisellä oli pienempi merkitys alhaisemman sijoitusluokan (junk bond) yrityksille. Toisin sanoen Dhaliwalin ym. tulokset osoittivat tilintarkastajien saamia palkkioita koskevan informaation vaikuttavan merkittävästi luotonantajien hinnoittelupäätöksiin varsinkin korkean sijoitusluokan yrityksiensä kohdalla.

Niin ikään lainamarkkinoita tutkineet Brandon, Crabtree ja Maher (2004) tarkastelivat oheispalveluiden määrän vaikutusta yritysten liikkeelle laskemien velkakirjojen luottoluokitusprosessiin, sillä luottoluokituksella on keskeinen taloudellinen merkitys yritysten vieraan pääoman kustannuksiin. Tutkimustulosten perusteella Brandon ym. havaitsivat oheispalveluiden määrän olevan negatiivisessa yhteydessä asiakasyrityksen luottoluokitukseen, mikä viittaa oheispalkkioiden määrän olennaisesta vaikutuksesta luottoluokittajien näkemyksiin kohdeyrityksen tilintarkastajan riippumattomuuden tasosta ja tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Oheispalvelupalkkioiden systemaattista taloudellista vaikutusta lopullisiin asiantuntijoiden antamiin joukkovelkakirjojen luottoluokituksiin ei tutkimuksessa kuitenkaan kyetty osoittamaan.

4.3 Erityyppisten oheispalveluiden kysyntä ja palveluiden vaikutukset

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta valtaosassa edellä esitellyistä tutkimuksista tilintarkastajan oheispalveluita on tutkittu kokonaisuutena tarkastelematta erikseen eri palvelutyyppejä tai -kategorioita. Tällöin mahdolliset vaikutuserot luonteeltaan ja sisällöltään erilaisten palvelutyypin välillä saattavat jäädä havaitsematta. Vaikka oheispalveluiden kokonaistarjontaa koskevat tulokset antaisivatkin viitteitä tietynsuuntaisista vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun, saattaisi tarkempi palvelutyypierittely paljastaa tiettyjen palveluiden vaikutusten olevan vastakkaisia. Kuitenkin erityisesti 2000-luvun puolella toteutetuista tutkimuksista on löydettävissä esimerkkejä, joissa on selvitetty oheispalveluiden kysynnän taustalla vaikuttavien tekijöiden lisäksi myös eri palvelutyypin mahdollisia vaikutuseroja.

Svanström ja Sundgren (2012) tutkivat ruotsalaisten pk-yritysten oheispalveluiden hankintaa analysoimalla tilintarkastajan ja asiakkaan tilintarkastussuhteen pituuden ja asiakkaan kokeman tilintarkastuksen laadun vaikutuksia oheispalveluiden hankintapäätökseen. Asiakkaan kannalta mahdollisuus hankkia oheispalvelut omalta tilintarkastajalta säästää hänet ulkopuolisen konsultin etsimisestä aiheutuvalta vaivalta ja kustannuksilta, sillä oheispalveluille on luonteenomaista, ettei niiden laatua ole mahdollista arvioida etukäteen. Tällöin oman tilintarkastajan maine ja aiempi kokemus suoritettujen lakisääteisen tilintarkastuspalvelun laadusta auttaa alentamaan oheispalveluiden laatuun liittyvää informaatio-ongelmaa. Tulosten perusteella oheispalveluiden hankinnalla havaittiin olevan selkeä positiivinen yhteys sekä tilintarkastussuhteen pituuden että asiakkaan kokeman tilintarkastuspalvelun laadun kanssa, ja puolestaan negatiivinen yhteys muilta hankittujen oheispalveluiden kanssa: peräti 79 % yrityksistä hankki oheispalvelunsa omalta tilintarkastajaltaan ja vain 14 % toiselta tilintarkastusyhteisöltä.

Asiakkaiden kysyntätekijöihin liittyen Svanström ja Sundgren (2012) havaitsivat erityisesti pienempien yhtiöiden hankkivan selkeästi enemmän oheispalveluita omalta tilintarkastajaltaan, kun taas suuremmissa pk-yrityksissä oli suhteessa yleisempää hankkia oheispalveluita esimerkiksi lakiyrityksiltä, konsultointiyhtiöiltä ja muilta tilintarkastusyhteisöiltä kuin omalta lakisääteiseltä tilintarkastajalta. Se, että pienissä 1–9

henkilön yrityksissä oma tilintarkastaja valittiin tyypillisemmin myös oheispalvelun tuottajaksi, viittaa Svanströmin ja Sundgrenin mukaan tilintarkastuspalvelun ja oheispalvelun yhteistarjonnassa tapahtuvaan tietämyksen siirtymiseen. Sen sijaan suuremmissa yrityksissä ulkoisen hankinnan syynä voi olla tarve erityisasiantuntijan palveluille sekä halu välttää oheispalveluiden mahdolliset negatiiviset vaikutukset tilintarkastajan riippumattomuuteen.

Samankaltaisesta tilintarkastajan oheispalveluiden kysynnän näkökulmasta aihetta lähestyivät Ye ym. (2011) tutkiessaan tekijöitä, jotka lisäsivät tai jarruttivat yritysten päätöstä hankkia oheispalveluita lakisääteiseltä tilintarkastajaltaan. Tulokset osoittivat tilintarkastusyhteisön ja asiakkaan toimeksiantosuhteen pituuden vaikuttavan keskeisesti asiakkaiden halukkuuteen hankkia oheispalveluita omalta tilintarkastajaltaan, kun taas vastuunalaisen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudella ei havaittu olevan vastaavaa merkitystä. Yen ym. mukaan tulokset todistivat henkilökohtaisten suhteiden olevan tärkeässä asemassa yritysten välisissä suhteissa, vaikeivat ne yksin riittä ohjaamaan asiakkaan oheispalveluiden hankintaan liittyvää päätöksentekoa. Niin ikään oheispalveluiden kysynnän tekijöitä tutkineiden Habibin ja Islamin (2007) tulokset osoittivat kansainvälisiä tilintarkastusyhteisöjä käyttävien suurten ja likvidien yritysten sekä monikansallisia tytäryrityksiä omistavien yritysten tyypillisesti hankkivan muita yrityksiä enemmän oheispalveluita; velkaantuneet yritykset puolestaan hankkivat selkeästi muita vähemmän.

Oheispalveluiden hankintaa rajoittavien yrityskohtaisten tekijöiden osalta Ye ym. (2011) totesivat korkeiden agenttikustannusten merkittävimmin rajoittavan palveluhankintaa omalta tilintarkastajalta. Vastaavasti Mitran ja Hossainin (2007) omistusrakenteeseen liittyvän tutkimuksen tuloksista ilmeni, että institutionaalisten sijoittajien määrä ja yrityksen tilintarkastajalleen maksamat oheispalvelupalkkiot olivat negatiivisessa yhteydessä toisiinsa. Tulosten perusteella institutionaalisten sijoittajien tapaan valistuneempien omistajien läsnäolo yritysten omistusrakenteessa vaikuttaisi määrittävän osakkeenomistajien valvonta- ja vaikutusmahdollisuuksia, mikä taas Mitran ja Hossainin mukaan rajoittaa yritysjohdon mahdollisuuksia hankkia oheispalveluita.

Oheispalveluhankintojen toistuvuuden näkökulmasta yrityskohtaisia eroja analysoivat Alexander ja Hay (2013), joiden tutkimuksen perusteella 82 % tutkituista yrityksistä

osti jonkin tyyppisiä oheispalveluita. Kertaluonteisia palveluita, kuten konsultointia, hankkivat yritykset olivat tyyppillisesti suurempia kuin ne, jotka eivät hankkineet ollenkaan tai hankkivat toistuvia oheispalveluita, kuten verotuspalveluita. Sen sijaan yritykset, jotka hankkivat pelkästään tilintarkastuspalveluita, olivat merkittävästi oheispalveluita hankkivia pienempiä ja yritysraakenteeltaan yksinkertaisempia. Sekä tilintarkastuspalveluja että toistuvia ja kertaluonteisia oheispalveluita hankkivat olivat puolestaan kooltaan suurimpia. Tutkimuksessa löydettiin myös positiivinen yhteys toistuvien oheispalvelupalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden välillä, mikä Alexanderin ja Hayn mukaan tukee näkemystä, ettei palveluiden yhteistarjonta heikennä tilintarkastajan riippumattomuutta; kertaluonteisten palveluiden osalta ei havaittu merkittävää yhteyttä suuntaan eikä toiseen.

Asiakasyrityksen koon ja eri oheispalvelutyyppeiden kysynnän välistä suhdetta tarkastelleet Svanström ja Sundgren (2012) havaitsivat, että asiakkaiden hankkimat oheispalvelut vaihtelivat asiakkaan koon mukaan. Pienimmissä, alle 10 henkilön yrityksissä hankittiin suurempiin yrityksiin verrattuna enemmän tilinpäätöksen laadintaan liittyviä neuvontapalveluja, kun taas suurissa, yli 50 henkilön yrityksissä oli kysyntää erityisesti veroneuvontapalveluille. Strategiaan ja suunnitteluun liittyvien palveluiden kysyntä oli selvästi vähäisempää pienemmissä pk-yrityksissä, joissa Svanströmin ja Sundgrenin näkemyksen mukaan ulkopuolisten neuvontapalveluiden hankkiminen ei välttämättä olisi kustannustehokasta; sen sijaan suurimmissa yrityksissä kyseistä osaamista on tyyppillisesti omasta takaa. Tulosten perusteella muita tilintarkastajalta tavanomaisesti hankittuja palveluita olivat laki- ja vakuutusneuvonta, konsultointi, budjetointi ja investointiprojektien arviointi, hallinnollisiin rutiineihin ja muihin organisatorisiin kysymyksiin liittyvät palvelut sekä – varsinkin pienimmissä yhtiöissä – omistajan henkilökohtaiseen rahoitukseen liittyvät palvelut

Oheispalveluita käyttävien asiakkaiden ominaispiirteiden sijaan erilaisiin oheispalveluluokkiin ja niiden vaikutuksiin tutkimuksissaan keskittyvät Svanström (2013) sekä Ezzamel ym. (2002). Svanströmin mukaan erityyppisillä oheispalveluilla voi olla erilainen vaikutus tilintarkastukseen ja sen laatuun, minkä lisäksi julkisissa listayhtiöissä tilintarkastajan riippumattomuudella on erilainen merkitys verrattuna yksityisiin osakeyhtiöihin. Tilintarkastuksen laadun ja oheispalveluiden tarjonnan välistä suhdetta

kartoittaneessa, ruotsalaisiin yksityisiin osakeyhtiöihin keskittyneessä tutkimuksessaan Svanström jakoi oheispalvelut kirjanpitoon liittyviin palveluihin, verotuspalveluihin, oikeudellisiin palveluihin ja sijoitusneuvontaan. Laadun mittarina hän käytti johdon näkemyksiä tilintarkastuksen laadusta, sillä nämä ovat statuksensa puolesta edullisessa asemassa arvioitaessa mahdollisia tilintarkastusprosessin tehostumisvaikutuksia, koska heillä ei lähtökohtaisesti ole erityisiä kannustimia liioitella tilintarkastuksen arvoa.

Yleisellä tasolla Svanströmin (2013) tuloksista ilmeni positiivinen yhteys tilintarkastuksen laatuun liittyvien johdon näkemysten ja oheispalveluiden määrän välillä, kun taas tulosjohtamiseen viittaava harkinnanvaraisten erien suuruus ja oheispalvelupalkkiot olivat negatiivisessa yhteydessä keskenään. Toisin sanoen tulokset tukivat oletusta tiedon siirtymisestä eri palveluiden välillä sekä näkemyksiä, ettei oheispalveluiden tarjonta vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta tai heikennä tilintarkastuksen laatuun. Eri palvelutyypeistä erityisesti kirjanpitoon liittyvillä tukipalveluilla ja osin veroneuvontaan liittyvillä palveluilla osoittautui olevan positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun, minkä perusteella tilintarkastaja näyttäisi pystyvän tehokkaasti hyödyntämään tilikaudella tarjotun oheispalvelun myötä hankkimaansa uutta tietoa tilikauden päätteeksi suoritettavaan tilintarkastukseen. Sen sijaan Svanström ei havainnut vastaavaa yhteyttä tilintarkastuksen laadun ja laki- tai sijoitusneuvonnan palveluiden kanssa.

Ezzamel ym. puolestaan tutkivat tilintarkastajille erityyppisistä oheispalveluista maksettujen palkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden välistä suhdetta jakaen oheispalvelut viiteen kategoriaan: 1. kirjanpitoon liittyvät palvelut, 2. rahoitukseen liittyvät palvelut, 3. verotukseen liittyvät palvelut, 4. johdon konsultointipalvelut, 5. muut oheispalvelut. Vastuunalaisille tilintarkastajille maksetuilla veropalvelu- ja rahoitusneuvontapalkkiolla havaittiin olevan positiivinen ja tilastollisesti merkittävä yhteys tilintarkastuksesta perittäviin korvauksiin, eli kyseisten oheispalvelutyyppien tarjonta ei alentanut asiakkaan tilintarkastuskustannuksia. Sen sijaan he eivät pystyneet osoittamaan kummankaan suuntaista yhteyttä kirjanpitoon ja johdon konsultointiin liittyvien palkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden välillä; päinvastoin, sillä tulosten mukaan lähes puolet muilta kuin omalta tilintarkastajalta hankituista oheispalveluista liittyi johdon konsultointiin. (Ezzamel ym. 2002.) Ezzamelin ym. tulosten perusteella vaikuttaisi siltä, että

verotukseen ja taloudelliseen neuvontaan liittyvät oheispalvelut ovat tyypillisiä omalta tilintarkastajalta hankittavia oheispalveluita, kun taas kirjanpitoon ja johdon konsultointiin liittyvät palvelut asiakas hankkisi yleisemmin ulkopuoliselta asiantuntijataholta.

Ezzamelin ym. (2002) tulkinan mukaan edellä esiteltyjen tutkimustulosten osalta ei ole nähtävissä merkkejä, että tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistuotannolla olisi asiakkaan kannalta merkittäviä kustannussäästöjä, mikä heidän mukaansa kyseenalaistaa tiedon välittymisestä syntyvien hyötyjen merkityksen. Sen sijaan he tulkitsivat oheispalveluiden ja tilintarkastuspalkkioiden positiivisen yhteyden johtuvan asiakaskohtaisista eroista, kuten yrityskulttuurista, asiakkaan liiketoiminnan monimutkaisuudesta tai muista tapahtumista, jotka synnyttävät lisääntyntä palvelutarvetta. Esimerkkinä kyseisistä tapahtumista mainittiin yrityskaupat, uudelleenjärjestelyt ja liikkeenluovutukset, jotka lisäävät varsinkin veroneuvonnan ja liikkeenjohdon konsultoinnin tarvetta.

4.4 Yhteenveto aiemmista tutkimustuloksista

Kaiken kaikkiaan tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjonnan vaikutuksia selvittäneille tutkimuksille on tunnusomaista tulosten ristiriitaisuus. Osa tutkimuksista tukee näkemyksiä tiedon välittymisestä palveluiden välillä, minkä seurauksena tilintarkastuksen tehokkuus ja laatu paranevat. Osassa taas on löydetty todisteita oheispalveluiden negatiivisista vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Eroja voitaneen jossain määrin selittää tutkimusten erilaisilla konteksteilla ja tutkimusasetelmilla: esimerkiksi tutkimuksen kohteena olevien yritysten maantieteellinen sijainti vaikuttaa siihen, millaisessa lainsäädännöllisessä ympäristössä nämä toimivat (anglosaksinen vai romaanis-germaaninen oikeusjärjestelmä). Maakohtaisten erojen lisäksi lainsäädäntöön vaikuttaa tutkimusten toteuttamisajankohta, sillä varsinkin vuosituhaten vaihteen jälkeen monissa maissa on voimakkaasti rajoitettu tilintarkastajien mahdollisuuksia tarjota asiakkailleen erilaisia oheispalveluita. Näiden ohella myös yleiset makroekonomiset tekijät, kuten talouskriisit ja muut markkinoihin maailmanlaajuisesti vaikuttavat tekijät voivat vaikuttaa tuloksiin eri tavoin eri aikoina.

Lainsäädännöllisen ympäristön lisäksi myös muut institutionaaliset tekijät voivat vaikuttaa maakohtaisiin eroihin ja näin ollen eri maiden tutkimustuloksiin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tilintarkastajan raskaan oikeudellisen vastuun luonnollisena seurauksena tilintarkastajat pyrkivät parhaansa mukaan varomaan epäonnistumisia välttääkseen taloudellisia tappioita ja maineen menetyksiä. Sen sijaan esimerkiksi Habibin ja Islamin (2007) tutkimus on toteutettu kehittyväksi maaksi luokiteltavassa Bangladeshissa, missä vastaavaa oikeudellista uhkaa ei esiinny. Myöskään esimerkiksi Yhdysvalloissa osakkeenomistajien oikeuksia turvaavat corporate governance -menetelmät eivät Habibin ja Islamin mukaan vaikuta kehittyvien maiden tutkimustuloksiin.

Eri maiden väliset verotukseen liittyvät erot voivat niin ikään vaikuttaa tutkimustuloksiin. Esimerkiksi Svanströmin (2013) tutkimus tehtiin Ruotsissa, jossa Suomen tavoin on vahva yhteys kirjanpidon tuloksen ja verotuksen välillä. Tästä johtuen veroviranomaiset muodostavat merkittävän tilintarkastajien toimintaa ja tilinpäätösten laatua valvovan tahon, mikä Svanströmin mukaan lisää tilintarkastajiin kohdistuvaa painetta säilyttää tilintarkastuksen laatu korkeatasoisena. Samoin tutkimuksen kohteena olevien yritysten ominaisuudet vaikuttavat keskeisesti tuloksiin, sillä esimerkiksi pienien listaamattomien yhtiöiden kohdalla oheispalveluiden tarjonnan rajoituksia on huomattavasti vähemmän verrattuna tiukemmin säädeltyihin pörssiyrityksiin ja muihin PIE-yhteisöihin.

5 EMPIIRINEN TUTKIMUS: BIG 4 -YHTEISÖJEN HAASTATTELUT

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden tarjontaa ja vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen, erityisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuskohteena ovat suomalaiset listaamattomat yhtiöt, joiden oheispalveluiden käyttöä eivät rajoita vuonna 2016 voimaan astuneen tilintarkastuslain (1141/2015) sisältämät PIE-yhteisöjen oheispalvelutarjontaa koskevat EU-säännökset. Lisäksi tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaisia erityyppisiä oheispalveluita tilintarkastusasiakkaille tyypillisesti tarjotaan, ja onko erilaisia oheispalveluita käytävissä asiakkaissa havaittavissa tiettyjä yhtäläisyyksiä. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi empiirisessä tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia yläkategoriaan kuuluvia oheispalveluita tilintarkastusasiakkaille tyypillisesti tarjotaan (alakategoriat)?
- 2) Millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja kunkin kategorian palveluita tyypillisesti käytävillä asiakkailla on?
- 3) Millainen vaikutus kategorian oheispalveluilla on lakisääteiseen tilintarkastukseen, ja onko kategorian eri palvelutyyppeiden vaikutusten välillä eroja?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä mainitut yläkategoriat ovat: kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvät palvelut, rahoitukseen liittyvät palvelut, verotukseen liittyvät palvelut, johdon konsultointipalvelut ja muut oheispalvelut.

5.1 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Valtaosa aiemmista tilintarkastajan oheispalveluita käsittelevistä tutkimuksista on toteutettu sijoittajien näkökulmasta käyttäen tutkimusaineistona yhdysvaltalaisia yrityksiä ja tutkimusmenetelmänä tilastollista tutkimusta, jossa oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun on mitattu erilaisten laadun indikaattoreiden avulla. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartuttaa olemassa olevaa tutkimusperustaa tarjoamalla ajankohtaista tietoa tilintarkastusasiakkaille tarjotuista oheispalveluista, niitä käyttävien asiakkaiden tyypillisistä ominaisuuksista sekä palveluiden vaikutuksista lakisääteiseen tilintarkastukseen aihetta tilintarkastajan näkökulmasta lähestyen.

Tässä tutkimuksessa on käytetty tutkimusmenetelmänä kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, joka on toteutettu puolistrukturoituihin haastattelumuotoihin lukeutuvaa teemahaastattelua hyödyntäen (Ruusuvoori & Tiittula 2005: 9). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa erityisesti tulkinnalla ja ymmärryksellä on merkittävä asema (Soininen 1995: 34): keskeisimpänä tavoitteena on kuvata, ymmärtää ja tulkita tutkittavaa ilmiötä (Kananen 2014: 18). Puusan ja Juutin (2011: 47–48) mukaan laadullinen tutkimusmenetelmä korostaa todellisuuden ja siitä kerrytettävissä olevan tiedon subjektiivisuutta: tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan yksittäisiä tapauksia, jolloin keskeisessä roolissa on tutkimukseen osallistuvien henkilöiden näkökulmien korostaminen ja näiden tulkinnat tutkittavasta ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusaineisto kootaan tarkoituksenmukaisesti valitusta haastateltavien kohdejoukosta – toisin kuin satunnaisotantaan perustuvassa kvantitatiivisesta tutkimuksesta (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara & Sinivuori ym. 2010: 164).

Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa kysymykset laaditaan etukäteen, tiettyyn teoriaan perustuen, ja kysymysten muoto ja järjestys ovat haastattelun alkaessa vakioita. Teemahaastattelu etenee etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien kysymysten mukaisesti, joiden avulla tutkimuksen kohteena oleva ilmiö puretaan osa-alueisiin. Teemahaastattelun vapaamuotoisuus puolestaan ilmenee siinä, että vaikka haastatteluissa käydään läpi kaikki ennakolta päätetyt teemat, niiden järjestys, laajuus, kysymisen tapa sekä sanamuodot tyypillisesti vaihtelevat haastatteluittain. (Puusa 2011: 81–82.) Keskustelu siis etenee haastateltavan ehdoilla, jolloin tutkimuksen kannalta keskeiset teemat nousevat esiin, ja haastateltavalle tehdään tarvittaessa tarkentavia ja täydentäviä kysymyksiä (Kananen 2014: 76).

Tämä tutkimusaineisto koostuu neljästä Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen asiantuntijoiden haastattelusta. Haastatteluun osallistuivat seuraavat henkilöt:

- Eija Kangas (KHT-tilintarkastaja) ja Elena Oikarinen (Myyntiasiantuntija), KPMG Oy Ab
- Jari Karppinen (KHT-tilintarkastaja), Ernst & Young Oy (EY)
- Mikko Lahtinen (KHT-tilintarkastaja), Deloitte Oy
- Mirel Leino (Partner), PricewaterhouseCoopers Oy (PwC).

Haastattelut kestivät noin 45–75 minuuttia, ja ne suoritettiin yhteisöjen Oulun (KPMG ja EY) ja Helsingin (Deloitte ja PwC) toimistoissa joulukuussa 2017. Teemahaastatteluiden runkona käytettiin liitteessä 1 esitettyjä teemoja ja kysymyksiä, jotka lähetettiin haastateltaville etukäteen tutustuttaviksi. Mikäli haastateltavat eivät kyenneet antamaan vastauksia joihinkin kysymyksiin pyydettyllä tarkkuudella tai yksityiskohtaisuudella, kysymystä käsiteltiin yleisemmällä tasolla teeman mukaisesti. Haastatteluiden lopuksi vastaukset käytiin haastateltavien kanssa läpi mahdollisten väärinymmärrysten välttämiseksi.

Haastatteluiden luottamuksellisuuden varmistamiseksi tutkimuksessa käsitellään haastatteluissa annettuja vastauksia ja tuloksia pääsääntöisesti kokonaisuutena. Mikäli tulosten raportointi tai analysointi sisältävät esimerkkejä haastateltavien yksittäisistä vastauksista, niiden yhteydessä ei käytetä haastateltavien nimiä tai mainita heidän edustamiaan yhteisöjä, vaan kommentit esitetään yleisessä muodossa: ”eräs haastateltava totesi...” tai ”yksi haastateltavista kommentoi...”. Tietyissä tapauksissa, kuten haastateltavia suoraan siteeratessa, haastateltavaan viitataan kirjaimin, kuten: ”Yhteisö A:n edustaja mainitsi...”. Yhteisöihin viittaavat kirjaimet (A–D) eivät vastaa edellä esiteltyjen haastateltavien esitysjärjestystä.

Tutkimuksen keskeisimmät rajaukset liittyvät paitsi haastateltavien valintaan, myös tutkimuskohteena oleviin oheispalveluita hankkiviin asiakkaisiin. Tutkimus keskittyy Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin, sillä oheispalveluiden näkökulmasta kyseisillä yhteisöillä on markkinoiden laajin tarjonta, ja yhä suurempi osa näiden yhteisöjen tulovirroista muodostuu nykyisin erilaisista oheispalveluista saaduista tuloista. Suomalaisiin listaamattomiin yhtiöihin keskittyminen puolestaan perustuu siihen, etteivät näitä koske PIE-yhteisöjen oheispalvelutarjonnan rajoitukset. Tällöin on mahdollista selvittää myös niiden oheispalveluiden vaikutuksia, joiden tarjonta PIE-yhteisöille on kielletty. Maakohtaisen rajauksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on poissulkea eri maiden regulaatioerojen vaikutukset sekä tarjota yhdysvaltalaisen ja Euroopan ulkopuolisten tutkimusten rinnalle pohjoismaisia tutkimustuloksia tilintarkastajan oheispalveluista ja niiden vaikutuksista.

5.2 Tutkimustulokset ja analysointi

Haastattelukysymysten avulla käsiteltiin kolmea keskeistä teemaa: 1. oheispalvelukategorioiden sisältämiä oheispalvelutyyppejä ja tarjonnan volyymeja, 2. erilaisia oheispalveluita hyödyntävien asiakkaiden yhtäläisyyksiä ja ominaispiirteitä sekä 3. oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen. Joihinkin liitteessä 1 esitettyihin kysymyksiin vastattiin lomakkeella esitettyä kysymystä yleisemmin (oheispalvelukategoriatasolla), mikäli haastateltava koki haastavaksi vastata kysymysasettelun mukaisella tarkkuudella (oheispalvelutyypitasolla). Numeerista vastausta tai arvosanaa edellyttäviä kysymyksiä käsiteltiin tarvittaessa myös sanallisesti.

5.2.1 Oheispalvelukategorioiden sisältämät oheispalvelutyypit ja tarjonnan volyymit

Ensimmäisen teeman haastattelukysymyksien avulla tutkittiin, mitä tiettyyn oheispalvelukategoriaan kuuluvia oheispalvelutyyppejä haastateltavan edustama yhteisö tarjoaa tilintarkastusasiakkailleen ja mitä tarjotaan eniten. Lisäksi kysyttiin, kuka tyypillisimmin vastaa tarjotun oheispalvelun toteuttamisesta: vastuussa oleva tilintarkastaja, muu tilintarkastustiimin jäsen vai muu tilintarkastusyhteisön asiantuntija.

Haastattelun aluksi haastateltavia pyydettiin nimeämään aiemmin mainittuihin oheispalvelukategorioiden lukeutuvia oheispalvelutyyppejä, joita näiden edustamat yhteisöt tyypillisesti tarjosivat ei-listautuneille tilintarkastusasiakkailleen. *Kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvien palveluiden* osalta kaikki haastateltavat totesivat, ettei kyseisiä palveluita pääsääntöisesti tarjottu tilintarkastusasiakkaille. Kahden yhteisön edustajat kuitenkin mainitsivat, että poikkeustapauksissa asiakkaita on avustettu kirjanpitojen ja tilinpäätösten laadinnassa; toinen totesi yhteisönsä tarjoavan jossain määrin tilinpäätöksen kokoamiseen liittyviä avustavia palveluita ja tilinpäätös- ja IFRS-neuvontaa sekä yleisemmin laskentatoimeen liittyvää muuta neuvontaa. Kyseinen haastateltava kuitenkin huomautti kyseisiin palveluihin liittyen:

”Rajanveto on häilyvää, minkä verran neuvontaa kuuluu lakisääteisen tilintarkastuksen yhteyteen ja mikä on lisälaskutettavaa neuvontaa.” (Yhteisö A:n edustaja)

Rahoitukseen liittyviksi palveluiksi nimettiin erilaiset rahoitus-, sijoitusneuvonta- ja tarkastuspalvelut, oman ja vieraan pääoman ehtoisissa rahoitusjärjestelyissä avustaminen sekä omistus- ja pääomarakenteeseen liittyvä neuvonta. *Verotukseen liittyviä palveluita* puolestaan nimettiin selkeästi edeltäviä kategorioita enemmän. Verotuksen laillisuusneuvontaan (compliance services) kuuluvia tyypillisimpiä palveluita olivat veroilmoituksen laadinta ja veroraportointi, ennakkoratkaisuhakemukset sekä verolaskeelmien laatiminen. Tärkeimmiksi veroneuvontaan ja konsultointiin (advisory services) liittyviksi palveluiksi puolestaan listattiin siirtoihinnoitteludokumentaatio, verotarkastuksien yhteydessä annettava neuvonta ja asiantuntijan tuki, tulovero- ja arvonalisäveroneuvonta, koti- ja ulkomaan työntekijöiden verotuksessa avustaminen, sukupolvenvaihdokseen ja yritysjärjestelyihin liittyvä verotus sekä omistajayrittäjän henkilökohtaiseen ja yrityksen verotukseen liittyvät palvelut. Kaksi yhteisöä mainitsi erikseen nimenomaan verotuspalvelut annetuista kategorioista tarjonnan määrän kannalta merkittävimmäksi.

Kolmanteen oheispalvelukategoriaan, *johdon konsultointiin liittyviin palveluihin*, luettiin kuuluvaksi erilaiset strategia- ja teknologiakonsultointiin liittyvät palvelut, osaamispääomaan (human capital) liittyvä neuvonta, johdon tulospalkkausohjelmissa avustaminen, tietoturva- ja IT-neuvontapalvelut sekä digitaalisen identiteetinhallintaan liittyvät palvelut. Lisäksi mainittiin toimitusketjun ja operatiivisen toiminnan kehittämiseen ja hyvään hallintotapaan (corporate governance) sekä yritys vastuuseen ja vastuulliseen sijoittamiseen liittyvät palvelut. Tämän kategorian osalta yhteisöt erosivat jossain määrin toisistaan: kahden yhteisön kohdalla johdon konsultointiin liittyviä palveluita nimettiin runsaasti, muiden osalta selkeästi vähemmän. Palvelunimikkeiden määrästä huolimatta tarjonnan volyymin katsottiin yleisesti olevan matalampaa pienemmissä yhtiöissä. Eräs haastateltavista totesikin, että pk-sektorilla on tyypillisesti vähemmän kysyntää konsultointipalveluille suurempiin listayhtiöihin verrattuna.

Muiden oheispalveluiden kohdalla kaikki haastateltavat nostivat merkityksellisimpänä esille erilaiset yritys- ja rakennejärjestelyihin liittyvät palvelut eri alakategorioineen, joista esimerkkinä mainittiin yritysjärjestelyihin liittyvä neuvonta sekä arvonmääritys- ja due diligence -palvelut. Lisäksi muiksi oheispalveluiksi määriteltiin erilaiset lakipalvelut, strategiset palvelut ja riskienhallintaan liittyvät palvelut. Tämän kategorian osalta kaikkien yhteisöjen yksittäisten oheispalvelutyyppeiden luettelot osoittautuivat

erittäin laajaksi, joten edellä mainitut edustavatkin näiden yksittäisten palvelunimikkeiden keskeisimpiä yläkategorioita.

Seuraavaksi haastateltavia pyydettiin asettamaan edellä mainitut oheispalvelukategoriat tärkeysjärjestykseen niiden tarjonnan volyymien mukaan, eli numeroimaan kategoriat numeroilla 1–5 sen mukaan, minkä kategorian palveluita tilintarkastusasiakkaille tarjotaan eniten (1 = oheispalveluita tarjotaan eniten) ja minkä vähiten (5 = oheispalveluita tarjotaan vähiten). Alla olevassa taulukossa 1 on esitetty haastateltavien arviot tarjonnan volyyymiin perustuvasta tärkeysjärjestyksestä.

Taulukko 1. Merkittävimmät tilintarkastusasiakkaille tarjotut oheispalvelukategoriat.

Oheispalvelukategoria	Yhteisö A	Yhteisö B	Yhteisö C	Yhteisö D
Kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvät palvelut	1	5	5	-
Rahoitukseen liittyvät palvelut	4	3	4	-
Verotukseen liittyvät palvelut	2	2	1	1
Johdon konsultointiin liittyvät palvelut	5	4	3	-
Muut oheispalvelut	3	1	2	1

Oheispalvelukategorioiden tarjonnan tärkeysjärjestys asteikolla 1–5 (1 = palveluita tarjotaan eniten, 5 = palveluita tarjotaan vähiten).

Selkeästi merkittävimmäksi oheispalvelukategoriaksi osoittautuivat *verotuksen liittyvät palvelut* (keskiarvo 1,50); toiseksi tärkeimmäksi puolestaan nimettiin luonteeltaan heterogeenisin kategoria *muut oheispalvelut* (1,75). *Kirjanpitoon ja tilinpäätökseen, rahoitukseen ja johdon konsultointiin liittyvien palveluiden* osalta tarjonnan volyymi-perusteinen merkittävyys vaikutti olevan suurin piirtein samalla tasolla (3,67; 3,67; 4,00). Johdon konsultointiin liittyen Yhteisö C:n edustaja täsmänsi tarkoittavansa myös muita kuin yksinomaan *johdon* konsultointiin liittyviä neuvontapalveluita sekä korosti selkeän työnjaon merkitystä päättävän ja konsultoivan tahon välillä. Muiden oheispalveluiden kohdalla useimmat haastateltavat mainitsivat erikseen yritysjärjestykseen liittyvien palveluiden merkityksen kyseisen kategorian tärkeyttä määritettäessä. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan osannut arvioida eri palvelukategorioiden määrällistä laajuutta, eli kuinka suurelle osalle tilintarkastusasiakkaista kunkin kategorian palveluita tyypillisesti tarjotaan.

Tuloksia tulkittaessa on tärkeää ottaa huomioon, että yhden yhteisön edustaja pystyi mainitsemaan ainoastaan kaksi merkittävintä oheispalvelukategoriaa kykenemättä laittamaan niitä merkittävyyssjärjestykseen (Yhteisö D:n edustaja). Lisäksi kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvien palveluiden osalta on hyvä pitää mielessä aiemmat haastatteluvastaukset, joiden mukaan tilintarkastusasiakkaille ei pääsääntöisesti tarjota varsinaisten liiketoimintaprosessien suorittamisen muodossa kyseisiä palveluja. Tästä näkökulmasta kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyville palveluille poikkeuksellisen tärkeysarvion antanut Yhteisö A:n edustaja kuitenkin perusteli vastaustaan seuraavasti:

”Erityisesti laskentatoimeen liittyvän neuvonnan kohdalla raja (tilintarkastuksen yhteydessä annetun neuvonnan ja oheispalveluna toteutetun neuvonnan välillä) on häilyvä; arviolta 90 %:ssa tapauksista (toimeksiantoon) sisältyy jonkinasteista neuvontaa.” (Yhteisö A:n edustaja)

Kolmannessa haastattelukysymyksessä haastateltavia pyydettiin asettamaan aiemmin nimetyt keskeisimmät oheispalvelutyypit (alakategoriat) tärkeysjärjestykseen viiden tärkeimmän palvelutyypin osalta. Vain kahden yhteisön haastateltavat kykenivät nimeämään ja arvottamaan viisi merkittävintä, ja yksi haastateltava mainitsi kolme merkityksellisintä asettamatta niitä keskenään tärkeysjärjestykseen. Yksi haastateltavista puolestaan ei osannut nostaa esille yhtään yksittäistä oheispalvelutyyppiä:

”Hankala arvioida volyymeja; riippuu asiakkaan tilanteesta.” (Yhteisö C:n edustaja)

Yleisesti ottaen kaikki oheispalvelutyyppejä nimenneet haastateltavat mainitsivat yhdeksi merkittävimmäksi oheispalvelutyypiksi yritysjärjestelyihin liittyvät palvelut lukuisine alapalveluineen, joista Yhteisö B:n edustaja eritteli yritysjärjestelyneuvonnan sekä taloudelliset, juridiset ja verotukselliset yritysjärjestelytoimeksiannot. Kaksi haastateltavista nosti esille erilaiset verotukseen liittyvät palvelutyypit, joista Yhteisö D:n edustaja nimesi merkittävimmiksi liiketoimintaan liittyvät veropalvelut, arvonlisäveropalvelut ja yritysjärjestelyiden verotusasiat. Muita tärkeimmiksi listattuja oheispalveluiden alakategorioita olivat laskennan neuvontapalvelut, due diligence -palvelut, liiketoimintaan liittyvät lakipalvelut sekä tietoturvapalvelut. Alakategorioidenkaan osalta haastateltavat eivät osanneet arvioida nimeämiensä palvelutyyppeiden tarjonnan volyymeja määrällisesti.

Ensimmäisen pääteeman lopuksi haastateltavilta kysyttiin, kuka tyypillisimmin suorittaa oheispalvelut tilintarkastusasiakkaalle: vastuussa oleva tilintarkastaja, muu tilintarkastustiimin jäsen vai yhteisön muu asiantuntija. Kahdessa neljästä haastattelusta palvelun suorittajaksi nimettiin muu tilintarkastusyhteisön asiantuntija, kun taas toiset kaksi haastatelluista totesi palvelun voivan suorittaa tilanteesta riippuen kuka tahansa edellä mainituista vaihtoehdoista. Toisen haastateltavan mukaan yleisimmin oheispalveluiden toteuttajana toimi tilintarkastaja itse tai tilintarkastustiimin kokenein jäsen; erityisasiantuntemusta edellyttävissä toimeksiannoissa muu yhteisön asiantuntija. Toisen haastateltavan mukaan yleisimmin palvelun toteuttaa muu tiimiin kuuluva jäsen.

Oheispalvelukategorioiden ja niiden sisältämien oheispalvelutyyppeiden tarjontaa käsittelevistä haastatteluvastauksista voi nostaa esille muutamia keskeisiä havaintoja. Ez-zamelin ym. (2002) tutkimuksessa käytettyjen oheispalvelukategorioiden sisältämien oheispalvelutyyppeiden osalta jokaisen haastatellun Big 4 -yhteisön tarjonta osoittautui erittäin laajaksi. Tästä syystä kategorioihin kuuluvien yksittäisten oheispalvelutyyppeiden kaiken kattavaa listaamista ei katsottu relevantiksi, minkä vuoksi vastauksissa käsiteltiin yleisemmällä tasolla merkittävimpiä oheispalvelutyyppejä. Tämä viitannee siihen, että pk-sektorilla tarjotaan myös tilintarkastuspalvelua hankkiville asiakkaille runsaasti erilaisia oheispalveluita. Tältä osin tutkimustulosten voidaan katsoa saavan tukea Svanströmin ja Sundgrenin (2012) tutkimuksesta, jossa he tarkastelivat oheispalveluiden tarjontaa 18:n erikseen nimetyn oheispalvelutyypin osalta.

Oheispalvelukategorioiden tarjonnan näkökulmasta kaikkien yhteisöjen edustajat korostivat, ettei tilintarkastusasiakkaille lähtökohtaisesti tarjota kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyviä palveluita – tosin vain yksi haastateltavista teki eron operatiivisen ja konsultoivan laskentatoimen palvelun välillä. Kyseinen haastateltava tarkensi, ettei hänen edustamansa yhteisö tarjoa operatiivisia, kirjanpidon ja tilinpäätöksen laadinnan ulkoistamiseen rinnastettavia palveluita, kun taas laskentatoimeen liittyviä neuvontapalveluita todettiin tarjottavan runsaasti. Näin ollen on mahdollista, että muut haastateltavat saattoivat mieltää kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvät palvelut yksinomaan operatiivisiksi suoritteiksi kuten tilikaudenaikaisten kirjanpito- ja palkanlaskentapalveluiden tarjoamiseksi. Todennäköisesti juuri palvelutyypin luonteen huomioiminen

osittain selittää, miksi esimerkiksi Ezzamel ym. (2002) ja Svanström (2013) ovat tutkimuksissaan huomioineet kirjanpitoon liittyvät palvelut eivätkä jättäneet niitä tutkimuksen ulkopuolelle tarjonnan vähäisyyden takia.

Tilintarkastusyhteisöjen edustajien näkemykset oheispalvelukategorioiden merkittävyydestä olivat pieniä eroavaisuuksia lukuun ottamatta samansuuntaiset. Tarjontavoilymien perusteella merkittävimmäksi oheispalvelukategoriaksi osoittautui selkeästi verotukseen liittyvät oheispalvelut. Toiseksi tärkeimmäksi oheispalvelukategoriaksi nostettiin muut oheispalvelut, josta erikseen mainittiin erilaiset yritysjärjestelyihin liittyvät palvelut alakategorioiden. Niin ikään yksittäisten oheispalvelutyyppeiden tasolla yritysjärjestelyihin kytkeytyvät palvelut korostuivat haastateltavien vastauksissa erilaisten verotuspalveluiden ohella. Tulokset vastaavat Ezzamelin ym. (2002) havaintoa, jonka mukaan erilaiset asiakkaan liiketoiminnan muutostilanteet lisäävät palvelutarvetta erityisesti verotukseen ja yritysjärjestelyihin liittyvien palveluiden osalta. Myös kirjanpitoon ja johdon konsultointiin liittyvät tulokset olivat osin samansuuntaiset Ezzamelin ym. tulosten kanssa, jotka osoittivat kyseisten palveluiden olevan tarjonnan määrältään vähemmän merkittäviä.

Oheispalveluiden varsinaisen suorittajan osalta yhteisöjen välillä oli eroja: osassa yhteisöjä oheispalveluiden suorittajan todettiin aina olevan tilintarkastustiimin ulkopuolinen yhteisön asiantuntija, kun taas osa haastateltavista vastasi palvelua toteuttavan henkilön valinnan riippuvan tilanteesta. Oheispalveluiden suorittajaa koskevat havainnot saattavat viitata eroihin yhteisöjen asennoitumisessa tilintarkastajan näkyvään ja tosiasialliseen riippumattomuuteen. Se, että oheispalvelun toteuttaa joku muu kuin vastuunalainen tilintarkastaja tai muu tarkastustiimin jäsen, korostaa tilintarkastusyhteisön ja vastuunalaisen tilintarkastajan näkyvää riippumattomuutta. Mikäli yhteisön sijaan antaa enemmän arvoa tilintarkastajan tosiasiallisen riippumattomuuden varmistamiselle, voi palvelun toteuttajan valinnassa käyttää enemmän tilannekohtaista harkintaa ja ottaa samalla huomioon tehokkuuden ja palvelun tuottamisen sujuvuuden näkökulmat.

5.2.2 Palvelukategorioiden ja -tyyppien asiakkaiden yhtäläisyydet ja ominaispiirteet

Toinen pääteema keskittyi tutkimaan oheispalveluita hankkivien tilintarkastusasiakkaiden tyypillisiä ominaisuuksia ja yhteisiä piirteitä eri palvelukategorioiden ja – mikäli eriteltävissä – palvelutyypin hankinnan välillä. Haastatteluissa selviäviä ominaisuuksia olivat muun muassa yhtäläisyydet palvelua käyttävien asiakkaiden koossa, toimialassa, yhtiömuodossa ja elinkaaren vaiheessa sekä tarpeissa, joihin kyseisellä palvelulla pyritään vastaamaan.

Eri oheispalvelukategorioiden asiakkaiden ominaisuuksien osalta kaksi haastateltavista ei nähnyt eri kategorioiden palveluita hyödyntävien asiakkaiden välillä olevan merkittäviä eroja, vaan he nimesivät kaikenlaisia oheispalveluita hankkivien asiakkaiden yhteisiä piirteitä. Toinen haastateltavista mainitsi asiakkaan oheispalvelukysyntään vaikuttaviksi tekijöiksi asiakkaan elinkaaren vaiheen (esimerkiksi start up -yritys tarvitsee erityyppisiä palveluja kuin kasvuyritys), toimialan erityispiirteet (mikäli toimiala erityisen kompleksinen, yritys voi tarvita enemmän palveluja) ja yleisesti asiakkaan tilanteen (palveluiden kysyntä yleisesti lisääntyy erilaisissa muutostilanteissa). Toinen eri kategorioita yhteisesti koskevan vastauksen antanut haastateltava puolestaan perusteli vastaustaan seuraavasti:

”(Yhteisöllämme) on oma myyntiorganisaatio, jolloin kaikkia palveluita tarjotaan kaikille potentiaalisille asiakkaille.” (Yhteisö D:n edustaja)

Näin ollen kyseinen yhteisö ei tehnyt eroa tilintarkastusasiakkaiden ja muun asiakaskunnan kanssa, vaan lähtökohtaisesti kaikkia oheispalveluita tarjottiin kaikille asiakkaille lainsäädännön sallimissa puitteissa.

Eri kategoriat huomioivien vastausten osalta *kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvien palveluiden* asiakkaiden ominaisuuksia ei nimetty, sillä kumpikaan vastauksen antaneista yhteisöistä ei tarjonnut kyseisiä palveluita tilintarkastusasiakkailleen missään muodossa. *Rahoitukseen liittyviä palveluita* puolestaan hankkivat tyypillisimmin yritykset, jotka parhaillaan aloittivat toimintaansa, panostivat tuotekehitykseen tai elivät voimakkaan kasvun vaihetta. Lisäksi merkittävien investointien tekemisen ja yritysjärjestelytilanteiden mainittiin lisäävän rahoituspalveluiden kysyntää.

Verotukseen liittyvien palveluiden kohdalla molemmat haastateltavat mainitsivat asiakasyrityksen kansainvälisyyden vaikuttavan veropalveluiden kysyntään. Verotuspalveluihin liittyen Yhteisö C:n edustaja totesi, että kyseisiä palveluita hankitaan kattavasti monilla eri toimialoilla ja asiakkaan koko elinkaaren ajan. Yhteisö B:n edustaja puolestaan arvioi yritystoiminnan alkuvaiheessa verotuspalveluiden kysynnän olevan alhaisempaa verrattuna jo tulosta tekeviin ja suurempiin asiakkaisiin. Lisäksi molemmat haastateltavat nostivat esille erilaisten verotukseen liittyvien palveluiden keskeisen roolin erityisesti yritysjärjestelyiden ja sukupolvenvaihdosten yhteydessä.

Johdon konsultointipalveluiden hankinnan Yhteisö B:n edustaja arvioi olevan tyypillisintä kasvuvaiheessa oleville yrityksille, kun taas Yhteisö D:n edustajan mukaan pk-sektorilla on yleisesti ottaen vähemmän kysyntää strategiselle konsultoinnille ja enemmän tarvetta esimerkiksi yrityksen kustannustehokkuuden kehittämispalveluille. *Muiden oheispalveluiden* asiakkaiden ominaispiirteiksi nostettiin jälleen asiakkaan kasvuhakuisuus – erityisesti yrityshankintojen muodossa toteutettuna – sekä sukupolvenvaihdokset, joista molemmat puolestaan kytkeytyvät läheisesti veroneuvontaan. Yhteisö B:n edustajan mukaan muiden oheispalveluiden kysynnän osalta ei kuitenkaan ole erotettavissa esimerkiksi yksittäisiä toimialoja, joilla muita oheispalveluita hankitaisiin keskimääräistä enemmän.

Oheispalvelutyyppeiden (alakategorioiden) asiakkaiden ominaisuuksien osalta kolme neljästä haastateltavasta mainitsi kasvuhakuisten yritysten hankkivan runsaasti erityyppisiä yritysjärjestelypalveluita; Yhteisö B:n edustajan mukaan ylipäättään kaikkien oheispalveluiden kysyntä oli yleisempää voimakkaan kasvun yrityksissä. Kasvuyrityksille tyypillisiksi oheispalveluiksi nimettiin yritysjärjestelypalveluiden lisäksi tuoteoikeuksiin, teknologiaan sekä tieto- ja viestintäpalveluihin (information and communication technology, ICT) liittyvät palvelut. Yritysjärjestelypalveluista erikseen mainittiin vielä sukupolvenvaihdokset ja niihin liittyvät tavanomaiset olosuhteet (esim. yrittäjän ikääntyminen) sekä asiakkaan kansainvälistymistavoitteet. Esimerkiksi Yhteisö D:n edustajan mukaan erityisesti henkilöverotukseen ja ulkomaankomennuksiin liittyvät verotuspalvelut ovat tyypillisiä nimenomaan kansainvälisille yrityksille. Muiden verotukseen liittyvien palveluiden osalta eräs haastateltava mainitsi esimerkkinä veroilmoituksen laatimispalvelut, joiden kysynnän taustalla vaikutti usein asiakkaan

halu ulkoistaa kyseisen toiminnon suorittaminen ammattilaiselle. Tietoturva- ja IT-palveluiden kysynnän puolestaan todettiin olevan yleistä nimenomaan IT-alalla.

Asiakkaiden ominaispiirteiden lisäksi haastateltavilta kysyttiin, millaisissa tilanteissa tai yhteyksissä tilintarkastusasiakkaille tarjottiin oheispalveluita tyypillisimmin. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta haastateltavat vastasivat käsitellen oheispalveluiden tarjontaa yleisellä tasolla, erittelemättä oheispalvelukategorioita tai -tyyppejä. Sekä kategoria- että tyyppitasolla tuotiin esille pitkälti samat teemat, kuten asiakasyrityksen muutostilanteet, asiakkaan tarve kasvun hallitsemiseen ja tukemiseen sekä riskien – erityisesti veroriskien – hallinnan ja verosuunnittelun tarve. Lisäksi kaksi haastateltavaa mainitsi erikseen yritysjärjestelyt ja niiden toteuttamisen yrityksen toiminnan kannalta optimaalisesti. Yhteisö D:n edustajan mukaan oheispalveluiden tarjonta on kuitenkin pitkälti asiakasyrityksestä riippuvainen tekijä, sillä asiakkaan resurssit ja tavoitteet määrittävät sen, millaisissa yhteyksissä oheispalveluita kannattaa tälle tarjota. Esimerkkinä mainittiin tietoturvapalvelut ja asiakkaan tarve tietoturva-auditoinnille ja/tai -sertifioinnille. Asiakkaan tarpeiden täyttymiseen liittyen Yhteisö D:n edustaja kommentoi oheispalveluiden tarjontaa yleisesti:

”Asiakas voi olla yleisellä tasolla kiinnostunut tietystä palvelukategoriasta; tarkempi palvelu määrittyy asiakkaan kanssa käydyn keskustelun perusteella.”
(Yhteisö D:n edustaja)

Yhteisö A:n edustaja puolestaan mainitsi yrityksen omistuspohjan ja erityisesti tilintarkastajan ja yrittäjän välisten henkilökohtaisten suhteiden vaikuttavan siihen, hankkiiko asiakas oheispalvelut nimenomaan omalta tilintarkastajalta vai katsooko tämä tarpeelliseksi hankkia ne ulkopuolisilta tahoilta.

Kaiken kaikkiaan palvelukategorioiden ja -tyyppien asiakkaita koskevat havainnot rinnastuvat yleisiin oheispalveluiden kysyntään vaikuttaviin tekijöihin. Haastatteluiden perusteella yksittäisiä palvelutyyppejä hankkivien asiakkaiden välillä ei ole havaittavissa merkittäviä eroja. Myöskään kategoriatasolla eri kategorioiden palveluita käyttävät asiakkaat eivät muodosta selkeärajaisia asiakasryhmiä, vaan tietyt ominaisuudet toistuvat eri kategorioiden asiakkaissa. Näin ollen tulosten perusteella vaikuttaisi siltä, että ominaispiirteiltään tietynlaiset asiakkaat hankkivat ylipäätään enemmän kaiken-

tyyppisiä oheispalveluita, eli eri oheispalvelukategorioiden ja niihin sisältyvien yksittäisen oheispalveluiden kysyntää ohjaavat samat asiakaskohtaiset tekijät. Tältä osin tulokset ovat linjassa Ezzamelin ym. (2002) havaintojen kanssa.

Huomiot eri kategorioiden palveluita hankkivien asiakkaiden välisten merkittävien erojen puuttumisesta poikkeavat Svanströmin ja Sundgrenin (2012) tuloksista, sillä he havaitsivat asiakkaiden hankkimien oheispalvelutyyppeiden vaihtelevan selkeästi asiakkaan koon mukaan. Erisuuntaiset tulokset johtuvat mahdollisesti eroista tutkimusasetelmissa: Svanströmin ja Sundgrenin tutkimuksessa oheispalveluita käyttävien asiakkaiden ominaisuuksista keskityttiin yksinomaan asiakkaan kokoon, kun taas tämän tutkimuksen tavoitteena oli tunnistaa mahdollisimman monia erilaisia ominaispiirteitä. Tässä tutkimuksessa ei myöskään esitetty haastateltaville erikseen asiakkaan koon määritelmää (esim. yrityksen liikevaihto, tasearvo, henkilöstön lukumäärä) tai eri kokoluokkia, kun taas Svanström ja Sundgren keskittyivät tutkimaan henkilöstömäärältään eri kokoluokkiin jaettujen yritysten oheispalveluiden käyttöä.

Osa tämän tutkimuksen tekemistä huomioista on samansuuntaisia Svanströmin ja Sundgrenin (2012) tutkimustulosten kanssa; esimerkiksi Svanströmin ja Sundgrenin havainnot kokoluokaltaan suurempien yritysten runsaammasta veroneuvontapalveluiden hankinnasta ovat linjassa haastatteluvastausten kanssa. Vastaavasti haastatteluissa esitetyt näkemykset strategisten konsultointipalveluiden vähäisemmästä kysynnästä pk-sektorilla – verrattuna esimerkiksi tyypillisesti kokoluokaltaan suurempiin listayhtiöihin – saavat tukea Svanströmin ja Sundgrenin tutkimuksesta, jonka mukaan pienet yhtiöt hankkivat suurempia vähemmän strategiaan ja suunnitteluun liittyviä palveluita. Samoin haastateltavien yleiset arviot johdon konsultointipalveluiden pienemmästä merkityksestä pk-sektorilla verrattuna verotus- ja muihin oheispalveluihin ovat samansuuntaisia Alexanderin ja Hayn (2013) tulosten kanssa, jotka osoittivat konsultointipalveluita hankkivien yritysten olevan tyypillisesti kooltaan suurempia.

Palvelukategoria- ja palvelutyypitasolla yleisimmiksi oheispalveluita hankkivien asiakkaiden yhteisiksi nimittäviksi tekijöiksi nousivat erilaiset asiakkaan muutostilanteet (esim. sukupolvenvaihdokset ja yrityksen rakennejärjestelyt), kasvuhakuisuus ja yrityksen kasvuvaihe, asiakkaan koko sekä kansainvälisyyden taso. Lisäksi muun muassa

asiakasyrityksen omistus pohjan sekä henkilösuhteiden nähtiin vaikuttavan siihen, hankitaanko oheispalvelut omalta tilintarkastusyhteisöltä vai ulkopuoliselta asiantuntijalta. Oheispalvelukategorioista ja -palvelutyypeistä selkeimmin tunnistettavissa olevia asiakaskohtaisia piirteitä oli havaittavissa verotukseen liittyvien palveluiden kategoriassa (asiakkaan koko ja kansainvälisyys) sekä muiden oheispalveluiden kategoriassa lukeutuvassa yritysjärjestelypalveluiden ryhmässä (kasvuhakuisuus ja kansainvälistyminen).

Asiakkaan kokoon liittyvät tulokset ovat samansuuntaisia esimerkiksi Alexanderin ja Hayn (2013) kanssa, jotka havaitsivat pelkästään tilintarkastuspalvelua hankkivien yritysten olevan merkittävästi pienempiä ja yritys rakenteeltaan yksinkertaisempia kuin oheispalveluita hankkivat. Vastaavasti Habib ja Islam (2007) osoittivat suurempien ja monikansallisia tytäryrityksiä omistavien yritysten hankkivan tyypillisesti muita yrityksiä enemmän oheispalveluita, mikä puolestaan tukee tutkimustuloksia myös kansainvälisyyteen liittyvien huomioiden osalta. Henkilösuhteita koskevat tulokset puolestaan saavat tukea esimerkiksi Yen ym. (2011) ja Svanströmin ja Sundgrenin (2012) tekemistä havainnoista tilintarkastussuhteen pituuden keskeisestä merkityksestä hankittaessa oheispalveluita omalta tilintarkastajalta. Omistus pohjaan liittyen Ye ym. muun muassa havaitsivat agenttikustannusten korkean tason olevan merkittävin omalta tilintarkastajalta hankittavien palveluiden määrää rajoittava tekijä. Myös Mitra ja Hossain (2007) osoittivat tutkimuksessaan valistuneempien sijoittajien läsnäolon yritysten omistusrakenteessa vaikuttavan yritys johdon oheispalveluiden hankintaan omalta tilintarkastajalta.

5.2.3 Oheispalveluiden vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen

Kolmannen teeman avulla selvitettiin, millainen vaikutus oheispalveluiden tarjonnalla on asiakkaan lakisääteiseen tilintarkastukseen oheispalvelukategoria- ja palvelutyypitasolla. Haastateltavilta muun muassa kysyttiin kunkin kategorian vaikutuksia lakisääteisen tilintarkastuksen tehokkuuteen, tilintarkastajan riippumattomuuteen, tilintarkastuksen laatuun, tilintarkastuksen yhteydessä annettavan muun neuvonnan määrään, tilintarkastuksen palveluveloitukseen, asiakkaan liiketoimintaan sekä sidosryhmien näkemyksiin oheispalveluiden vaikutuksista tilintarkastukseen. Lisäksi haastateltavia pyydettiin kertomaan mielipiteensä tämänhetkisestä oheispalveluiden lakisääntelystä

Suomessa sekä viime vuosien yleisestä trendistä rajoittaa oheispalveluiden tarjontamahdollisuuksia.

Pyydettyä haastateltavia ilmaisemaan numeerisesti (0–5), kuinka suuri vaikutus kaikkien kategorioiden oheispalveluiden tarjonnalla on asiakkaan lakisääteiseen tilintarkastukseen kokonaisuutena (0 = ei vaikutusta, 5 = suuri vaikutus), kaikki haastateltavat kokivat numeerisen arvioinnin haasteelliseksi. Sen sijaan vaikutuksia kommentoitiin sekä oheispalvelukategorioiden että -tyyppien osalta yleisellä tasolla, eri kategorioita tai palvelutyyppejä erikseen arvioimatta. Eri sanamuodoin ilmaistuna kolme neljästä haastateltavasta arvioi, ettei oheispalveluiden tarjonnalla kokonaisuutena ole merkittävää vaikutusta lakisääteiseen tilintarkastukseen:

”Kaikkien kategorioiden osalta oheispalveluiden tarjonnalla ei ole vaikutusta lakisääteiseen tilintarkastukseen.” (Yhteisö B:n edustaja)

”Koskien kaikkia oheispalvelutyyppejä, pääsääntönä on varmistaa aina, ettei missään tilanteessa tarkasteta omaa työtä. Toisin sanoen oheispalveluiden tarjonnalla ei ole vaikutusta lakisääteiseen tilintarkastukseen.” (Yhteisö C:n edustaja)

”Tilintarkastus on oma kokonaisuutensa, tarjottiin oheispalveluita tai ei. – – Oheispalveluiden tarjonnalla ei ole vaikutusta tilintarkastukseen siitä näkökulmasta, että palvelut eri kokonaisuuksia.” (Yhteisö D:n edustaja)

Yksi haastateltavista puolestaan toi vastauksessaan esille oheispalveluiden vaikutukset tilintarkastuksen tehokkuuteen. Yhteisö A:n edustajan mukaan se, onko oheispalvelu toteutettu tilintarkastajan oman yhteisön toimesta vai onko sen suorittanut ulkopuolinen tekijä, vaikuttaa millä tasolla lakisääteistä tehtävää suorittava tilintarkastaja voi luottaa kyseisen palvelun toteutuksen laatuun. Ulkopuolisen suorittaman oheispalvelun lopputuloksen tarkastamiseen uhrautuu enemmän resursseja, kun taas oman yhteisön hoitamiin erityistehtäviin ja niiden laatuun voidaan lähtökohtaisesti luottaa enemmän.

Seuraavaksi haastateltavilta kysyttiin oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia erilaisiin tilintarkastuksen kannalta keskeisiin tekijöihin, jotka tyypillisesti ovat esiintyneet aiheetta käsittelevissä tutkimuksissa. Tämänkään kysymyksen osalta haastateltavat eivät

osanneet arvioida vaikutusten suuruutta numeerisesti (0–5) eivätkä kokeneet mieleiseksi käsitellä mahdollisia oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia erikseen eri kategorioiden osalta. Näin ollen vaikutuksia arvioitiin tilintarkastuksen keskeisten tekijöidenkin kohdalla yleisemmällä tasolla, tarvittaessa eri kategorioiden erilaiset vaikutukset huomioiden.

Tilintarkastuksen tehokkuuden osalta haastateltavien näkemykset poikkesivat jossain määrin toisistaan. Yhteisö A:n edustajan näkemyksen mukaan palveluiden yhteistarjonnan myötä saavutetun tehokkuuden määrä riippuu olennaisesti oheispalvelun luonteesta: vaikutus on suurempi, mikäli oheispalvelu vaikuttaa välillisesti tai välittömästi tilinpäätökseen. Myös Yhteisö D:n edustaja totesi, että asiakkaille tarjottavien erityyppisten oheispalveluiden runsauden huomioon ottaen eri palveluilla on erilaiset vaikutukset myös tehokkuuteen. Yhteisö B:n edustajakaan ei täysin kieltänyt mahdollisia tehokkuusvaikutuksia vaikkakin arvioi ne suhteellisen vähäisiksi:

”Saattaa olla vaikutusta, mutta lähtökohtaisesti tarkastus suoritetaan aina samalla tavoin. – – Hyvin pieni tehokkuuden paraneminen on mahdollista.” (Yhteisö B:n edustaja)

Sen sijaan Yhteisö C:n edustaja ei nähnyt oheispalveluiden tarjonnan vaikuttavan tehokkuuteen juurikaan, koska yhteisössä tilintarkastajana ja oheispalveluiden suorittajana toimivat eri henkilöt.

Oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksista *tilintarkastajan riippumattomuuteen* haastateltavat olivat verrattain yksimielisiä. Yhdenkään haastateltavan mukaan oheispalveluiden tarjoamisella ei ole vaikutusta riippumattomuuteen, ja kolme neljästä haastateltavasta korosti vastauksessaan erikseen riippumattomuuden varmistamista jokaisen oheispalvelutoimeksiannon kohdalla. Esimerkiksi Yhteisö A:n edustaja totesi, että toimeksiannon hyväksyntä on keskeisessä roolissa oheispalveluiden tarjonnassa, sillä kaikkien toimeksiantojen kohdalla on tapauskohtaisesti arvioitava, voidaanko palvelu toteuttaa riippumattomuuden vaarantumatta. Myös Yhteisö B:n edustaja toi esille, että riippumattomuus varmistetaan aina sekä henkilö-, tiimi- että yhteisötasolla. Yhteisö D:n edustaja ei myöskään uskonut oheispalveluiden tarjonnan vaikuttavan riippumat-

tomuuteen perustellen näkemystään asiakkaan mahdollisuudella kilpailuttaa tilintarkastuspalvelu ja vaihtaa tilintarkastajaa, mikäli hän kokisi tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuneen.

Tilintarkastuksen laadun kohdalla vastauksissa oli hajontaa: puolet haastateltavista ei nähnyt oheispalveluiden tarjonnalla olevan minkäänlaisia vaikutuksia lakisääteisen tilintarkastuksen laatuun, kun taas puolet uskoi jossain määrin positiivisiin laatuvaikutuksiin. Esimerkiksi Yhteisö B:n edustajan mukaan oheispalvelutarjonta ei vaikuta laatuun millään tavoin, sillä yhteisössä tilintarkastuksen laatua valvotaan yhteisön omien käytäntöjen ja sisäisten valvontaprosessien mukaisesti riippumatta siitä, tarjotaanko asiakkaalle muita palveluja. Tällöin oheispalvelun muodossa toteutetun toimeksianton tuloksia testataan osana yhteisön tavanomaista sisäistä valvontaa. Sen sijaan oheispalveluiden laatuvaikutuksiin uskoneet haastateltavat perustelivat näkemyksiään sillä, että mikäli tietyn oheispalvelun on suorittanut yhteisön oma edustaja, voidaan tilintarkastuksen yhteydessä luottaa kyseisen palvelun laatuun. Yhteisö A:n edustaja lisäksi mainitsi tehokkuuden paranemisen vaikuttavan positiivisesti laatuun erityisesti silloin, kun oheispalvelu liittyy lakisääteisessä tilintarkastuksessa arvioitaviin osa-alueisiin – kirjanpitoon, tilinpäätökseen ja hallintoon.

Myös sen osalta, vaikuttaako oheispalveluiden tarjonta *tilintarkastuksen yhteydessä annettavan tavanomaisen neuvonnan määrään*, haastateltavien kannat erosivat jokseenkin toisistaan. Kahden yhteisön edustajien mukaan oheispalveluiden tarjonta ei vähennä muun neuvonnan määrää. Esimerkiksi Yhteisö B:n edustaja totesi, etteivät tilintarkastuspalvelut ja oheispalvelut ole toisiaan poissulkevia vaan ennemminkin toisiaan tukevia ja täydentäviä. Kahden yhteisön osalta vastauksissa mainittiin tilintarkastuspalvelun ja neuvontatyypin oheispalvelun rajanvedon haasteellisuus tietyissä tilanteissa:

”Raja on hyvin häilyvä: tietyissä tapauksissa (neuvontaa) tarvitaan enemmän, osassa vähemmän. Tapauksesta riippuen neuvonta kuuluu osaksi lakisääteistä tarkastusta, osassa taas palvelu tarjotaan erikseen.” (Yhteisö A:n edustaja)

”Raja voi olla häilyvä. Asiakkaiden kokemukset siitä, mitä tilintarkastuspalveluun kuuluu, voivat vaihdella.” (Yhteisö D:n edustaja)

Lisäksi Yhteisö D:n edustaja korosti, että varsinaisen tilintarkastuksen sisältö kuitenkin sovitaan asiakkaan kanssa etukäteen, ja mainitsi veroilmoituspalvelut esimerkkinä tyypillisesti tilintarkastuspalvelun yhteydessä tarjottavista, erikseen hinnoiteltavista oheispalveluista.

Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikkiaan kolmen yhteisön edustajat olivat yhtä mieltä siitä, ettei oheispalveluiden tarjonnalla ole minkäänlaista vaikutusta *tilintarkastuksen palveluveloitukseen*. Myös neljännen yhteisön, Yhteisö A:n, edustaja vahvisti hinnoittelusta sovittavan aina etukäteen uuden tilintarkastusasiakkaan kanssa tilintarkastustoimeksiannosta sopimisen yhteydessä, jolloin muista kuin toimeksiantoon kuuluvista palveluista sovitaan erikseen ja veloitetaan erillisenä palveluna. Mahdollisiin yhteistarjonnan vaikutuksiin liittyen Yhteisö A:n edustaja kuitenkin uskoi oheispalveluiden jossain määrin vaikuttavan tilintarkastuksen hinnoitteluun:

”Uusissa asiakkuuksissa mietitään jo alkuvaiheessa asiakkuuden kokonaisarvoa; esimerkiksi tilintarkastus voi olla vain sisäänheittotuote. – – Jos taas asiakas ei todennäköisesti hanki muita palveluita tulevaisuudessa, otetaan tämä tilintarkastuspalvelun hinnoitteluperusteessa huomioon.” (Yhteisö A:n edustaja)

Oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksia *asiakkaan liiketoimintaan* arvioitiin hieman eri tavoin. Haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että oheispalveluiden tarjonnalla ylipäätään pyritään tukemaan asiakkaan liiketoimintaa. Yhteisö B:n edustajan mukaan varsinaista liikevaihtovaikutusta on hankala arvioida, mutta oheispalveluiden avulla saatetaan saavuttaa veroetuja ja parantaa asiakkaan asioiden ryhdikkyyttä kokonaisuutena, mikä puolestaan voi vaikuttaa tämän menestykseen. Yhteisö C:n edustaja puolestaan korosti vastauksessaan päätävävallan kuulumista asiakkaalle:

”Yleisesti ottaen oheispalveluilla tähdätään liiketoiminnan tukemiseen, mutta asiakas tekee aina viime kädessä päätökset siitä, mitä oheispalveluita tämä hankkii.” (Yhteisö C:n edustaja)

Yhteisö A:n edustajan mukaan liiketoimintavaikutukset riippuvat pitkälti oheispalvelun luonteesta – esimerkiksi asiakkaan strategian muutostilanteissa strategianeuvonnalla sekä yrityskauppojen yhteydessä tarjotuilla palveluilla voi olla merkittäviä liiketoiminnallisia vaikutuksia. Vastaavasti Yhteisö D:n edustajan mukaan oheispalveluiden tarjonnan vaikutukset riippuvat pitkälti hankittujen palveluiden ominaisuuksista,

mutta kaikkien oheispalveluiden osalta palveluiden vaikutuksilla kuitenkin pyritään lähtökohtaisesti vastaamaan asiakkaan kohtaamiin erilaisiin ongelmiin ja tarpeisiin.

Kysyttäessä palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista *asiakkaan sidosryhmiin ja näiden näkemyksiin oheispalveluiden vaikutuksista tilintarkastukseen* haastateltavat arvioivat vaikutukset kohtalaisen vähäisiksi, mutta enemmän positiivisiksi kuin negatiivisiksi. Yhteisö B:n edustaja totesi, ettei oheispalveluiden tarjonnasta ole haittaa sidosryhmille niin kauan kuin toiminta on avointa ja tilintarkastaja asianmukaisesti varmistaa riippumattomuuden säilymisen. Yhteisö A:n edustajan mukaan oheispalveluiden tarjonnalla ei välttämättä ole välitöntä vaikutusta, vaan sidosryhmien näkökulmasta suurin merkitys on asiakkaan saamalla puhtaalla tilintarkastusraportilla ja tilintarkastetuilla luvuilla. Kahden yhteisön edustajat lisäksi huomauttivat yhteisön maineen vaikuttavan ulkopuolisten käsityksiin tarjotun palvelun laadusta. Esimerkiksi Yhteisö C:n edustaja mainitsi, että pankit saattavat pyytää tilintarkastajalta lausuntoa erinäisistä asioista, jolloin lausunnon antaneen yhteisön maine toimii luotettavuuden taakana. Vastaavasti Yhteisö D:n edustajan mukaan sidosryhmät tyypillisesti tunnistavat oheispalveluita tarjoavan yhteisön brändin, mikä vahvistanee niiden luottamusta tarjotun palvelun laatuun. Esimerkiksi raportoinnin kehittämispalveluiden tarjonta voi parantaa pankin näkemystä asiakkaan raportoinnin luotettavuudesta.

Oheispalveluiden *muuta mahdollisia vaikutuksia* kartoittavan kysymyksen yhteydessä haastateltaville tarjottiin tilaisuus tuoda esiin teemaan liittyviä näkemyksiä ja mielipiteitä, jotka eivät olleet tulleet ilmi aiempien haastattelukysymysten kohdalla. Yhteisö A:n edustaja halusi korostaa oheispalveluiden laadun keskeistä merkitystä pyrittäessä oheispalveluiden tarjonnan avulla tukemaan tilintarkastusasiakkaiden toimintaa. Yhteisö C:n edustaja taas mainitsi varsinkin pk-sektorin omistajayrittäjien tyypillisesti haluavan hankkia samalta yhteisöltä sekä lakisääteisen tilintarkastuspalvelun että tarvitsemansa oheispalvelut varsinkin verotukseen liittyen. Yhteisö B:n edustaja puolestaan halusi painottaa riippumattomuuden merkitystä mainitsemalla, että yhteisössä on käytössä erilliset menetelmät riippumattomuuden varmistamiseksi, ja esimerkiksi oheispalveluita hankkivan asiakkaan lisäpalveluiden kokonaismäärän suhdetta hankittuihin tilintarkastuspalveluihin seurataan jatkuvasti.

Oheispalvelukategoriatasolla esitettyjen kysymysten jälkeen haastateltavia pyydettiin arvioimaan, eroako jokin oheispalvelutyyppeistä yksilöllisiltä vaikutuksiltaan aiemmin käsiteltyjen kategorioiden kokonaisvaikutuksista. Kysymyksen yhteydessä haastateltavilla oli mahdollisuus tuoda esille johonkin tiettyyn oheispalvelutyyppeihin liittyviä ajatuksia. Yhteisö D:n edustaja ei osannut nimetä vaikutuksiltaan poikkeavia oheispalvelutyyppejä. Yhteisö C:n edustaja nosti esille yritysjärjestelyt ja niiden yhteydessä annettavat comfort letterit esimerkkinä tilanteista, joissa tilintarkastajan oheispalvelun kysyntä perustuu asiakkaan tarpeen sijaan muiden tahojen vaatimukseen. Riippumattomuuden uhkien arvioinnin keskeisyyttä puolestaan korosti Yhteisö A:n edustaja, jonka mukaan varsinkin erityyppisten laskennan neuvontapalveluiden kohdalla on erittäin tärkeää identifioida kohteet riippumattomuuden varmistamiseksi. Riippumattomuuden vaarantumiseen liittyen Yhteisö B:n edustaja nosti esille laskentatoimen palveluiden lisäksi juridiset palvelut:

”Juridiset asiat ovat riskialttiita oman työn tarkastamisen näkökulmasta; – – jos taas tehtäisiin kirjanpitoon liittyvää avustamista, olisi riski oman työn tarkastamisesta liian merkittävä.” (Yhteisö B:n edustaja)

Haastattelun lopuksi haastateltavilta kysyttiin mielipidettä tämänhetkisestä oheispalveluita koskevasta lakisäätelystä Suomessa ja yleisestä suuntauksesta kiristää sääntelyä. Yhteisö D:n edustaja totesi, että julkisen tahon sääntelyn kiristyminen on kohdistunut ensisijaisesti PIE-yhteisöihin, kun taas pk-yrityksien osalta verottajan intressit vaikuttavat yritysten sääntelyyn enemmän. Haastateltavan mukaan palveluita kuitenkin yleisesti ottaen tarjottiin asiakkaille aina voimassa olevien säännösten sallimassa laajuudessa. Yhteisö C:n edustaja puolestaan ei uskonut sääntelyn kiristymisen vaikuttavan yhteisönsä toimintaan:

”Sääntelyn kiristyminen aiheuttaa jopa enemmän huolenaihetta asiakkaan eduista kuin yhteisön oman toiminnan kannalta katsottuna. Sääntelyn kiristyminen ei juurikaan vaikuta nykyisiin käytäntöihin ja toimintatapoihin oheispalveluiden tarjonnassa varsinkaan pk-sektorilla.” (Yhteisö C:n edustaja)

Yhteisö B:n edustajan arvion mukaan tulevaisuudessa oheispalveluiden tarjontaa rajoittava sääntely tulee todennäköisesti koskemaan myös pk-sektoria, kun listayhtiöitä koskevat rajoitukset leviävät joko virallisesti tai epävirallisesti pienempiin yhtiöihin.

Sääntelyn lisääntymisestä huolimatta oheispalveluiden määrän ennustettiin lisääntyvän tulevaisuudessa erityisesti Big 4 -yhteisöissä. Yhteisö A:n edustaja nosti esille sääntelyn lisääntymisen negatiiviset vaikutukset tilintarkastusyhteisöjen oman toiminnan kannalta: liiketoiminnan näkökulmasta sääntelyn kiristyminen rajoittaa yhteisöjen toimintamahdollisuuksia ja lisää tilintarkastajan ”ei-laskutettavaa” hallinnollista työtaakkaa. Tämän ohella Yhteisö A:n edustaja arvioi PIE-yhteisöjä koskevan nykysääntelyn vaikuttavan välillisesti myös tilintarkastusyhteisöjen strategiaan valintoihin tulevaisuudessa:

”Se, mitä muita palveluita voidaan tarjota riippumattomuussäännöksiä noudattaen, tulee vaikuttamaan yhteisöjen strategiaan päätöksiin. – – Sääntelyn kiristymisellä on välillinen vaikutus myös pk-sektorille, kun menetettyjen PIE-yhteisöjen tilalle tarvitaan lisää asiakkaita”. (Yhteisö A:n edustaja)

Komentillaan Yhteisö A:n edustaja viittasi tilintarkastuslain (1141/2015) tuoreeseen säännökseen tilintarkastajan pakollisesta rotaatiosta, joka vaikuttaa käytännössä ensimmäisen kerran vuonna 2020. Asiakkaan mahdollisuus hankkia tarvitsemansa palvelut saman katon alta olisi Yhteisö A:n edustajan mukaan sekä asiakkaan että tilintarkastajan synergiaetujen puolesta kannattavaa, sillä oheispalvelun tuottamisessa voidaan tällöin hyödyntää jo olemassa olevaa asiakaskohtaista tuntemusta. Tulevaisuuden osalta Yhteisö A:n edustaja toivoi sääntelyn jatkossa keskittyvän erityisesti tilintarkastuksen hinnoittelun realistisuuteen. Haastateltavan mukaan olisi tarvetta selkeyttää ja yhdenmukaistaa nykyisiä tilintarkastus- ja oheispalveluiden hinnoittelukäytäntöjä ja palvelusisältöjä (ts. mitä laskutetaan osana tilintarkastusta ja mitä oheispalveluna) varsinkin pk-sektorilla, jossa tällä hetkellä ei ole muita merkittäviä rajoituksia kuin yleinen riippumattomuusvelvoite.

Kokonaisuutena tarkastellen keskeisimmät havainnot oheispalveluiden vaikutuksista tukevat aiemmalle tutkimuspohjalle tunnusomaista ristiriitaisuuden havaintoa, sillä haastateltavien toisistaan poikkeavien vastausten tapaan aiemmat tutkimukset ovat esitelleet runsaasti erisuuntaisista tutkimustuloksia. Oheispalveluiden tarjonnan kokonaisvaikutusten näkökulmasta katsottuna valtaosa haastateltavista korosti tilintarkastuksen ja oheispalveluiden olevan eri kokonaisuuksia, jolloin oheispalvelutarjonnan ei

yleisellä tasolla koettu vaikuttavan lakisääteiseen tarkastustehtävään. Toisaalta haastatteluissa nousi esille myös tilintarkastuksen tehokkuuden parantumista ja siitä seuraavia hyötyjä puoltavia näkemyksiä.

Yksittäisten tilintarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden osalta tulokset osoittivat, että haastateltavien näkemykset olivat jossain määrin ristiriitaisia. Osa haastateltavista esimerkiksi uskoi oheispalveluiden lisäävän tehokkuutta, vaikkakaan vaikutusten ei yleisesti arvioitu olevan mittavia – osa puolestaan ei juurikaan kokenut oheispalveluiden tehostavan varsinaista tilintarkastusta. Näin ollen, mikäli tilintarkastuksen ja oheispalveluiden yhteistarjonnasta seuraa tietämyksen siirtymistä ja synergiaetuja, ei näiden katsottu vaikuttavan oleellisesti tilintarkastuksen suorittamiseen. Tältä osin tutkimustulokset ovat vastakkaiset esimerkiksi Arruñadan (1999) sekä Krishnanin ja Yun (2011) tutkimusten kanssa, joiden tulokset osoittivat palveluiden yhteistarjonnan lisäävän sisäisestä oppimista ja tästä syntyviä hyötyjä.

Vastaavalla tavalla yhteisöjen edustajat olivat osin eri kannalla oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun. Joidenkin haastateltavien mukaan oheispalveluilla ei ollut minkäänlaista vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, kun taas osa koki oman yhteisön tarjoamien oheispalveluiden vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun positiivisesti – tällöin tilintarkastuksen yhteydessä voitiin luottaa oheispalveluna toteutetun toiminnan laatuun. Tältä osin mahdollisten positiivisten laatuvaikutusten voidaan tulkita kytkeytyvän tiiviisti tilintarkastuksen tehokkuuden parantumiseen. Ristiriitaisia tuloksia saattaa selittää tilintarkastuksen laadun käsitteen monitulkintaisuus ja kontekstisidonnaisuus sekä vallalla oleva yleinen käsitys tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjonnan tilintarkastuksen laatua heikentävistä seurauksista. Näin ollen osa haastateltavista saattoi mieltää mahdollisten laatuvaikutusten tarkoittavan yksinomaan negatiivisia vaikutuksia.

Haastateltavien yhdenmukaiset näkemykset oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksista tilintarkastuksen laadun kannalta kriittiseen osatekijään – tilintarkastajan riippumattomuuteen – osoittavat selvästi, ettei oheispalveluiden tarjonnalla ole tilintarkastajien näkökulmasta katsottuna riippumattomuutta heikentäviä vaikutuksia. Yhteisöjen edustajat korostivat voimakkaasti jokaisen oheispalvelutoimeksiannon kohdalla etukäteen suoritettavan riippumattomuuden arvioinnin tärkeyttä. Pääsääntöisesti kirjanpitoon ja

tilinpäätöksen laadintaan liittyvien palveluiden koettiin aiheuttavan liian merkittävän riskin oman työn tarkastamisesta, ettei niitä katsottu pystyttävän tarjota tilintarkastusasiakkaille. Tältä osin tulosten perusteella voidaan tulla siihen johtopäätökseen, ettei oheispalveluiden tarjonta vaaranna tilintarkastajan tosiasiallista riippumattomuutta.

Erityisesti Big 4 -yhteisöjen kohdalla yhteisöjen maineeseen liittyvät tekijät saattavat olla taustasyynä haastateltavien taipumukseen korostaa vastauksissaan oheispalvelu-toimeksiantojen hyväksynnän yhteydessä suoritettavan riippumattomuuden varmistamisen tärkeyttä. Tätä tulkintaa tukisivat myös haastateltavien näkemykset oheispalveluiden vaikutuksista sidosryhmien käsityksiin. Mikäli ulkopuoliset havaitsisivat riippumattomuuden vaarantuneen oheispalveluiden tarjonnan myötä, se vahingoittaisi yhteisön mainetta ja vähentäisi sidosryhmien yleistä luottamusta yhteisön tarkastaman tilinpäätösinformaation laatuun. Tämä puolestaan saattaisi aiheuttaa yhteisölle merkittäviäkin taloudellisia menetyksiä. Toisin sanoen, vaikka tilintarkastaja olisikin tosiasiallisesti riippumaton, tutkimustulosten perusteella varsinkin Big 4 -yhteisöille vaikuttaisi olevan erityisen tärkeää varmistaa myös tilintarkastajan havaittavissa oleva riippumattomuus. Tämä puolestaan tukee niiden tilastollisten tutkimusten havaintoja, jotka löysivät erilaisia riippumattomuuden mittareita käyttäen todisteita tilintarkastajan riippumattomuuden säilymisestä (esim. Ashbaughin ym. 2003, DeFondin ym. 2002, Ruddockin ym. 2006 ja Frankelin ym. 2002).

Varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä annettavan muun neuvonnan osalta ilmeni, että raja tilintarkastukseen sisältyvän neuvonannon ja erikseen veloitettavan oheispalvelun välillä saattaa olla häilyvä ja toteutustapa riippua tilannekohtaisista tekijöistä. Yleisesti oheispalveluiden ei kuitenkaan nähty vähentävän tilintarkastustoimeksiantoon kuuluvan tavanomaisen neuvonnan määrää. Tulokset viittaavat siihen, että tilintarkastuspalvelu ja oheispalvelut muodostavat selkeästi toisistaan erilliset kokonaisuudet, jotka eivät toimi toistensa substituutteina (toisen palvelun tarjoaminen ei korvaa toista) vaan pikemminkin komplementteina (molemminpuolinen hyöty, mikäli tarjotaan molempia). Vaikka yhteisöjen edustajien mukaan oli haastavaa arvioida oheispalveluiden konkreettisia vaikutuksia asiakkaan liiketoimintaan, vastauksista nousi esille yhteinen tavoite vastata oheispalveluiden tarjonnalla asiakkaan erilaisiin tarpeisiin ja tukea asiakkaan toimintaa yleisesti.

Oheispalveluiden tarjonnan komplementti-luonnetta tukevat myös haastateltavien näkemykset oheispalveluiden tarjonnan vaikutuksista lakisääteisestä tilintarkastuksesta perittävään palveluveloitukseen: pääsääntöisesti oheispalveluiden tarjonnalla ei todettu olevan vaikutusta tilintarkastuspalvelun hinnoitteluun. Oheispalveluiden tarjonnan ei siis uskottu alentavan lakisääteistä tilintarkastuspalkkiota, mikä puolestaan vastaa esimerkiksi Arruñadan (1999) tutkimustuloksia siitä, että palveluiden yhteistarjonta kasvattaa tilintarkastajan asiakaskohtaista kokonaislaskutusta. Sen sijaan haastateltavien vastaukset ovat vastakkaiset esimerkiksi Krishnanin ja Yun (2011) tutkimuksen kanssa, jotka raportoivat negatiivisesta yhteydestä palkkioiden välillä. Tosin haastattelussa nostettiin esille myös mahdollisuus, että tilintarkastustoimeksiannosta sovittaessa asiakkaan tuleva potentiaali oheispalveluiden tarjonnan kohteena saattaisi vaikuttaa jossain määrin tilintarkastuspalkkion suuruuteen jo alkuvaiheessa.

Haastateltavien käsitykset lainsäädännön tulevaisuuden suunnasta sääntelyn kiristymisen suhteen olivat pääpiirteissään samansuuntaiset. Nykyisellään PIE-yhteisöjä koskevien rajoitusten uskottiin tulevaisuudessa leviävän ainakin käytännön tasolla vaikuttamaan myös listaamattomien yritysten oheispalvelutarjontaan. Tilintarkastajan näkökulmasta tarjonnan rajoittamista koskevat mielipiteet olivat yleisesti ottaen negatiivisuuntaiset. Lisääntyvän sääntelyn uskottiin esimerkiksi kasvattavan tilintarkastajan hallinnollista taakkaa entisestään. Tämä saattaa viitata siihen, että EU-asetuksen (537/2014) myötä PIE-yhteisöjen tilintarkastajien raportointivelvoitteiden lisääntyminen on koettu rasitteeksi, jonka ei toivota tulevaisuudessa kuormittavan myös pk-yhtiöitä. Lisäksi pk-asiakkaiden nykyisen mahdollisuuden hankkia sekä tilintarkastuspalvelu että oheispalvelut samalta palveluntarjoajalta katsottiin olevan erityisesti asiakkaan etujen mukainen käytäntö. Näin ollen mahdollisten oheispalvelutarjonnan sääntelyn tiukennusten arvioitiin vaikuttavan ennen kaikkea asiakkaan hyötyjä rajoittavasti.

Kaiken kaikkiaan yhteisöjen edustajien käsityksissä oheispalveluiden vaikutuksista lakisääteiseen tilintarkastukseen oli hajontaa paitsi kokonaisvaikutusten, myös joidenkin tilintarkastuksen kannalta keskeisten elementtien osalta. Toisaalta monista kysymyksistä haastateltavat olivat myös yksimielisiä. Selkeimmin yhtenäiset näkökannat yhteisöjen edustajilla oli tilintarkastajan riippumattomuuteen ja sidosryhmien käsityksiin

oheispalveluiden vaikutuksista. Keskeisimmät näkemuserot sen sijaan liittyivät palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksiin tilintarkastuksen tehokkuuteen ja laatuun. Jonkin verran eroja oli myös tilintarkastuksen yhteydessä annettavan tavanomaisen neuvonnan määrää ja tilintarkastuksen palveluveloitusta koskevissa mielipiteissä.

Tilintarkastajan riippumattomuutta ja sidosryhmien käsityksiä koskevien yhteisten näkemysten voidaan tulkita olevan yhteydessä toisiinsa. Varsinkin Big 4 -yhteisöjen on maineensa puolesta äärimmäisen tärkeää huolehtia lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastajan riippumattomuuden säilymisestä. Erityisen tärkeää on riippumattomuuden varmistaminen tilintarkastusasiakkaille tarjottujen oheispalveluiden yhteydessä, sillä julkinen mielipide palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista on pääsääntöisesti kielteinen. Tilintarkastajan tosiasiallisen riippumattomuuden lisäksi yhteisöjen tulee luotettavan ja objektiivisen tarkastusyhteisön maineen säilyttääkseen varmistaa myös näkyvän riippumattomuuden säilyminen – eli huolehtia, ettei oheispalveluiden tarjonta vaikuta negatiivisesti asiakkaan sidosryhmien käsityksiin lakisääteisen tilintarkastuksen laadusta.

Erilaiset käsitykset vaikutuksista tilintarkastuksen tehokkuuteen ja laatuun ovat niin ikään yhteydessä, sillä tehokkuuden parantumisen kannalla olleet haastateltavat pääsääntöisesti uskoivat oheispalveluiden vaikuttavan positiivisesti myös tilintarkastuksen laatuun nimenomaan tehokkuuden seurauksena. Näkemuseroja saattavat selittää yhteisöjen erilaiset sisäiset kommunikaatiokäytännöt oheispalveluiden varsinaisen toteuttajatahon ja tilintarkastustiimin välillä, jolloin yhteisöjen synergiapotentiaalın hyödyntämismahdollisuudet eroavat toisistaan. Tätä tulkintaa tukevat oheispalveluiden varsinaiseen suorittajaan liittyvät havainnot: yhteisöissä, jossa oheispalveluiden toteuttaja määräytyi tapauskohtaisesti, nähtiin tehokkuuden parantuminen todennäköisempänä kuin yhteisöissä, joissa oheispalveluiden suorittajaksi nimettiin tapauksesta riippumatta muu yhteisön asiantuntija. Tämä puolestaan viittaisi oheispalveluiden yhteistarjonnan tehokkuusvaikutusten olevan mahdollisesti yhteydessä palveluiden suorittajaan, mikä vastaisi Joen ja Vandervelden (2007) samansuuntaisia havaintoja oheispalvelun suorittajan vaikutuksesta tilintarkastuksen tehokkuuteen. Varsinainen riippuvuussuhde kuitenkin edellyttäisi edellä mainittujen tekijöiden välistä syy-seuraussuhdetta, jota ei tämän tutkimuksen puitteissa kyetä osoittamaan.

Yhteisöjen edustajilla oli niin ikään osittain eriävät näkemykset oheispalveluiden vaikutuksesta tilintarkastuksen yhteydessä annettavan tavanomaisen neuvonnan määrään ja palveluveloitukseen. Tulokset saattavat kertoa yhteisöjen välisistä palvelusisältöeroista siltä osin, minkä verran neuvontaa sisällytetään lakisääteiseen tilintarkastukseen ja mitä veloitetaan erillisenä palveluna. Tätä näkemystä tukisivat kommentit, joissa toivottiin tulevaisuuden oheispalveluita koskevassa lainsäädännössä kiinnitettävän huomiota tilintarkastus- ja oheispalvelupalkkioiden hinnoitteluperusteiden yhdenmukaistamiseen. Tämä viitanee yhteisöjen nykyisten hinnoittelukäytäntöjen mahdollisiin eroihin: osa saattaa esimerkiksi veloittaa lähes kaiken neuvonnan erillisenä oheispalveluna, jolloin pelkkä tilintarkastuspalvelu voidaan tarjota edullisemmin. Sen sijaan neuvonnan tulkitseminen osaksi tilintarkastajan neuvonantoroolia ja huomioiminen osana tilintarkastuspalkkiota saattaisi nostaa varsinaisesta tilintarkastuksesta perittävää palkkiota. Näin ollen yhteisöt saattavat nykyisellään hyödyntää erilaisia palvelupalkkiorakenteita ja -sisältöjä kilpailukeinona. Tämän tutkimuksen puitteissa olettamisen paikkansapitävyyttä ei kuitenkaan ollut mahdollista tutkia.

6 YHTEENVETO

Jo vuosien ajan on käyty keskustelua tilintarkastajan tarjoamista oheispalveluista lakisääteisen tilintarkastuksen kohteena oleville asiakkaalle ja palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. Erityisesti 2000-luvun alun kirjanpitoskandaalit seurauksineen ovat lisänneet tilintarkastajan oheispalvelutarjonnan sääntelyä ympäri maailmaa. Oheispalveluita koskevan lainsäädännön kiristymisen trendi on jatkunut samansuuntaisena aina tähän päivään saakka myös Euroopassa, ja viime aikoina tilintarkastusta ja tilintarkastajien toimintaa koskevan sääntelyn keskeisimpänä muutoksena voidaan pitää EU-asetusta (537/2014), jonka sisältämät PIE-yhteisöjen oheispalvelutarjontaa koskevat rajoitukset on sisällytetty myös Suomessa vuonna 2016 voimaan astuneeseen tilintarkastuslakiin (1141/2015).

Lakisääteisen tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjontaa koskevia mielipiteitä on esitetty sekä puolesta että vastaan. Oheispalveluiden tarjontamahdollisuuksien puolestapuhujat ovat perustelleet näkemyksiään palveluiden välisellä tietämyksen siirtymisellä: tilintarkastajan oheispalveluiden tarjonnan yhteydessä kerryttämä tietämys lisää lakisääteisen tilintarkastuksen suorittamisen tehokkuutta, mistä seuraa paitsi kustannussäästöjä myös tilintarkastuksen laadun paranemista. Oheispalveluiden vastustajat ovat puolestaan argumentoineet kantaansa sillä, että yksi tilintarkastajan ammatin keskeisimmistä kulmakivistä on tilintarkastuksen laatu, joka muodostuu hänen pätevydestään ja riippumattomuudestaan. Riippumattomuuden kannalta oleellisia ovat nimenomaan suuren yleisön ja erityisesti sijoittajien käsitykset tilintarkastajan riippumattomuudesta, jonka uskotaan heikentyvän oheispalveluiden tarjonnan myötä.

Aihetta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on runsaasti, ja tulokset ovat yleisesti ottaen ristiriitaisia; todisteita sekä tietämyksen siirtymisestä että tilintarkastajan riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun heikentymisestä on saatu eri maissa ja eri aikoina toteutetuissa tutkimuksissa. Aiemmat tutkimukset ovat olleet pitkälti yhdysvaltalaisiin pörssiyrityksiin keskittyneitä ja sijoittajien näkökulmaa korostavia. Näissä pääosin tilastollisiin menetelmin toteutetuissa tutkimuksissa tilintarkastuksen laadun mittaamiseen on käytetty erilaisia indikaattoreita, kuten tulosjohtamisen määrää kuvaavia

muuttujia, tilintarkastajan antamia mukautettuja lausuntoja, tuloksen konservatiivisuutta ja tulosoikaisuja sekä markkinareaktioita.

Tässä tutkielmassa tilintarkastajan oheispalvelutarjontaa ja sen vaikutuksia tutkittiin laadullisin menetelmin keskittyen EU-rajoitusten ulkopuolelle jääneisiin suomalaisiin listaamattomiin pk-yrityksiin. Tutkimusaineisto muodostuu neljästä Big 4 -yhteisön asiantuntijoiden teemahaastattelusta, joissa oheispalveluiden vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen tarkasteltiin kolmen pääteeman avulla. Haastatteluteemat käsittelevät oheispalveluiden eri kategorioita (kirjanpitoon ja tilinpäätökseen, rahoitukseen, verotukseen ja johdon konsultointiin liittyvät oheispalvelut sekä muut oheispalvelut) ja kategorioiden sisältämien palveluiden tarjonnan volyymeja, asiakkaiden tyypillisimpiä ominaispiirteitä sekä tilintarkastajan näkemyksiä palveluiden yhteistarjonnan vaikutuksista lakisääteisen tilintarkastuksen kannalta keskeisiin tekijöihin.

Oheispalvelukategorioiden sisältämiä oheispalvelutyyppejä ja tarjonnan määriä käsittelevän teeman osalta pk-sektorin tilintarkastusasiakkaille kohdistuva oheispalvelutarjonta osoittautui hyvin laajaksi. Tarjontaa koskevien tulosten perusteella tilintarkastusyhteisöt eivät pääsääntöisesti tarjoa tilintarkastusasiakkailleen kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyviä palveluita, mikä saattaisi johtaa oman työn tarkastamiseen ja tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen. Selkeästi tärkeimmäksi oheispalvelukategoriaksi osoittautuivat verotuspalvelut, joiden ohella tarjottiin runsaasti myös muihin oheispalveluihin lukeutuvia yritysjärjestelypalveluja. Oheispalveluita toteuttavan henkilön osalta yhteisöjen välillä oli eroja: osassa yhteisöistä palvelun suorittajaksi nimettiin tilintarkastusyhteisöön kuuluva muu asiantuntija, kun taas osassa palvelun toteutti tilanteesta riippuen joko vastuunalainen tilintarkastaja, muu tilintarkastustii-min jäsen tai muu yhteisön asiantuntija.

Oheispalveluita hankkivien asiakkaiden yhtäläisyyksiä ja ominaispiirteitä käsittelevän teeman tärkeimpänä huomiona oli, ettei erityyppisiä oheispalveluita hankkivien asiakkaiden välillä ollut havaittavissa merkittäviä eroja. Asiakkaat eivät muodostaneet selkeärajaisia asiakasryhmiä, vaan samankaltaiset ominaisuudet toistuvat eri kategorioiden asiakkaissa. Näin ollen tulokset viittaavat siihen, että ominaispiirteiltään tietynlaiset asiakkaat hankkivat yleisesti enemmän kaikenlaisia oheispalveluita; toisin sa-

noen eri oheispalvelukategorioiden ja niihin sisältyvien yksittäisen oheispalvelutyypin kysyntää ohjaavat samat tekijät. Tiivistäen voidaan todeta, että erilaiset muutostilanteet asiakasyrityksissä lisäävät oheispalveluiden hankintaa. Niitä ovat esimerkiksi sukupolvenvaihdokset ja yrityksen rakennejärjestelyt, kasvuhakuisuus ja yrityksen kasvuvaihe, asiakkaan koko ja kansainvälisyyden taso. Lisäksi asiakasyrityksen omistuspohjan sekä asiakkaan ja tilintarkastajan välisen henkilökohtaisen suhteen mainittiin vaikuttavan siihen, hankitaanko oheispalvelut omalta tilintarkastajalta vai ulkopuolisilta asiantuntijatahoilta.

Tutkimuksen keskeisin teema käsitteli oheispalveluiden vaikutuksia lakisääteiseen tilintarkastukseen. Tulokset osoittivat, että haastateltavien käsitykset oheispalveluiden vaikutuksista poikkesivat tietyiltä osin toisistaan. Tilintarkastajan riippumattomuutta ja sidosryhmien käsityksiä koskevissa vastauksissa korostui, ettei oheispalveluilla uskottu olevan tilintarkastajan tosiasiallista tai havaittavissa olevaa riippumattomuutta heikentäviä vaikutuksia. Päinvastoin, mikäli oheispalveluilla ylipäättään arveltiin olevan vaikutuksia sidosryhmien käsityksiin, niiden arvioitiin olevan yksinomaan positiivisia. Pääsääntöisesti oheispalvelutarjonnan ei myöskään nähty vähentävän tavantomaista tilintarkastuksen yhteydessä annettavaa neuvontaa tai vaikuttavan lakisääteiseen tilintarkastuspalkkioon.

Tosin haastatteluissa nousi esille myös erisuuntaisia näkemyksiä liittyen yhteisöjen tilintarkastus- ja oheispalveluiden hinnoittelukäytäntöihin ja palvelusisältöihin, mikä saattaa viitata erilaisten hinnoitteluperusteiden käyttöön kilpailukeinona. Keskeisimmät näkemyserot kuitenkin liittyivät tilintarkastuksen tehokkuuteen ja laatuun: toisaalta oheispalveluiden koettiin lisäävän lakisääteisen tarkastuksen tehokkuutta ja parantavan sen laatua, toisaalta palveluiden yhteistarjonnan ei nähty tehostavan tilintarkastuksen suorittamista tai muutoinkaan vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun. Haastateltavien vastausten perusteella oli löydettävissä viitteitä siitä, että oheispalveluiden yhteistarjonnan tehokkuusvaikutukset ovat mahdollisesti yhteydessä oheispalveluita suorittavan henkilön asemaan yhteisössä.

Tutkimusta ja sen tuloksia kokonaisuutena tarkastellen lähtökohtaisesti olisi voinut olettaa, että keskeisiltä ominaisuuksiltaan samankaltaisten Big 4 -yhteisöjen näkemyk-

set olisivat olleet pitkälti samansuuntaiset. Edellä esitellyt havainnot kuitenkin osoittavat tämän lähtökohtaoletuksen osin virheelliseksi. Samoin kuin tilintarkastus- ja oheispalveluiden yhteistarjontaa käsitteleville aiemmillekin tutkimuksille, myös tämän tutkimuksen tuloksista käy ilmi yleisesti havaittavissa oleva ristiriitaisuus erilaisien näkemysten ja käsitysten välillä. Tulosten ristiriitaisuuden puolestaan voidaan tulkita osoittavan, että huolimatta alalle tunnusomaisesta runsaasta lakisäätelystä ja ammattikuntaa velvoittavista erillisistä säännöistä liittyy tilintarkastukseen, oheispalveluihin ja ennen kaikkea tilintarkastuksen laatua koskeviin käsityksiin runsaasti subjektiivisuutta, tulkinnanvaraisuutta ja kontekstisidonnaisuutta. Toisin sanoen, vaikka lakisääteisen tilintarkastuksen ja osin oheispalveluidenkin tekninen suorittaminen on tarkoin säänneltyä paitsi standardein myös yhteisöjen sisäisin toimintaperiaattein, on tilintarkastus kuitenkin aina viime kädessä inhimillinen työsuorite, joka on tulosta palvelun suorittajan yksilöllisistä valinnoista, harkinnasta ja tulkinnasta.

Keskenään monin paikoin poikkeavien vastausten perusteella vaikuttaisi siltä, että varsinkin tilintarkastuksen laadun käsite on vahvasti kontekstisidonnainen ja tulkitsijasta riippuvainen. Tilintarkastuksen keskeisimmän päämäärän – asiakasyrityksen taloudellisen informaation oikeellisuuden ja luotettavuuden – näkökulmasta katsottuna lienee relevanttia kysyä, missä määrin tulkintaerot tilintarkastuksen laadun käsitteestä ja sisällöstä vaikuttavat tämän päämäärän saavuttamiseen. Olettaen, että tilintarkastajan lähtökohtaisena tavoitteena tehtävää suorittaessaan on korkea laatu, on tilintarkastuksen lopputulos kuitenkin riippuvainen viime kädessä siitä, millä tavoin tilintarkastaja tulkitsee omasta kontekstistaan käsin tilintarkastuksen laadun käsitteen. Erilaisien tulkintamahdollisuuksien määrän huomioon ottaen tilintarkastajien suorittamien tilintarkastusten laadussa voisi näin ollen olettaa esiintyvän runsaasti vaihtelua, mitä yleisesti ottaen voidaan pitää tilintarkastusalan ammattilaisten uskottavuutta ja tilintarkastuksen luotettavuutta heikentävänä asiana.

Vastaavasti oheispalveluiden tarjonnan ja kysynnän kannalta laadun kontekstisidonnaisuus puolestaan saattaa selittää eroja suhtautumisessa oheispalveluihin ja niiden vaikutuksiin: tulkinnat tilintarkastuksen laadusta ja monenlaiset oheispalveluiden riippumattomuusvaikutusten arvioinnissa huomioon otettavat tilintarkastajan omaan harkintaan perustuvat tekijät voivat aiheuttaa eroja oheispalveluiden tarjonnassa paitsi yh-

teisö- myös tilintarkastajatasolla. Näin ollen saattaisi olla mahdollista, että sama oheispalvelu, jonka suorittamisesta yksittäinen tilintarkastaja on kieltäytynyt perustuen henkilökohtaiseen arvioonsa palvelun negatiivisista vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, voi tulla suoritetuksi tilintarkastuksen laadun eri tavalla tulkitsevan tilintarkastajan toimesta. Tämä puolestaan lisäisi oheispalveluiden tarjontaperiaatteiden epäjohtonmukaisuutta ja vähentäisi asiakkaan kannalta oheispalveluiden hankintamahdollisuuksiin ja palveluiden vaikutuksiin liittyvää ennakoitavuutta.

Näin ollen tilintarkastuksen laadun käsitteen tulkinnanvaraisuus saattaa aiheuttaa paitsi lakisääteisen tilintarkastuksen myös oheispalveluiden kannalta negatiivisia seurauksia, kuten tilintarkastuksen laadun vaihtelua ja epäjohtonmukaisia käytänteitä oheispalveluiden tarjonnassa. Tämä puolestaan on ristiriidassa tilintarkastusta ja oheispalveluita koskevan lainsäädännön tavoitteiden kanssa, sillä tilintarkastuksen sääntelyllä pyritään lähtökohtaisesti vähentämään tuota vaihtelua ja epäjohtonmukaisuutta. Huolimatta nykysääntelyn kattavuudesta ja yksityiskohtaisuudesta ei tilintarkastusalalle kuitenkaan ole määritetty yksiselitteistä, sitovaa ja varmennettavissa olevaa tilintarkastuksen laadun käsitettä. Tältä osin tilintarkastajien toimintaa ohjaavien säännösten ja ammatillisten periaatteiden voisi nähdä olevan puutteellisia. Joko lakiin tai erilliseen standardiin perustuvan, tilintarkastajia velvoittavan ja yksiselitteisen laadun käsitteen määrittely saattaisi vähentää tilintarkastukseen liittyvää tulkinnanvaraisuutta ja laadun vaihtelua sekä yhdenmukaistaa laissa erikseen sääntelemättömien oheispalveluiden tarjontaperiaatteita.

Edellä mainitut seikat huomioon ottaen, on tutkimuksen luotettavuuden ja tulosten yleistettävyyden suhteen hyvä pitää mielessä, että tulokset perustuvat neljään haastateluun. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden osalta on siis muistettava, että tulokset heijastavat haastateltavien henkilöiden subjektiivisia käsityksiä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä; toisin sanoen tulokset olisivat voineet olla erilaiset, mikäli haastateluihin olisivat osallistuneet eri henkilöt samoista yhteisöistä. Tähän tutkimukseen liittyen on erityisen tärkeää huomioida, etteivät kaikki haastateltavat itse toimineet tilintarkastajina, mikä puolestaan saattoi vaikuttaa heidän käsityksiinsä oheispalveluiden tarjonnasta ja niiden vaikutuksista.

Tutkimuksen laajuuden ja kattavuuden näkökulmasta voidaan tutkimusaineistoa pitää suppeana eli tulosten yleistämisessä tulee olla varovainen. Tulosten validiteetin suhteen on otoskoon lisäksi muistettava se, että tutkimus on toteutettu suomalaisessa kontekstissa haastatellen kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen suomalaisia asiantuntijoita. Tällöin tutkimustuloksia arvioitaessa ja verratessa kansainvälisiin tutkimuksiin on huomioitava mahdollisten institutionaalisten tekijöiden vaikutukset, kuten Suomelle tyypillinen kirjanpidon ja verotuksen sidonnaisuus sekä tutkimuksen toteuttamisajankohta, jolloin tutkimustuloksiin on vaikuttanut vuoden 2017 lopussa voimassa ollut oheispalveluita ja tilintarkastusta koskeva lainsäädäntö.

Tässä tutkimuksessa haastateltiin tilintarkastusyhteisöjen edustajia ja keskityttiin tutkimaan oheispalveluiden vaikutuksia nimenomaan tilintarkastajien näkökulmasta. Tulevaisuudessa oheispalveluiden tarjontaan liittyen yksi mahdollinen jatkotutkimuksen kohde olisikin lähtökohdiltaan samankaltainen tutkimus, jossa oheispalveluita hankkivia asiakasyrityksiä haastatteleamalla voitaisiin selvittää näiden näkemyksiä oheispalveluiden vaikutuksista. Toinen haastatteluiden yhteydessä esille noussut tutkimusmahdollisuuksia tarjoava aihepiiri on eri tilintarkastusyhteisöjen tarjoamien palveluiden hinnoittelukäytäntöjen ja palvelusisältöjen yhtäläisyyksiin ja eroihin kohdistuva tutkimus. Erityisesti kvantitatiiviselle tutkimukselle otollinen tutkimusaihe puolestaan olisi oheispalveluiden tehokkuusvaikutuksia koskevien käsitysten ja oheispalveluita toteuttavan henkilön statuksen välisen riippuvuuden selvittäminen tilastollisin menetelmin.

LÄHTEET

- Agrawal, A. & Chadha, S. (2005). Corporate governance and accounting scandals. *The Journal of Law & Economics* 48(2), 371–406.
- Alexander, D. & Hay, D. (2013). The effects of recurring and non-recurring non-audit services on auditor independence. *Managerial Auditing Journal* 28(5), 407–425.
- Arens, A. A., Beasley, M. S. & Elder, R. J. (2008). *Auditing and Assurance Services: An integrated approach* (12. painos). Upper Saddle River (N.J.): Pearson/Prentice Hall.
- Arruñada, B. (1999). The provision of non-audit services by auditors: Let the market evolve and decide. *International Review of Law & Economics* 19(4), 513–531.
- Ashbaugh, H., LaFond, R. & Mayhew, B. W. (2003). Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *Accounting Review* 78(3), 611–639.
- Bazerman, M. H. (2002). Why good accountants do bad audits. *Harvard Business Review* 80(11), 96–103.
- Brandon, D. M., Crabtree, A. D. & Maher, J.J. (2004). Nonaudit fees, auditor independence and bond ratings. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 23(2), 89–103.
- Campa, D. & Donnelly, R. (2016). Non-audit services provided to audit clients, independence of mind and independence in appearance: Latest evidence from large UK listed companies. *Accounting And Business Research* 46(4), 422–449.
- Chung, H. & Kallapur, S. (2003). Client importance, nonaudit services, and abnormal accruals. *Accounting Review* 78(4), 931–955.
- Davis, L, Ricchiute, D. & Trompeter, G. (1993). Audit effort, audit fees, and the provision of nonaudit services to audit clients. *The Accounting Review* 68(1), 135–150.
- DeFond, M.L., Raghunandan, K. & Subramanyam, K.R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions. *Journal of Accounting Research* 40(4), 1247–1274.
- Dhaliwal, D. S., Gleason, C.A., Heitzman, S. & Melendrez, K. D. (2008). Auditor fees and cost of debt. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 23(1), 1–22.

- Eilifsen, A., Messier, W. F., Glover, S. M. & Prawitt, D. F. (2014). *Auditing and Assurance Services* (3. painos). London: McGraw-Hill.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus N:o 537/2014 yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista ja komission päätöksen 2005/909/EY kumoamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti 27.5.2014. Saatavilla: <<https://publications.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/567809be-e656-11e3-8cd4-01aa75ed71a1/language-fi>>. Viitattu 1.10.2017.
- Ezzamel, M. Gwilliam, D. R. & Holland, K. M. (2002). The Relationship between categories of non-audit services and audit fees: Evidence from UK companies. *International Journal of Auditing* 6(1), 13–35.
- Ferguson, M. J., Seow, G. S. & Young, D. (2004). Nonaudit services and earnings management: UK evidence*. *Contemporary Accounting Research* 21(4), 813–841.
- Francis, J. (2006). Are auditors compromised by nonaudit services? Assessing the evidence. *Contemporary Accounting Research* 23(3), 747–760.
- Frankel, R. M., Johnson M. F. & Nelson K. K. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review* 77(supplement), 71–105.
- Garvin, D. A. (1988). *Managing Quality: The Strategic and Competitive Edge*. New York: Free Press.
- Habib, A. (2012). Non-audit service fees and financial reporting quality: A meta-analysis. *Abacus* 48(2), 214–248.
- Habib, A. & Islam, A. (2007). Determinants and consequences of non-audit service fees: Preliminary evidence from Bangladesh. *Managerial Auditing Journal* 22(5), 446–469.
- Hallböck, K. (1989). Tilintarkastaja yritysjohtajan apuna tilinpäätöksen suunnittelussa ja laadinnassa. Teoksessa: Riistama, V. & Järvinen, R. (toim.). *Tilintarkastaja yrityksen voimavarana*. Helsinki: Business Books, 11–21.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. & Sinivuori, E. (2010). *Tutki ja kirjoita* (15.–16. painos). Helsinki: Tammi.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2017). *Tilintarkastus: Asiakkaan opas* (5. uudistettu painos). Helsinki: Alma.

- Huang, H-W., Mishra, S. & Raghunandan, K. (2007). Types of nonaudit fees and financial reporting quality. *Auditing: A Journal of Theory & Practice* 26(1), 133–145.
- Joe, J. R. & Vandervelde, S. D. (2007). Do auditor-provided nonaudit services improve audit effectiveness? *. *Contemporary Accounting Research* 24(2), 467–487.
- Kananen, J. (2014). Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä: Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- KHT-yhdistys. (2012). Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet: 2012. Helsinki: KHT-Media.
- Kihn, L. (2017). Tilintarkastuksen laatu – ajankohtaiskatsaus tilintarkastuksen tieteelliseen tutkimukseen. Teoksessa: Autero, A., Kihn, L., Leponiemi, U., Oulasvirta, L., Ruohonen, J. & Wacker, J. (toim.). Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin. Tampere: Tampere University Press, 81–100.
- Krishnan, G. V. & Yu, W. (2011). Further evidence on knowledge spillover and the joint determination of audit and non-audit fees. *Managerial Auditing Journal* 26(3), 230–247.
- Krishnan, J., Zhang, Y. & Sami, H. (2005). Does the provision of nonaudit services affect investor perceptions of auditor independence? *Auditing* 24(2), 111–135.
- Mitra, S. & Hossain, M. (2007). Ownership composition and non-audit service fees. *Journal of Business Research* 60(4), 348–356.
- Puusa, A. (2011). Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa: Puusa, A. & Juuti, P. (toim.). Menetelmäviidakon raivaajat: Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon opisto (JTO), 73–87.
- Puusa, A. & Juuti, P. (2011). Mitä laadullinen tutkimus on? Teoksessa: Puusa, A. & Juuti, P. (toim.). Menetelmäviidakon raivaajat: Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon opisto (JTO), 47–57.
- Ruddock, C., Taylor, S. J. & Taylor, S. L. (2006). Nonaudit services and earnings conservatism: Is auditor independence impaired?*. *Contemporary Accounting Research* 23(3), 701–746.

- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (2005). Tutkimushaastattelun lajit. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Tiittula L. (toim.). Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 9.
- Securities and Exchange Commission (SEC). (2001). Final Rule: Revision of the Commission's Auditor Independence Requirements. Saatavilla: <<http://www.sec.gov/rules/final/33-7919.htm>>. Viitattu 2.12.2017.
- Soininen, M. (1995). Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku: Turun yliopisto.
- Suomen Tilintarkastajat ry (2017). Suomen Tilintarkastajat ry. Helsinki: Suomen Tilintarkastajat ry. Saatavilla: <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/toimintamme/suomen-tilintarkastajat-ry>>. Viitattu 1.12.2017.
- Svanström, T. (2013). Non-audit services and audit quality: Evidence from private firms. *European Accounting Review* 22(2), 337–366.
- Svanström, T. & Sundgren, S. (2012). The demand for non-audit services and auditor-client relationships: Evidence from Swedish small and medium-sized enterprises. *International Journal of Auditing* 16(1), 54–78.
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141.
- Torniainen T. (2015). EU:n uuden tilintarkastussäätelyn vaikutuksia käytännössä. KPMG. Saatavilla: <<http://dif.fi/wp-content/uploads/2016/01/06-eu-tilintarkastussaatelyn-vaikutuksia-kaytannossa-tiina-torniainen-10-12-2015.pdf>>. Viitattu 5.12.2017.
- Torpo, T. (2012). Tilintarkastusverkoston muodostuminen ja toiminta toimivan johdon vallinnassa olevassa osakeyhtiömuotoisessa yrityksessä. Väitöskirjatutkimus. Turun kauppakorkeakoulu: KY-Dealing, Turku.
- Watkins, A., Hillson, W. & Morecroft, S. (2004). Audit quality: a synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature* 23, 153–193.
- Wines, G. (1994). Auditor independence, audit qualifications and the provision of non-audit services: A note. *Accounting and Finance* 34(1), 75–86.
- Ye, P., Carson, E. & Simnett, R. (2011). Threats to auditor independence the impact of relationship and economic bonds. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 30(1), 121–148.
- Zhang, Y., Hay, D. & Holm, C. (2016). Non-audit services and auditor independence: Norwegian evidence. *Cogent Business & Management* 3(1), 1–19.

TEEMAHAASTATTELULOMAKE

Tilintarkastajan oheispalveluiden palveluiden tarjonta ja vaikutus lakisääteiseen tilintarkastukseen

Haastattelija: Liisa Majuri, Oulun Yliopiston Kauppakorkeakoulu

Haastateltava: _____

(nimi, asema/nimike, tilintarkastusyhteisö)

Haastatteluajankohta: _____

(päivämäärä, kellonaika)

Haastateltavalle selvitetään:

Kyseessä on suullinen haastattelututkimus, jonka avulla pyritään selvittämään suomalaisille listaamattomille pk-yrityksille (pl. PIE-yhteisöt) tarjottavia erityyppisiä oheispalveluita ja palveluita tarjoavan tilintarkastajan näkemyksiä kunkin oheispalvelukategorian /-tyypin vaikutuksista lakisääteiseen tilintarkastukseen. Haastattelulomake lähetetään haastateltaville ennakkoon tutustuttavaksi. Haastattelukysymysten vastaukset kirjoitetaan tälle lomakkeelle (ts. haastattelua ei nauhoiteta eikä litterointia suoriteta), ja vastaukset käydään haastateltavan kanssa läpi haastattelun lopuksi. Lopullisessa Pro-gradu -tutkielmassa eri tilintarkastusyhteisöjen vastauksia käsitellään yhteisesti, ja erittely- sekä esimerkkivastauksissa haastateltavaan ja tämän yhteisöön viitataan nimettömänä (esim. ”Yhteisö A:n edustaja). Haastateltavien nimet mainitaan tutkielmassa tutkimuksen toteuttamistavan kuvauksessa.

Haastattelu:

1) Oheispalvelukategorioiden sisältämät oheispalvelutyypit ja tarjonnan volyymit

- Mitä kuhunkin alla olevaan oheispalvelukategoriaan sisältyviä oheispalvelutyyppejä yhteisönne tarjoaa?
 - a) kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvät palvelut:
 - b) rahoitukseen liittyvät palvelut:
 - c) verotukseen liittyvät palvelut:
 - d) johdon konsultointiin liittyvät palvelut:
 - e) muut oheispalvelut:

- Pane em. palvelukategoriat (a-e) tärkeysjärjestykseen tarjonnan volyymin perusteella (1 = tarjotaan eniten) ja arvio tarjonnan volyymin suuruus (%:lle tilintarkastusasiakkaista palvelua tarjotaan).
- Pane ensimmäisessä kysymyksessä eriteltyt oheispalvelukategorioiden sisältämät oheispalvelutyypit tärkeysjärjestykseen tarjonnan volyymin perusteella (1 = tarjotaan eniten) ja arvio tarjonnan volyymin suuruus (%:lle tilintarkastusasiakkaista palvelua tarjotaan).
- Kuka suorittaa oheispalvelukategoriaan (a-e) sisältyviä oheispalveluita asiakkaalle?
 - a. vastuussa oleva tilintarkastaja, b. muu tilintarkastustiimin jäsen c. muu tilintarkastusyhteisön asiantuntija?

2) Palvelukategorioiden ja -tyyppien asiakkaiden yhtäläisyydet ja ominaispiirteet

- Millaisille asiakkaille kutakin oheispalvelukategoriaa (a-e) tyypillisimmin tarjotaan (ts. millaisia yhtäläisyyksiä asiakkailla on)?
 - Asiakkaan koko, toimiala, yhtiömuoto, asiakkaan elinkaaren vaihe, muut yhtäläisyydet?
- Millaisille asiakkaille kuhunkin oheispalvelukategoriaan (a-e) sisältyvää oheispalvelutyyppiä tyypillisimmin tarjotaan?
 - Asiakkaan koko, toimiala, yhtiömuoto, asiakkaan elinkaaren vaihe, muut yhtäläisyydet?
- Missä tilanteessa/yhteydessä asiakkaalle tyypillisimmin tarjotaan oheispalvelukategoriaa (a-e) (ts. mihin asiakkaan tarpeeseen palvelulla vastataan)?
- Missä tilanteessa/yhteydessä asiakkaalle tyypillisimmin tarjotaan kuhunkin oheispalvelukategoriaan (a-e) sisältyvää oheispalvelutyyppiä (ts. mihin asiakkaan tarpeeseen palvelulla vastataan)?

3) Oheispalveluiden vaikutukset lakisääteiseen tilintarkastukseen

- Kuinka suuri vaikutus oheispalveluiden tarjonnalla on asiakkaan lakisääteiseen tilintarkastukseen (0 = ei vaikutusta, 5 = suuri vaikutus)
 - a) oheispalvelukategorian (a-e) palveluiden tarjonnan vaikutus kokonaisuutena

- b) oheispalvelukategoriaan (a-e) sisältyvien oheispalvelutyypin tarjonnan vaikutukset eriteltyinä
- Millainen vaikutus oheispalvelukategorian (a-e) palveluiden tarjonnalla on kokonaisuutena (0 = ei vaikutusta, 5 = suuri vaikutus + sanallinen perustelu):
 - a) Lakisääteisen tilintarkastuksen tehokkuuteen?
 - b) Tilintarkastajan/tilintarkastusyhteisön riippumattomuuteen?
 - c) Tilintarkastuksen laatuun?
 - d) Tilintarkastuksen yhteydessä annettavan muun neuvonnan ja ohjeistuksen määrään?
 - e) Tilintarkastuksen palveluveloitukseen?
 - f) Asiakkaan liiketoimintaan?
 - g) Asiakkaan sidosryhmiin ja näiden näkemyksiin oheispalveluiden vaikutuksista tilintarkastukseen?
 - h) Muut vaikutukset?
- Eroaako jonkin oheispalvelukategoriaan (a-e) sisältyvän oheispalvelutyypin yksilölliset vaikutukset edellisessä kysymyksessä esiteltyjen, oheispalvelukategorioiden kokonaisvaikutuksista?
 - Jos eroaa, niin mikä palvelutyyppi ja millä tavoin vaikutukset eroavat?
- Tilintarkastajan näkökulmasta arvioituna, mielipiteenne tämänhetkisestä oheispalveluita koskevasta lakisääntelystä Suomessa ja yleisestä suuntauksesta kiristää sääntelyä?